

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
UNIVERSITY OF IOANNINA

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ»

*Αττικά μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία στη
Λέσβο: ζητήματα παραγωγής, εμπορίου και
χρήσης τους*

Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία
Αυγέρου Ευσταθία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Καθάρειο Κλεοπάτρα (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων)

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Κλεοπάτρα Καθάρειο

Παλαιοθόδωρος Δημήτρης (Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)

Τσιαφάκη Δέσποινα (Διευθύντρια Ερευνών- Υπεύθυνη Τμήματος Πολιτιστικής Κληρονομιάς "Αθηνά": Ερευνητικό Κέντρο Καινοτομίας στις Τεχνολογίες της Πληροφορίας, των Επικοινωνιών και της Γνώσης)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2025

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: «Αρχαίος Κόσμος: Ιστορία και Αρχαιολογία»

©Αυγέρου Ευσταθία

Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία: Αττικά μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία στη

Λέσβο: ζητήματα παραγωγής, εμπορίου και χρήσης τους

Στους γονείς μου, τον αδερφό μου
στη γιαγιά μου και στη μνήμη του παππού μου.

..... Πουθενά, σε κανένα άλλο μέρος του κόσμου, ο Ήλιος και η Σελήνη δε
συμβασιλεύουν τόσο αρμονικά, δε
μοιράζονται τόσο ακριβοδίκαια την ισχύ τους όσο επάνω σ' αυτό το κομμάτι γης που
κάποτε, ποιός ξέρει σε τι καιρούς απίθανους, ποιός Θεός, για να κάνει το κέφι του, έκοψε
και φύσηξε μακριά, ίδιο πλατανόφυλλο καταμεσής του πελάγους.
Μιλώ για το νησί που αργότερα, όταν κατοικήθηκε, ονομάστηκε «Λέσβος», και που η
θέση του, όπως τη βλέπουμε
σημαδεμένη στους γεωγραφικούς χάρτες, δε μοιάζει να ανταποκρίνεται και πολύ στην
πραγματικότητα.
(Οδυσσέας Ελύτης, Ο Ζωγράφος Θεόφιλος)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί το νησί της Λέσβου και η αττική ερυθρόμορφη και μελανόμορφη κεραμική. Η Λέσβος ως ένα σημαντικός κόμβος μελετάται με σκοπό την συγκέντρωση και την εξέταση έπειτα από την αποδελτίωση δημοσιευμένης κεραμικής, μέσα από τα είδη των αγγείων που επιλέγουν να εισάγουν οι Λέσβιοι.

Η ολοκλήρωση της διπλωματικής μου δεν θα ήταν εφικτή χωρίς τη συμβολή και τη στήριξη πολλών ανθρώπων, στους οποίους αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου.

Οι πρώτες θερμές ευχαριστίες ανήκουν στην επιβλέπουσα καθηγήτρια της συγκεκριμένης εργασίας κ. Κλεοπάτρα Καθάρου για τη συνεχή και πολύτιμη καθοδήγηση της, τις εύστοχες παρατηρήσεις και την αδιάλειπτη στήριξη της καθ' όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών και της έρευνας μου. Ήταν εκείνη η οποία με έκανε να ασχοληθώ με την κεραμική, καλλιεργώντας σε εμένα την αγάπη για το αντικείμενο ανοίγοντας μου νέους ορίζοντες. Θερμές ευχαριστίες οφείλω επίσης στον Αναπληρωτή Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κύριο Δημήτρη Παλαιοθόδωρο για τη συμμετοχή του στην εξέταση της διπλωματικής μου εργασίας. Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Τσιαφάκη Δέσποινα Διευθύντρια Ερευνών και Επιστημονική Υπεύθυνη του τμήματος Πολιτισμού και Δημιουργικών Βιομηχανιών στο Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου του Ερευνητικού Κέντρου Αθηνά, για το ρόλο της για την επιλογή και σύλληψη του θέματος.

Ευχαριστώ επίσης τους μεταπτυχιακούς φοιτητές Νάνσυ Καμαργιάννη, Αθανασία Κουτούλα, Φώτη Νικολάου και Δέσποινα Μαυρογιώργου για τις ώρες μελέτης που μοιραστήκαμε και για τη συνεχή υποστήριξη τους.

Τέλος, ευχαριστώ από καρδιάς, τους κοντινούς μου ανθρώπους Στέλλα, Συμεών, Τάσο, Δημήτρη, Ελένη και Χρήστο για την αμέριστη υπομονή τους και τους γονείς μου που με στηρίζουν σε κάθε βήμα μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	7-8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:	
1.1 Γεωγραφικά και ιστορικά δεδομένα για τη Λέσβο	9-11
1.2 Πολιτική και εξουσία στη Λέσβο	12-16
1.3 Οι πόλεις της λεσβιακής Πενταπόλεως	17-22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
2. Τα λιμάνια των πόλεων της Λέσβου	23-25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
3. Το θαλάσσιο εμπόριο	26-32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
4. Η μελανόμορφη και η ερυθρόμορφη κεραμική	33-35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
5. Αττική εισηγμένη κεραμική	36
5.1 Κύλικες	37-41
5.2 Λήκυθοι	42-46
5.3 Αμφορείς	47-48
5.4 Κρατήρες	49-52
5.5 Πελίκες	53-57
5.6 Σκύφοι	58-59
5.7 Πινάκια	60
5.8 Λεκανίδες	61-62
5.9 Υδρίες	63-65
5.10 Οινοχόες	66
5.11 Όλπες	67-68
5.12 Λέβης	69
5.13 Ασκός	70
5.14 Αδιάγνωστα όστρακα	71-72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	
6. Η τοπική και η αττική κεραμική στη Λέσβο	73-74
Συμπεράσματα	75-78

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

7. Κατάλογος μελανόμορφων και ερυθρόμορφων αγγείων	79-127
Βιβλιογραφία	128-138
Κατάλογος γραμματειακών πηγών	140
Συντομογραφίες	141
Κατάλογος- Πηγές εικόνων	142-145
Πίνακες	146-165
Εικόνες	166-175

Εισαγωγή

Το νησί της Λέσβου είναι ιδιαίτερο εξαιτίας του πλούσιου εδάφους που διαθέτει και της δυνατότητας παραγωγής κατ' επέκταση κρασιού, ελαιολάδου και σιτηρών. Πολλοί είναι οι αρχαίοι ποιητές που γράφουν για τον οίνο και την παράδοση του νησιού ως φορέα ιδιαίτερου πολιτισμού¹. Ο Πλίνιος μάλιστα υποστηρίζει πως εξαιτίας μάλιστα της ευφορίας του εδάφους, η Λέσβος διαφοροποιείται από γειτονικά νησιά, όπως η Λήμνος και η Χίος². Οι πόλεις που ιδρύονται και αναπτύσσονται μέσα στον χρόνο είναι κυρίως αυτές που βρίσκονται παραθαλάσσια και που αναπτύχθηκαν εξαιτίας της ευνοϊκής τους θέσης, πάνω στους μεγάλους εμπορικούς δρόμους. Τα λιμενικά έργα άλλωστε σε όλες τις πόλεις αποτελούν τα καλύτερα και πιο καλοδιατηρημένα έργα του Αιγαίου³. Κατέχει εξέχουσα θέση στους δρόμους του εμπορίου, που καθιστούν περιοχές της όπως η Μυτιλήνη, να αποτελούν σημαντικά λιμάνια και σημαντικούς εμπορικούς παράγοντες της αρχαιότητας.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται το ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο, η πολιτική και η εξουσία που διοικεί στο νησί και λίγα λόγια για τις πέντε σημαντικές πόλεις. Γίνεται αναφορά στην ιστορική πορεία των πόλεων, από την εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων, έως την αποστασία από την Α' Αθηναϊκή συμμαχία και τις αυστηρές ποινές και τις νομοθετικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τους Αθηναίους προς τους Μυτιληναίους. Στο δεύτερο κεφάλαιο, επικεντρώνεται στα σημαντικότερα λιμάνια του νησιού, που συνέβαλαν για την ανάπτυξη των πόλεων..

Στη συνέχεια το τρίτο κεφάλαιο κεφάλαιο αναλύεται η γραμμή του εμπορίου που ξεκινά από τον Αττικό Κεραμεικό και διασχίζει διάφορες περιοχές, για να καταλήξει στα λιμάνια της Λέσβου. Στο τέταρτο παρουσιάζεται η αττική μελανόμορφη και ερυθρόμορφη κεραμική, από την ανακάλυψη των δύο ρυθμών, έως και την εξέλιξη και την ακμή τους

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι τύποι αγγείων που έχουν εντοπιστεί σε διάφορες περιοχές. Τα αγγεία κατατάσσονται τυπολογικά και χρονολογικά, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις λαμβάνεται υπόψη και η εικονογραφία τους. Στην συνέχεια στο

¹ Γεωργιάδης 1849, 16. Bowra 1983, 201.

² Πλίνιος, *Φυσική Ιστορία* 5.39-139.

³ Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2019, 22.

έκτο γίνεται μια μικρή αναφορά στην τοπική παραγωγή, σε σχέση με τα αγγεία αττικής προελεύσεως, καθώς και οι περιοχές που απαντώνται πιο συχνά τα αντίστοιχα δείγματα.

Τέλος στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται συγκεντρωτικός κατάλογος της δημοσιευμένης ερυθρόμορφης και μελανόμορφης κεραμικής της Λέσβου, με περιγραφές, χρονολογήσεις και αντιστοιχίσεις με αγγειογράφους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

1.1 Γεωγραφικά και ιστορικά δεδομένα για τη Λέσβο

Η Λέσβος, είναι νησί του βορειοανατολικού Αιγαίου κοντά στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, στην είσοδο του Αδριαμυττηνού κόλπου (Εικ. 1). Είναι το τρίτο μεγαλύτερο νησί σε έκταση στην Ελλάδα, μετά την Εύβοια και την Κρήτη και το έβδομο σε μέγεθος νησί της Μεσογείου⁴. Αποτελείται από πολλές πεδιάδες μεταξύ των κορυφών του, που είναι ηφαιστειακής προέλευσης, με γνωστότερες και υψηλότερες, αυτές του Ολύμπου με ύψος 967 μ. και του Λεπέτυμνου με ύψος 968 μ.⁵ Διαθέτει δύο γνωστούς κόλπους, της Καλλονής στα νοτιοδυτικά, που στην αρχαιότητα ονομαζόταν *Πυρραίων εύριπος*⁶ εξαιτίας της πόλης Πύρρα και της Γέρας (αρχαία: Ιέρα ή Ίρα) στα νοτιοανατολικά⁷ (Εικ. 2).

Το όνομα του νησιού διαφοροποιείται κατά καιρούς, αλλά το όνομα Λέσβος προέρχεται από τον τελευταίο οικιστή του νησιού, τον επώνυμο Λέσβο που καταγόταν από τη Θεσσαλία⁸. Ο Λέσβος κατέληξε εκεί, μετά από υπόδειξη χρησμού από το μαντείο των Δελφών. Ήταν γιός του Λαπίθη, γιου του Αιόλου, γιου του Ιππότου και νυμφεύθηκε την Μήθυμνα, κόρη του Μακαρέα⁹. Πριν επικρατήσει το όνομα Λέσβος, το νησί ονομαζόταν σύμφωνα με τον Πλίνιο: Ίσσα, Πελασγία, Μακαρία, Ιμερτή (ποθητή), Λασία (πυκνοδασωμένη), Αιγείρα, Αιθιόπη ή Μυτωνίς¹⁰. Κάποια από τα ονόματα αυτά είναι μυθικά και δεν επικράτησαν ποτέ ευρέως¹¹. Αρχικά επικράτησε το όνομα Ίσσα και στη συνέχεια οι Πελασγοί¹² με τον βασιλιά Ξάνθο Τριόπου, όταν κατέλαβαν και κυριάρχησαν στο νησί που ήταν ακατοίκητο, το ονόμασαν Πελασγία¹³. Και αφού γέμισε με κατοίκους το έρημο νησί, μοιράστηκε σε αυτούς γη¹⁴.

⁴ Ψευδοσκύλακας (Σκύλαξ ο Καρυανδεύς), *Περίπλους της θαλάσσης της οίκουμένης Εύρώπης και Ασίας και Λιβύης*, 114.

⁵ Πετράτος 2008, 67. Σύμφωνα με τον Van Windekens η ονομασία Λεπέτυμνος μπορεί να προέρχεται από το ελληνικό *λέπας* (γυμνό βουνό) ή από το λατινικό *lapis* (πέτρα).

⁶ Λουϊζίδης 2003, 14.

⁷ Rouse 1895, 145.

⁸ Dimorouli 2012, 1. Διόδωρος Σικελιώτης *Ιστορική βιβλιοθήκη* V, 81

⁹ Γονιδέλλης 2012, 58. Διόδωρος Σικελιώτης *Ιστορική βιβλιοθήκη* V, 81

¹⁰ Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, *Φυσική Ιστορία* 5.39.1. Διόδωρος Σικελιώτης *Βιβλιοθήκη* V. 81.6.

¹¹ Γεωργιάδης 1849, 7.

¹² Οι περισσότεροι ταύτιζαν τους Πελασγούς με τους Αιολείς. Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.3.3.

¹³ Διόδωρος Σικελιώτης, *Βιβλιοθήκη* 1-7. Στράβων, *Γεωγραφικά* 5.2.4: *Λέσβος Πελασγική*, λόγω της κυριαρχίας των Πελασγών.

¹⁴ Γεωργιάδης 1849, 45, 49-50: Οι Πελασγοί ζουν χτίζοντας πόλεις και κύρια πηγή εσόδων για αυτούς είναι η γεωργία. Υπάρχει μύθος που αναφέρει πως οι Πελασγοί ήταν εκείνοι που έμαθαν να ψήνουν άρτο.

Από τον Διόδωρο τον Σικελιώτη πληροφορούμαστε πως στο νησί κατοίκησαν πολλά φύλα¹⁵. Έπειτα από τους Πελασγούς, μετά από επτά γενεές από τον κατακλυσμό του Δευκαλίωνος¹⁶ αφού ερημώθηκε και πάλι το νησί, σειρά είχε το φύλο των Μακάρων με οικιστή τον Μάκαρα ή Μακαρέα, μυθικό βασιλιά της Λέσβου, από τον οποίο μέχρι σήμερα ονομάζεται «Μάκαρα», η είσοδος του κόλπου της Καλλονής¹⁷. Κατά τον Όμηρο αναφέρεται ως η πατρίδα και η Χώρα του Μακαρέα¹⁸. Ο οικιστής Μακαρέας¹⁹ έφτασε στο νησί και *τὸ κάλλος τῆς χώρας κατανοήσας κατώκησεν αὐτήν*²⁰. Είχε πέντε θυγατέρες, τα ονόματα των οποίων έδωσε στις πέντε πόλεις της Λέσβου, την Μυτιλήνη, την Ίσσα, την Μήθυμνα, την Άντισσα, την Αρίσβη και έναν γιό τον Έρεσο, ενώ όπως αναφέρει ο Όμηρος *Λέσβος τ' ἡγαθέη*²¹, *Μάκαρος ἔδος Αἰολίωνος*²².

Μετά την κατάρρευση των μυκηναϊκών κέντρων και στα τέλη του 11ου αι. π.Χ. μετακινούνται στο νησί της Λέσβου και απέναντι στα Μικρασιατικά παράλια, οι αρχηγοί των Αιολέων από την Πελοπόννησο και τη Βοιωτία ιδρύοντας έξι πόλεις-κράτη²³: τη Μυτιλήνη, τη Μήθυμνα, την Άντισσα, την Πύρρα, την Ερεσσό (Εικ. 3) και αργότερα την Αρίσβη (Εικ. 4), ενώ στην ύπαιθρο εντοπίζονται επίσης μικρότερες κόμμες διάσπαρτες²⁴. Δεν γνωρίζουμε με ποια κριτήρια επέλεξαν βέβαια τις θέσεις αυτές και τις εκτάσεις κατοίκησης²⁵. Προς τα τέλη του 8ου αι. π.Χ. - αρχές του 7ου αι. π.Χ., η Αρίσβη υποτάσσεται στην Μήθυμνα και οι πόλεις γίνονται πέντε²⁶. Σε ό,τι αφορά την Πύρρα, αυτή καταστρέφεται ολοσχερώς από σεισμό τον 3ο αι. π.Χ. και τα εδάφη της προσαρτώνται από στη Μυτιλήνη²⁷. Σύμφωνα με τον Στράβωνα²⁸, η Λέσβος αποτέλεσε τον τελευταίο σταθμό για την ίδρυση αποικίας από τους Αιολείς, στους οποίους οφείλεται η ίδρυση σύσταση πόλεων-κρατών και οχυρών με φρούρια, λιμάνια και ακροπόλεις που

¹⁵ Διόδωρος Σικελιώτης, *Βιβλιοθήκη* 1-7.

¹⁶ Σύμφωνα με το μύθο, την εποχή της βασιλείας του Δευκαλίωνα στη Θεσσαλία, ο Δίας τιμώρησε τους ανθρώπους με κατακλυσμό εξαιτίας της ασέβειας τους.

¹⁷ Τάξης 1909, 17, 18. Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική βιβλιοθήκη* 5.81.

¹⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά* 8.3.31. Όμηρος, *Ύμνος εις Απόλλωνα* 30. Όμηρος, *Ιλιάδα* Ω 544: *ὅσσον Λέσβος ἄνω Μάκαρος ἔδος ἐντὸς ἔργει*.

¹⁹ Βασιλιάς Μάκαρας: Γιός του Ηλίου και της Ρόδου. Ήρθε στη Λέσβο από το ομώνυμο νησί. Διόδωρος Σικελιώτης *Ιστορική βιβλιοθήκη* V, 56.3-5.

²⁰ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 35.

²¹ ἡγαθέη: χαριτωμένη

²² Τάξης 1909, 18. Όμηρος, *Όμηρικός Ύμνος στον Απόλλωνα* 3:37

²³ Τάξης 1909, 19. Ρούγγου κ.α. 2014, 18. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 34.

²⁴ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 47.

²⁵ Κουρτζέλλης 2018, 377.

²⁶ Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* I 151: *αἱ τὰς νήσους ἔχουσαι πέντε μὲν πόλεις τὴν Λέσβον νέμονται, τὴν γὰρ ἑκτὴν ἐν τῇ Λέσβῳ οἰκομένην Αρίσβαν ἠνδραπόδισαν Μηθυμναῖοι, ἐόντες ὁμαίμους*. Ο Πλίνιος αντίθετα υποστηρίζει ότι η Αρίσβη καταστράφηκε από σεισμό: 5.39.139.

²⁷ Mason 1987, 176, 181. Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.4.

²⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.1.3.

μέχρι τότε δεν υπήρχαν²⁹. Ακόμη την χαρακτήρισε ως πρωτεύουσα των Αιολέων³⁰. Στην μυθολογία ο αιολικός αποικισμός χαρακτηρίζεται ως οργανωμένη εκστρατεία του Ορέστη ή ενός από τους απογόνους του³¹. Οι πόλεις μοιάζουν οικιστικά μεταξύ τους, καθώς ιδρύονται σε θέσεις που αποτελούσαν φυσικά οχυρά και βρισκόταν κοντά στη θάλασσα και διέθεταν εμπορικά και αγροτικά εφόδια³². Πρόκειται για ένα νησί με έντονη παραγωγή σιτηρών, με εξαιρετικό κλίμα που ευνοούσε την καλλιέργεια καρποφόρων δέντρων, για αυτό και φημιζόταν στην αρχαιότητα για το κρασί του.

Τον 8ο αι. π.Χ. οι Λέσβιοι ξεκινούν την επεκτατική «αποικιακή» πολιτική τους με την ίδρυση αποικιών στην Μικρά Ασία και πιο συγκεκριμένα στην παράλια ζώνη του Αδριαμυττηνού κόλπου και την χερσόνησο της Τρωάδας μέχρι τις Αργινούσες. Την περιοχή αυτή ονόμαζαν *Χώραν Λεσβίαν, Μυτιληναίων Αἰγιαλός*³³ ή *Περαϊκή ακτή*³⁴. Οι αποικίες αυτές στην απέναντι ακτή, ήταν γνωστές και ως ακταίες πόλεις³⁵ με τις ονομασίες Σηστός, Μάδυτος, Σίγειον, Άσσοι, Ναυκράτιδα³⁶ ενώ υπήρχαν και άλλες για τις οποίες δεν γνωρίζουμε λεπτομέρειες. Η Μυτιλήνη ίδρυσε το Σίγειο και την Αλωπεκόννησο, η οποία μαζί με τη Μυτιλήνη και την Κύμη ίδρυσαν με τη σειρά τους την Αίνο στη Θράκη³⁷. Σύμφωνα με τον Στράβωνα οι αποικίες αυτές αναγνώρισαν την Λέσβο ως μητρόπολή τους³⁸ (Εικ. 5). Η αποικιακή αυτή πολιτική βοήθησε στην οικονομική ανάπτυξη της Λέσβου. Η Λέσβος άλλωστε αποτέλεσε σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξης της σημαντική γέφυρα μεταξύ του Αιγαίου και της Ανατολής, Μικράς Ασίας³⁹. Τις βάσεις της αρχαιολογικής και τοπογραφικής έρευνας του νησιού έθεσαν ο R. Koldewey και ο A. Conze, στους οποίους οφείλεται και η δημιουργία το 1890 ενός χάρτη, ο οποίος ισχύει μέχρι και σήμερα⁴⁰.

²⁹ Τάξης 1909, 19.

³⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.1.

³¹ Αρχοντίδου και Αχειλαρά 1999, 20.

³² Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 25. Κουρτζέλλης 2018.

³³ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.1.49, 13.2.1.

³⁴ Τζιμής κ.ά. 1995, 22. Ρούγγου 2013, 29, Ρούγγου κ.ά. 2014, 18. Ellis-Evans 2019, 158.

³⁵ Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* 4.52.3: *καὶ ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια τὰς τε ἄλλας πόλεις τὰς Ἀκταίας καλουμένας, ἃς πρότερον Μυτιληναίων νεμομένων Ἀθηναῖοι εἶχον, ἐλευθεροῦν, καὶ πάντων μάλιστα τὴν Ἄντανδρον.*

³⁶ Ρούγγου 2013, 30.

³⁷ Αρχοντίδου και Αχειλαρά 1999, 25.

³⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.1

³⁹ Spencer 1995, 1.

⁴⁰ Buchholz 1975, 23.

1.2 Πολιτική και εξουσία στη Λέσβο

Πρώτο πολίτευμα στο νησί κατά τον 7ο αι. π.Χ. ήταν η βασιλεία, με σημαντικότερο βασιλικό γένος αυτό των Πενθιλιδών⁴¹. Οι Πενθιλίδες είχαν πρόγονο τον Πένθιλο, που λέγεται πως ηγήθηκε της αιολική μετανάστευσης διά μέσω του Αιγαίου⁴². Στη Λέσβο ενδημούν πέραν του γένους των Πενθιλιδών και τα γένη των Αρχιανακτίδων και των Κλεανακτίδων. Το γένος των Πενθιλιδών ήταν σκληρό και χειριστικό και επιδιόταν σε αυταρχικές πράξεις, με αποτέλεσμα η βασιλική διακυβέρνηση που ασκούσαν να αποκτήσει μια μορφή αυταρχική. Το αποτέλεσμα ήταν ένας αριστοκράτης, ο Μεγακλής να επιτεθεί τελικά σε αυτούς και να φέρει τέλος στη βασιλεία⁴³. Τη θέση της βασιλείας του γένους των Πενθιλιδών, αντικαθιστά το αριστοκρατικό ολιγαρχικό καθεστώς των ευγενών που εγκαθιστούν τη *βόλλα* (βουλή) και την *ἀγόρα* (αγορά), όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο ποιητής Αλκαίος⁴⁴, τον πλήρη έλεγχο των οποίων είχαν μόνον εκείνοι. Χωρίς πολιτικά δικαιώματα οι αγρότες και οι καλλιεργητές εισπράτουν μόνο κάποια ποσοστά από τις καλλιέργειες των ευγενών. Είναι σημαντικό να αναφερθεί, πως οι γυναίκες της αριστοκρατίας συμμετείχαν σε αγώνες για την αποκατάσταση του πολιτεύματος και την προστασία από την επιβολή ενός τυραννικού πολιτεύματος από κάποιον ευγενή⁴⁵. Το συγκεκριμένο γεγονός υποδεικνύει την ενεργή συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά τεκταινόμενα της Λέσβου.

Ξεκίνησαν, οι έριδες μεταξύ των ευγενών που οδήγησαν με τη σειρά τους στην τυραννία που επέβαλε ο Μέλαγχρος και ο Μυρσίλος, την οποία προσπάθησαν να ανατρέψουν διάφορες οργανώσεις, όπως αυτή του Πιττακού⁴⁶. Ενεργή συμμετοχή σε αυτές τις οργανώσεις είχαν η Σαπφώ και ο Αλκαίος, που γράφουν ποίηση πολιτική και αναμειγνύονται στην πολιτική σκηνή της περιόδου⁴⁷. Ο Πιττακός⁴⁸ παμψηφεί ορίζεται

⁴¹ Τάξης 1909, 21. Τζιμής κ.ά. 1995, 24. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 31. Λατσίνογλου 2020, 8. Καταγόμενοι από τους Ατρείδες. Πausanias, *Ελλάδος περιήγησις* 2.18.6, 3.2.1 : Αρχηγός του αποικισμού της Αιολίδας ήταν ο γιός του Αρχελάου, ο Γράς, εγγονός του Πενθίλου που κατέκτησε τη Λέσβο. Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.1.3. Αναφέρονται ως αρχηγοί στόλου που έκαναν επιδρομές στα μικρασιατικά παράλια και κατέληξαν στη Λέσβο.

⁴² Bresson 1983.

⁴³ Τάξης 1909, 21. Τζιμής κ.ά. 1995, 24.

⁴⁴ Αλκαίος στ. 18, 20. Bowra 1983, 220. Spencer 2008, 75.

⁴⁵ Αχειλαρά 2012, 55.

⁴⁶ Λατσίνογλου 2020, 9, υποσημ. 44. Τα γεγονότα σκιαγραφούνται μέσα από τα ποιήματα του Αλκαίου

⁴⁷ Bowra 1983. Τζιμής κ.ά. 1995. Πετράτος 2008. Λατσίνογλου 2020, 9, υποσημ. 44.

⁴⁸ Η εξουσία του Πιττακού διαρκεί δέκα χρόνια. Παρότι ήταν ισόβιος παραιτείται από τη θέση του. Παραμένει στην ιστορία της Μυτιλήνης ως ένας βασιλέας με επιτεύγματα στην πολιτική και στη νομοθεσία και θεωρείται έως σήμερα ως ένας από τους επτά σοφούς της αρχαιότητας.

αισυνήτης⁴⁹ το 590 π.Χ. στη Μυτιλήνη με αποτέλεσμα να έρθει σε ρήξη με τους παλαιούς ακόλουθους του, ανάμεσα τους ο Αλκαίος και η Σαπφώ⁵⁰ που αντιμάχονται την τυραννία του⁵¹. Ο Πιττακός όρισε νομοθετικά μέτρα για το ποινικό δίκαιο και τη δικονομία της Λέσβου. Έθεσε μεταξύ των άλλων βαρύτατο πρόστιμο για όσους τελούσαν αδικήματα σε κατάσταση μέθης. Ακόμη αποφάσισε τα συμβόλαια που υπογράφονταν για τις αγορές να γίνονται ενώπιον του Πρύτανη και των βασιλέων και όρισε οι κηδείες να γίνονται με λιγότερα έξοδα⁵².

Οι διαμάχες μεταξύ Μυτιληναίων και Αθηναίων για την επικράτηση στο Σίγειο κατά τον 7ο αι. π.Χ. και 6ο αι. π.Χ. είναι γνωστές μέσω των περιγραφών σε αρκετές αρχαίες πηγές⁵³. Η διαιτησία για τις εντάσεις αυτές ανατέθηκε στον Περίανδρο, τον τύραννο της Κορίνθου (μετά από πρόταση Αθηναίων), με τον όρο ο κάθε ένας να αποφασίζει για την χώρα που έχει αποκτήσει⁵⁴. Οι Μυτιληναίοι χάνουν το Σίγειο που ήταν μια από τις αποικίες τους κοντά στο όρος Ίδη στην Τροία, καταλαμβάνουν το Αχίλλειο και συμμετέχουν μαζί με Ίωνες και Δωριείς επί της βασιλείας του Φαραώ Άμασι Β΄ στη χρηματοδότηση και κατασκευή του εμπορικού σταθμού του Ελληνίου στη Ναύκρατι της Αίγυπτου (6^{ος} αι. π.Χ.)⁵⁵, ενός κοινού ιερού που συγκροτείται από εννέα πόλεις (Μυτιλήνη, Χίος, Τέως, Φώκαια, Κλαζομεναί, Ρόδος, Κνίδος, Αλικαρνασός και Φάσηλις). Το Ελλήνιο αποτέλεσε κέντρο του ελληνικού εμπορίου στον Νείλο, από όπου μετέβαιναν τα εμπορικά πλοία για να πουλήσουν και να αγοράσουν εμπόρευμα⁵⁶.

Τον 6ο αι. π.Χ. ιδρύεται το Κοινό των Λεσβίων⁵⁷ με θρησκευτικό και πολιτικό χαρακτήρα, μια νησιωτική ομοσπονδία στο κέντρο του νησιού στο Ιερό του Μέσσου⁵⁸ (Εικ. 6), στο οποίο μετέχουν όλες οι πόλεις⁵⁹. Αποτελεί τόπο συνάντησης των μελών, που

⁴⁹ Αρχοντας με απόλυτη εξουσία που ορίζεται μέσω της ψήφου του λαού. Αυτή η ορολογία χρησιμοποιείται μόνο για τον Πιττακό μεταξύ των σύγχρονών του, ίσως είτε γιατί άσκησε κάποιες ειδικές αρμοδιότητες, είτε με κάποια τοπική παράδοση: Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015: 60-62, 67-74.

⁵⁰ Ο Αλκαίος και η Σαπφώ εξορίζονται και γράφουν ποιήματα για την πολιτική κατάσταση της περιόδου. Οι γυναίκες στη Μυτιλήνη μετέχουν στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

⁵¹ Τζιμής κ.ά. 1995, 24-25. Ρούγγου κ.ά. 2014, 19.

⁵² Αρχοντίδου και Αχειλαρά 1999, 28.

⁵³ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.1.38.5

⁵⁴ Ηρόδοτος, *Ιστορία* 5.94.1- 5.95.2: *κατήλλαξε δὲ ὧδε, νέμεσθαι ἐκατέρους τὴν ἔχουσι. Σίγειον μὲν νυν οὕτω ἐγένετο ὑπ' Ἀθηναίοισι.*

⁵⁵ Τζιμής κ.ά. 1995. Ηρόδοτος, *Ιστορία* 2.178.1- 2.178.2: *τὸ μὲν νυν μέγιστον αὐτῶν τέμενος καὶ ὀνομαστότατον ἐὼν καὶ χρησιμώτατον, καλούμενον δὲ Ἑλλήνιον, αἶδε πόλιές εἰσι αἱ ἰδρυμέναι κοινῇ, Ἰόνων μὲν Χίος καὶ Τέως καὶ Φώκαια καὶ Κλαζομεναί, Δωριέων δὲ Ρόδος καὶ Κνίδος καὶ Αλικαρνησσός καὶ Φάσηλις, Αἰολέων δὲ ἡ Μυτιληναίων μούνη.*

⁵⁶ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 82.

⁵⁷ Constantakopoulou 2007, 207: τα «κοινά» στα νησιά δεν είναι ασυνήθιστα. Συναντώνται «κοινά» στην Εύβοια, την Κρήτη, την Κάρπαθο, τη Δήλο και τη Σύμη.

⁵⁸ Buraselis 2015, 371. *Μέσσο* στα αιολικά σημαίνει «στη μέση».

⁵⁹ Labarre 1994, 416. Τζιμής κ.ά. 1995, 26-27. Κουρτζέλλης 2018, 382.

διαθέτουν κοινή στρατιωτική δύναμη και κοινά οικονομικά μέσα, με σχετικές υποχρεώσεις επί της κτηματικής περιουσίας⁶⁰. Το 546 π.Χ. ο Πέρσης βασιλιάς Κύρος καταλύει το γειτονικό των μυτιληναϊκών κτήσεων της Μικράς Ασίας, Λυδικό κράτος και οι Λέσβιοι ξεκινούν να συνάπτουν συνθήκες με τους Πέρσες που καταλήγει σε περσική κυριαρχία⁶¹. Την διάρκεια της επικυριαρχίας είναι υποχρεωμένοι να καταβάλουν ετήσια χρηματική εισφορά στον Πέρση βασιλιά, αλλά και να παρέχουν τη βοήθεια τους στους Πέρσες κατά τις εκστρατείες τους⁶².

Τον 5ο αι. π.Χ. οι πόλεις-κράτη της Λέσβου συμμετέχουν στην Ιωνική επανάσταση ενάντια στους Πέρσες και με 70 πλοία σύμφωνα με τον Ηρόδοτο⁶³, στην ανεπιτυχή Ναυμαχία της Λάδης. Το 493 π.Χ. γίνεται κατάληψη της Λέσβου από τους Πέρσες που διαρκεί 14 χρόνια και οι Λέσβιοι συμμετέχουν εξαναγκαστικά σε ναυμαχίες⁶⁴. Μετά την επιτυχή έκβαση για τους Έλληνες και αντίστοιχα την ήττα των Περσών στη Σαλαμίνα και τις Πλαταιές, οι Λέσβιοι γίνονται σύμμαχοι μαζί με άλλα νησιά του ΒΑ Αιγαίου (Χίος, Σάμος) και προσχωρούν στην Α' Αθηναϊκή Συμμαχία (479 π.Χ.)⁶⁵. Μοναδική υποχρέωση των Λέσβιων ήταν να παραχωρούν πλοία στη Συμμαχία, χωρίς την καταβολή οικονομικής εισφοράς στο ελληνοταμείο και χωρίς να αλλάξουν το ολιγαρχικό πολίτευμα τους⁶⁶. Οι Μυτιλιναίοι θεωρούνται προνομιούχοι σύμμαχοι των Αθηναίων και διατηρούν το ολιγαρχικό τους πολίτευμα που τους κάνει να ξεχωρίζουν από τις υπόλοιπες πόλεις-κράτη⁶⁷. Μέχρι την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου το 431 π.Χ., οι Λέσβιοι συμμετέχουν ενεργά στις επιχειρήσεις της Συμμαχίας, αλλά όταν ξεκινά να κορυφώνεται η ένταση μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης όλες οι πόλεις-κράτη ξεκινούν να αποστατούν, εκτός από τη Μήθυμνα. Πρώτη η Μυτιλήνη το καλοκαίρι του 428 π.Χ. αποφασίζει να αποστατήσει, περίοδο που θεώρησε κατάλληλη εξαιτίας του λοιμού που ενέσκηψε την Αθήνα και επιχειρεί να επικρατήσει σε ολόκληρη τη Λέσβο και να οργανώσει την επέκταση στα δυτικά του Ευρίπου, που ονομάστηκε *Συνοικισμός*⁶⁸. Ως αίτιο παρουσιάζεται το μίσος που έτρεφαν για τους Αθηναίους οι Μυτιληναίοι, λόγω της

⁶⁰ Buraselis 2015, 373.

⁶¹ Τζιμής κ.ά. 1995, 27. Ρούγγου κ.ά. 2014, 19. Λατσίνογλου 2020, 9.

⁶² Τζιμής κ.ά. 1995, 27. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 137. Διόδωρος Σικελιώτης, *Βιβλιοθήκη* 11.3.8. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 7.95.1-7.95.2.

⁶³ Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 6.8.2.

⁶⁴ Τζιμής κ.ά. 1995, 27-28. Πετράτος 2008, 75. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 6.7.1- 6.8.2, 6.14.1- 6.14.2.

⁶⁵ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 140.

⁶⁶ Τζιμής κ.ά. 1995, 28. Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* 3.10. Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 9.106.4

⁶⁷ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 142.

⁶⁸ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 142-143. Θεοδούλου και Κουρτζέλλης, 2019, 118. Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* 3.2.3

κατάληψης του Σιγείου. Οι Μηθυμναίοι, Τενέδιοι και μερικοί από τους Μυτιληναίους αποκάλυψαν όμως τα σχέδια αυτά στους Αθηναίους⁶⁹. Η αποστασία απέτυχε και οδήγησε σε επιβολή επαχθών ποινών από πλευράς των Αθηνών προς τη Μυτιλήνη, που περιλάμβανε μεταξύ άλλων γκρέμισμα τειχών, θανατώσεις, διανομή της γης σε Αθηναίους κληρούχους (3.000 κλήροι), μεταβίβαση των ακταίων πόλεων στους Αθηναίους⁷⁰, αλλαγή του πολιτεύματος από ολιγαρχικό σε δημοκρατικό. Στις πόλεις στις οποίες επιβλήθηκαν οι ποινές αυτές δεν περιλαμβανόταν η πόλη της Μήθυμνας⁷¹. Οι Αθηναίοι κληρούχοι λέγεται πως επέστρεψαν στην Αθήνα πριν το 424 π.Χ.⁷². Επιπλέον οι Αθηναίοι δημιουργούν δύο οχυρωμένα στρατόπεδα στην Λέσβο για να μπορεί ο στόλος να είναι ενεργός και να αποκλείσει τα λιμάνια της Μυτιλήνης ανά πάσα στιγμή⁷³.

Το 405 π.Χ. ο Λύσανδρος ως Λακεδαιμόνιος στρατηγός εγκαθίσταται στην Λέσβο με σκοπό την εξουδετέρωση αθηναϊκών δυνάμεων στο Αιγαίο και θα καταργήσει τη δημοκρατία και θα εγκαταστήσει σε όλες τις λεσβιακές πόλεις δεκαρχίες παρουσία σπαρτιατικής φρουράς και Λακεδαιμόνιου αρμοστή⁷⁴. Η σπαρτιατική κυριαρχία θα διαρκέσει δώδεκα χρόνια (έως το 478 π.Χ.) και έπειτα η Λέσβος θα περάσει και πάλι στην επιρροή των Αθηναίων. Με την Ανταλκίδειο Ειρήνη το 386 π.Χ. μεταξύ της Σπάρτης και του Πέρση βασιλιά, όλα τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου θα γίνουν αυτόνομα και αυτοδιοικούμενα⁷⁵. Το 377 π.Χ. ιδρύεται η Β' Αθηναϊκή Συμμαχία στην οποία συμμετέχουν η Μυτιλήνη, η Μήθυμνα, η Χίος, η Ρόδος, το Βυζάντιο και η Θήβα. Η Β' Αθηναϊκή Συμμαχία διαφέρει από την πρώτη, καθώς όλα τα θέματα αντιμετωπίζονται από μόνιμο συνέδριο των συμμάχων που συμμετέχουν με ψήφο⁷⁶. Το 357 π.Χ. στη Λέσβο εγκαθίστανται και πάλι τύραννοι και πιο συγκεκριμένα κάποιος Κλέομμης στη Μήθυμνα και κάποιος Κάμμης στη Μυτιλήνη, που εξορίζουν πολίτες, δημεύουν περιουσίες, ενώ παράλληλα το 357 π.Χ. και 355 π.Χ. ξεσπά πόλεμος μεταξύ των συμμάχων της Β' Αθηναϊκής Συμμαχίας⁷⁷. Γενικότερα η εγκατάσταση τυράννων στις λεσβιακές πόλεις υποδεικνύει την παρακμή της επιρροής της Αθήνας στο ανατολικό

⁶⁹ Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* 3.2.3.

⁷⁰ Ellis-Evans 2019, 159.

⁷¹ Τζιμής κ.ά. 1995, 29. Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* 3. Mason 2001, 49.

⁷² Green και Sinclair 1970, 516. Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, 4.75.1.

⁷³ Macdonald 1982, 120. Θουκυδίδης, *Ιστορίαι* 3.2-6.

⁷⁴ Ξενοφών, *Ελληνικά* 2.2-2.5.

⁷⁵ Τζιμής κ.ά. 2001, 30-31. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 184, υποσημ. 183.

⁷⁶ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 185, 187.

⁷⁷ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 199.

Αιγαίο το 357-355 π.Χ.⁷⁸. Η δημοκρατία επανέρχεται στις πόλεις επί Μέγα Αλεξάνδρου, ο οποίος επιτυγχάνει την επιστροφή των εξόριστων και της περιουσίας.

Το 338 π.Χ. ιδρύεται από τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Β΄ η Συμμαχία των Ελλήνων στην Κόρινθο, με σκοπό την εκστρατεία στην Περσία. Η Μυτιλήνη είναι από τις πρώτες πόλεις που συμμετέχουν σε αυτήν. Ο Ρόδιος Μέμνονας, απεσταλμένος του Πέρση βασιλιά για να πολιορκήσει τις πόλεις της Λέσβου, πέτυχε τον σκοπό του και εγκατέστησε πέρσες άνδρες, οι οποίοι θα φύγουν από το νησί το 332 π.Χ. εξαιτίας του Μ. Αλεξάνδρου που τους απελευθερώνει⁷⁹.

⁷⁸ Brun 1988, 383.

⁷⁹ Τζιμής κ.ά. 1995, 30-31. Πετράτος 2008, 77. Λατσίνιογλου 2020, 10. Αρριανός, *Αλεξάνδρου Ανάβασις* 2.1.

1.3 Οι πόλεις της λεσβιακής Πενταπόλεως

Η Λέσβος είναι από τα νησιά με μεγάλη γεωγραφική έκταση, και για αυτό ίσως να εμφανίζει και τόσο μεγάλη πολιτειακή διαίρεση στο εσωτερικό της⁸⁰. Και άλλα νησιά του Αιγαίου παρουσιάζουν πολιτειακή διαίρεση, όπως η Αμοργός (3 πόλεις), η Ρόδος (3 πόλεις), αλλά όχι στον βαθμό της Λέσβου⁸¹. Μάλιστα η Λέσβος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια μικρή ηπειρωτική χώρα εξαιτίας των πολλών πόλεων της⁸². Όπως προαναφέρθηκε οι πόλεις-κράτη της ήταν πέντε τον 5ο αι. π.Χ., η Μυτιλήνη, η Μήθυμνα, η Ερεσός, η Άντισσα και η Πύρρα⁸³, ενώ παλαιότερα κατά τη διάρκεια της αιολικής κατοχής (11ος αι. π.Χ.) ήταν έξι, με την Αρίσβη που προσαρτήθηκε στη Μήθυμνα.

Η σημαντικότερη από τις πόλεις-κράτη της Λέσβου που βρισκόταν στην ανατολική ακτή, ήταν η **Μυτιλήνη** λόγω μεγέθους, με έκταση 450-500 χλμ.⁸⁴, ισχυρή δύναμη, γεωγραφική θέση και μορφολογία, και συνεχή κατοίκηση στο χρόνο (Εικ. 7, Εικ. 8). Ιδρύθηκε από τον μυθικό Ορέστη την εποχή του αιολικού αποικισμού μετά τον τρωικό πόλεμο και κατοικήθηκε από πληθυσμούς της Θεσσαλίας και της βορειοανατολικής Πελοποννήσου⁸⁵. Από τον 8ο αι. π.Χ. ήταν η πρώτη που ίδρυσε αποικίες στην απέναντι Τρωάδα⁸⁶. Αποικίζοντας αρχικά τις νότιες και δυτικές ακτές της και στην συνέχεια την ενδοχώρα. Η επιλογή της Τρωάδας φαίνεται ότι έγινε εξαιτίας των εύφορων πεδιάδων της⁸⁷. Αποικίες ίδρυσε η Μυτιλήνη και στον Πόντο και τη Θράκη⁸⁸.

Η Μυτιλήνη βρίσκεται σε μια μικρή χερσόνησο που εκτείνεται μεταξύ του κόλπου της Γέρας στα δυτικά και του διαύλου που τη χωρίζει από την ασιατική ακτή στα ανατολικά και ελέγχει αυτό το πέρασμα, που αποτελεί δίοδο για τα πλοία που ταξιδεύουν προς τη Θράκη, τον Εύξεινο Πόντο και τον Βόσπορο⁸⁹. Διέθετε δύο λιμάνια, το βόρειο και το νότιο, που κατασκευάστηκαν στους δύο όρμους⁹⁰. Ο βόρειος λιμένας ονομαζόταν *Μαλόης λιμνή*, *Μαλλόεντα* ή *Μέγα* (το λεγόμενο σήμερα λιμάνι της Επάνω Σκάλας) και εξυπηρετούσε το εμπόριο της πόλης και την επικοινωνία με την υπόλοιπη Μεσόγειο και

⁸⁰ Kourtzellis 2019, 162.

⁸¹ Spencer 2008, 70 υποσημ. 2.

⁸² Reger 1997, 477.

⁸³ Για το πως δημιουργήθηκαν και την προέλευση ονομάτων των πόλεων-κρατών βλέπε κεφάλαιο πρώτο.

⁸⁴ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 48-49.

⁸⁵ Αρχοντίδου-Αργύρη 2016, 167.

⁸⁶ Kourtzellis 2019, 163.

⁸⁷ Yazgi 2018, 28-29.

⁸⁸ Λατσίνογλου 2020, 13. Στην Θράκη διαθέτει την αποικία του Αίνου.

⁸⁹ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 49.

⁹⁰ Brun 1988, 376. Ψευδοσκύλακας (Σκύλαξ ο Καρυανδεύς), *Περίπλους τῆς θαλάσσης τῆς οἰκουμένης Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ Λιβύης*, 97. Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.22.23.

την περαιά, ενώ ο νότιος λιμένας, γνωστός *τριηρικός λιμήν*, ήταν ένα κλειστό λιμάνι για τα πολεμικά πλοία του στόλου των Μυτιληναίων⁹¹. Τα δύο λιμάνια ενώνονταν από τον Εύριπο στην αρχαιότητα. Γενικότερα τα λιμάνια απέκτησαν τη μορφή που έχουν κατά την περίοδο που η Μυτιλήνη επιχείρησε την αποστασία της από την Α' Αθηναϊκή Συμμαχία το 428 π.Χ. και αποπειράθηκε να επεκταθεί γεωγραφικά⁹². Το βόρειο λιμάνι αποτελεί το εντυπωσιακότερο διατηρημένο λιμάνι της αρχαιότητας στο Αιγαίο. Ο κόλπος της Γέρας αποτελεί καταφύγιο για τα πλοία της Μυτιλήνης που προσφεύγουν εκεί⁹³. Όπως και στην σημερινή εποχή που όλοι συνδέουν το νησί της Λέσβου με τη Μυτιλήνη πολιτισμικά αλλά και λόγω του αυξημένου εμπορίου, έτσι και οι Αθηναίοι στην αρχαιότητα συνέδεαν το νησί της Λέσβου με την Μυτιλήνη και όχι με όλες τις πόλεις-κράτη, γιατί αναγνώριζαν τη Λέσβο ως μονάδα⁹⁴. Ο παραλληλισμός αυτός απαντάται και σε χάρτες. Στους ρωμαϊκούς και πρωτομεσαιωνικούς χάρτες αναφέρεται ως Λέσβος το νησί, ενώ μεταγενέστερα αποκτά το όνομα Μυτιλήνη⁹⁵. Στη Μυτιλήνη έχουν διενεργηθεί ανασκαφές από το Πανεπιστήμιο British Columbia του Καναδά από το 1983 που έφεραν στο φως μια πόλη των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων με στοιχεία που υποδηλώνουν την αστικοποίηση της περιοχής⁹⁶. Στην Μυτιλήνη έζησε ο Αριστοτέλης για δύο χρόνια (345/4-343/2 π.Χ.), όπου όπως λέγεται μελέτησε βιολογικά ζητήματα, εξαιτίας της γνώσης του για τα ψάρια⁹⁷.

Η πόλη της Μυτιλήνης διέθετε ακρόπολη που είχε αναπτυχθεί στο λεγόμενο «Νησί»⁹⁸ στα ανατολικά με τη μορφή λοφώδους χερσονήσου, μια φυσική οχυρή τοποθεσία που χωριζόταν από την υπόλοιπη ηπειρωτική χώρα από τον Εύριπο, ένα στενό θαλάσσιο πέρασμα μήκους 780 μ. και πλάτους περίπου 30 μ., οι δύο ακτές του οποίου συνδεόταν με μαρμαρίνες γέφυρες⁹⁹ και που είναι το μόνο που δεν έχει διατηρηθεί έως σήμερα¹⁰⁰. Το «Νησί», διέθετε αμυντικό τείχος στη χερσαία πλευρά του. Στη σημερινή

⁹¹ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 49.

⁹² Αρχοντίδου-Αργύρη 2016, 174.

⁹³ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 49.

⁹⁴ Brun 1988. Constantakopoulou 2005, 10.

⁹⁵ Κουμαριανού κ.ά. 1989, 22, 24.

⁹⁶ Roberto και Gomes 2019, 79.

⁹⁷ Harissis 2017, 113. Mason 2001, 32.

⁹⁸ Εκεί που σήμερα βρίσκεται το μεσαιωνικό κάστρο.

⁹⁹ Κατάλοιπα δύο γεφυρών εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια βιολογικού καθαρισμού της Μυτιλήνης 1999-2000. Το τόξο της δεύτερης εντοπίστηκε το 2000 στη συμβολή οδών Ερμού και Μητροπόλεως, απέναντι από τον Ιερό Ναό του Αγίου Αθανασίου.

¹⁰⁰ Archontidou-Argyri 1994, 28. Williams 2007, 110. Λατσίνογλου 2020, 12. Διόδωρος Σικελιώτης, *Βιβλιοθήκη* 13.79.6: *Ὁ γὰρ εἰσπλους ὑπὲρ οὗ διηγωνίζοντο λιμένα μὲν εἶχε καλόν, ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως ἐστίν. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχαία πόλις μικρὰ νῆσός ἐστιν, ἢ δ' ὕστερον προσοικισθεῖσα τῆς ἀντιπέραν ἐστὶ Λέσβου· ἀνὰ μέσον δ' αὐτῶν ἐστὶν εὐριπος στενὸς καὶ ποιῶν τὴν πόλιν ὀχυράν.*

οδό Ναυμαχίας Έλλης και την οδό Λεσβώνακτος θαβόταν οι νεκροί της πόλης. Κατά την κλασική περίοδο με την επέκταση της πόλης και τη δημιουργία νέων τειχών οριοθετήθηκαν και τα νεκροταφεία της πόλης¹⁰¹. Τα παλαιότερα αρχαιολογικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Μυτιλήνης χρονολογούνται στην πρωτογεωμετρική περίοδο και το τείχος στο κέντρο της χρονολογείται στην αρχαϊκή και κλασική περίοδο και ήταν κατασκευασμένο με το χαρακτηριστικό πολυγωνικό, γνωστό και ως λέσβιο, σύστημα τοιχοδομίας και το έμπλεκτο σύστημα δόμησης που χρονολογήθηκε από τον Χαριτωνίδη¹⁰² τον 4^ο αι. π.Χ.¹⁰³. Κατά την αρχαϊκή περίοδο υπάρχει έλλειψη μνημειωδών κτηρίων, κάτι που την κάνει να διαφέρει από τις υπόλοιπες πόλεις του νησιού¹⁰⁴. Σε ένα λόφο πάνω από το εμπορικό βόρειο λιμάνι κατοικούσαν οι εύποροι επιφανείς πολίτες, όπως φαίνεται από τις ανασκαφές, που ασχολούνταν διαχρονικά με διαφορετικές εργασίες. Εντοπίζονται βωμοί εντός του μεσαιωνικού κάστρου, που χρονολογούνται στην κλασική εποχή και κεραμική. Συγκεκριμένα εντοπίζονται αναθήματα για τον Διόνυσο, τη θεά Δήμητρα, την Κυβέλη γνωστή ως Μεγάλη Μητέρα (Magna Mater), με κάποια από αυτά να είναι αττικής προελεύσεως¹⁰⁵.

Δεύτερη σημαντικότερη πόλη της Λέσβου στην αρχαιότητα, μικρότερη σε μέγεθος από τη Μυτιλήνη, είναι η **Μήθυμνα (Μάθυμνα)** γνωστή και ως Μόλυβος που βρίσκεται στη βόρεια πλευρά της Λέσβου (Εικ. 9). Στα νότια η πόλη της Μήθυμνας συνορεύει με τη Μυτιλήνη και αυτό ίσως να είναι ένας από τους λόγους που αποτελεί αντίπαλο της¹⁰⁶. Επιπλέον συνορεύει στα νότια και με την Πύρρα και στα δυτικά με την Άντισσα¹⁰⁷. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ενσωμάτωσε την Αρίσβη στην επικράτεια της. Είναι πιθανόν να επέλεξε την Αρίσβη αντί της Άντισσας παρόλο που ήταν πιο κοντά της, εξαιτίας της εύφορης γης που διέθετε στον κόλπο της Καλλονής. Η Μήθυμνα διέθετε αποικία στην απέναντι Τρωάδα, την Άσσο¹⁰⁸. Έχει λιμάνι που είναι εξίσου σημαντικό γιατί βρίσκεται στο πέρασμα των Μικρασιατικών παραλίων που της προσδίδει το εμπορικό πλεονέκτημα, παρότι αναφέρεται πως πρόκειται για ένα απλό κατασκευαστικά λιμάνι¹⁰⁹. Έχουν εντοπιστεί λίθοι πρόσδεσης των πλοίων που χρονολογούνται στα τέλη της κλασικής εποχής. Λέγεται ότι το κλίμα ήταν πιο υγιεινό από αυτό της Μυτιλήνης,

¹⁰¹ Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 106.

¹⁰² Ανασκαφές το 1961 επί της Οδού Νικομήδειας.

¹⁰³ Spencer 1995, 53-64. Αρχοντίδου-Αργύρη 1990, 200.

¹⁰⁴ Spencer 2008, 70.

¹⁰⁵ Roberto και Gomes 2019, 79.

¹⁰⁶ Levang 1972.

¹⁰⁷ Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 122.

¹⁰⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.1.58.

¹⁰⁹ Watrous 2007.

αλλά πιο δριμύ¹¹⁰. Η Μήθυμνα ήταν γνωστή στην αρχαιότητα για την παραγωγή οίνου, τον λεγόμενο *μηθυμναίο οίνο*, κατανοούμε λοιπόν πως διέθετε πολλούς αμπελώνες. Διέθετε δικό της νόμισμα που εξέδιδε από το τέλος της αρχαϊκής περιόδου αδιάκοπα έως την ελληνιστική περίοδο¹¹¹. Το νόμισμα φέρει κάρναρο στον οπισθότυπο, συχνά μαζί με επιγραφή ΜΑΘΥ που συμβολίζει το κρασί που όπως φαίνεται ήταν σημαντικό για την οικονομία της περιοχής¹¹². Βορειοανατολικά της πόλης έχουν εντοπιστεί νεκροπόλεις με κτερίσματα αρχαϊκά και κλασικά¹¹³.

Τρίτη μεγαλύτερη σε μέγεθος πόλη ήταν η **Ερεσός**, που βρισκόταν στα νοτιοδυτικά της Λέσβου και έφθανε στα νοτιοανατολικά ως τον κόλπο της Καλλονής, κοντά στην Αποθήκα (Εικ. 10). Διέθετε μια μεγάλη πεδιάδα, η οποία ήταν σημαντική για την καλλιέργεια σιτηρών και φημιζόταν για το ολόλευκο κριθάλευρο της¹¹⁴. Η αρχαία πόλη βρισκόταν στην κορυφή¹¹⁵ και στις παρυφές ενός φυσικού οχυρού λόφου, ενώ διέθετε και έναν οχυρωματικό περίβολο που είχε κατασκευαστεί με το πολυγωνικό, λέσβιο σύστημα τοιχοποιίας ορίζοντας ουσιαστικά από τον 7^ο αι. π.Χ. τα σύνορα της πόλης (Εικ. 11). Αναβαθμίδες (κοινώς γνωστές και ως πεζούλες) φαίνεται πως βοηθούσαν στην καλλιέργεια σιτηρών και αμπέλου, ενώ εντοπίστηκαν και πύργοι που χρονολογούνται στην κλασική εποχή¹¹⁶.

Η ακρόπολη χαρακτηριζόταν από τον Αρχέστρατο ως *περικόμονας μαστός*, καθώς επρόκειτο για ένα λόφο που περιτριγυριζόταν από κύματα¹¹⁷. Η Ερεσός φημιζόταν για την ποιότητα του κρασιού που παρήγε, και το οποίο εξυμνούσε ο Γαληνός¹¹⁸. Επιπλέον έχει εντοπιστεί η πύλη της πόλης που αποτελείται από δύο μεγάλους τριγωνικούς λίθους και δίπλα της τείχος με πολυγωνικό σύστημα τοιχοποιίας¹¹⁹. Η μεγάλη παραλία που είχε, την εξέθετε σε κίνδυνο επιθέσεων από θαλάσσης. Φυσικό λιμάνι δεν διέθετε και για αυτό το λόγο δημιουργήθηκε τεχνητό λιμάνι στα νοτιοδυτικά της ακρόπολης. Άξιο αναφοράς είναι πως από την Ερεσό κατάγονταν η Σαπφώ και ο Θεόφραστος (μαθητής του Αριστοτέλη), η οποία Σαπφώ λέγεται πως προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια¹²⁰.

¹¹⁰ Buchholz 1975, 33.

¹¹¹ Bresson 1983. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, .

¹¹² Buchholz 1975, 35.

¹¹³ Αρχοντίδου- Αργύρη 1990, 203.

¹¹⁴ Buchholz 1975, 35. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 52 υποσημ. 112. Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* 3.77.

¹¹⁵ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.4.

¹¹⁶ Schaus και Spencer 1994, 424. Schaus 2012.

¹¹⁷ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* 3.77: *ἐν Λέσβῳ κλεινῆς Ἐρέσου περικόμονι μαστῷ*.

¹¹⁸ Γαληνός, *Περὶ συνθέσεως τῶν φαρμάκων τῶν κατὰ γένη* 1.8: Το λεσβιακό κρασί είναι πολύ αρωματικό, λιγότερο στη Μυτιλήνη, περισσότερο και συνάμα καλύτερα στην Ερεσό και Μήθυμνα.

¹¹⁹ Schaus και Parish 1996, 29.

¹²⁰ Schaus 2012. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 53. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων* 5.2.

Ακόμη μια πόλη η **Ἀντισσα**, βρίσκεται στη βόρεια ακτή της Λέσβου στη χερσόνησο του Οβριόκαστρου, 16 χλμ. νοτιοδυτικά της Μήθυμνας. Σύμφωνα με τον Στράβωνα το όνομα Ἀντισσα χρησιμοποιούνταν για ένα μικρό νησί απέναντι από τη Λέσβο, επειδή η Λέσβος παλιά ονομαζόταν Ἴσσα, αλλά αργότερα το όνομα χρησιμοποιήθηκε για την γνωστή αρχαία Ἀντισσα¹²¹. Από την πλευρά της ξηράς εντοπίζονται οι χαμηλότερες πλαγιές του ορεινού όγκου που κορυφώνεται στο όρος Ὀρδυμο, ενώ από τη μεριά της θάλασσας ήταν ακάλυπτη και διέθετε ρηχό αγκυροβόλιο¹²². Σύμφωνα με τον μύθο ο Ορφέας κατακρεουργήθηκε από τις Μαινάδες του Ἐβρου που πέταξαν το κεφάλι του μαζί με τη λύρα του στο ποτάμι του Ἐβρου, το οποίο όπως λέγεται τραγουδούσε σε όλη τη διαδρομή και εκβράστηκε στην αρχαία Ἀντισσα¹²³. Το άδυτο του Ορφέα βρισκόταν κοντά στο Βάκχειο της Ἀντισσας, και η λύρα του ήταν κρεμασμένη στο ναό του Απόλλωνα στη Μυτιλήνη¹²⁴. Όπως και η Ερεσός, η Ἀντισσα ήταν μια πόλη που στην αρχαιότητα οι κάτοικοι της ασχολούνταν κυρίως με την αμπελουργία, την αλιεία, την κτηνοτροφία και παρουσιάζει συνεχή κατοίκηση από την πρωτογεωμετρική περίοδο έως και την καταστροφή της από τους Ρωμαίους το 167 π.Χ.¹²⁵. Διαθέτει λιμάνι για εισαγωγές και εξαγωγές και έχει χαρακτηριστεί από τον ανασκαφέα της, ως η ωραιότερη και πιο απομονωμένη¹²⁶. Παρατηρείται ταφική λατρεία στα τρία νεκροταφεία της Ἀντισσας, ένα φαινόμενο άγνωστο για το νησί, αλλά και για ολόκληρο το Βορειοανατολικό Αιγαίο¹²⁷.

Τέλος, η **Πύρρα** γειτνιάζε με την Μήθυμνα στα βόρεια, την Μυτιλήνη στα ανατολικά και την Ερεσό και ήταν ανεπτυγμένη στην ανατολική και βόρεια πλευρά του κόλπου της Καλλονής, ο οποίος όπως προαναφέρθηκε ονομαζόταν *Πυρραίων εύριπος* (Εικ. 12). Η πόλη ιδρύθηκε όπως και οι υπόλοιπες στο νησί κατά τη διάρκεια της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Με τη Μυτιλήνη, διατηρούσε φιλικές σχέσεις και προσαρτήθηκε σε αυτή κατά την ελληνιστική περίοδο. Φαίνεται ότι καταστράφηκε από σεισμό το 231 π.Χ. ή από καταποντισμό, με πιθανότερη την καταστροφή από σεισμό¹²⁸, οπότε και σταμάτησε απότομα η ιστορική της πορεία. Διαμορφώθηκε και διατηρήθηκε όμως, το

¹²¹ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.19.

¹²² Lamb 1931, 166.

¹²³ Αρχοντίδου και Αχειλαρά 1999, 11. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 54 υποσημ. 120. Οβίδιος, *Μεταμορφώσεις* 11.1-85.

¹²⁴ Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου 1999, 11.

¹²⁵ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 53. Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 132.

¹²⁶ Mason 1995, 399.

¹²⁷ Schaus 1995c, 48.

¹²⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.4.: *ἡ δὲ Πύρρα κατέστραπται, τὸ δὲ προάστειον οἰκεῖται καὶ ἔχει λιμένα.*

λεγόμενο προάστιο λόγω του λιμανιού που διέθετε¹²⁹. Γνωρίζουμε ότι βρίσκεται σε μια οχυρή θέση και διέθετε τείχος χτισμένο με το λέσβιο σύστημα τοιχοδομίας και τείχος αντιστήριξης¹³⁰ (Εικ. 13) και ο αρχαϊκός και ο κλασικός οικισμός βρισκόταν στα νότια του λόφου. Η αρχαία νεκρόπολη εντοπίζεται στη σημερινή θέση Αχλαδερή¹³¹. Το λιμάνι της Πύρρας βρισκόταν σε χρήση την κλασική περίοδο στη βόρεια πλευρά και στη συνέχεια μεταφέρεται στην νότια πλευρά όπου εγκαθίσταται και το προάστιο¹³². Πολλοί είναι εκείνοι που ισχυρίζονται πως το λιμάνι της Πύρρας ευνοούσε τη μετάβαση των προσκυνητών στο κοντινό σημαντικό ιερό, το παλλεσβιακό ιερό του Μέσσου¹³³.

Την ακμή του νησιού και των πόλεων από τον 8ο αι. π.Χ. έως τον 6ο αι. π.Χ. μαρτυρούν τα αρχιτεκτονικά λείψανα όπως οι ναοί στην Κλοπεδή, το λέσβιο σύστημα τοιχοδομίας με παράδειγμα τον καλόχτιστο αναλημματικό τοίχο της αποθήκας (Εικ. 14), οι επιγραφές και οι αρχαίες πηγές. Ακόμη οι αρχαϊκοί πύργοι που εντοπίζονται, στην περίπτωση της Λέσβου είχαν συμβολικό και πρακτικό χαρακτήρα, καθώς λειτουργούν ως μέσο σήμανσης ενός μνημειώδους τόπου σε αντίθεση με τους πύργους άλλων περιοχών που είχαν αμυντική χρήση και προορίζονταν για προστασία από αιφνιδιαστικές επιθέσεις¹³⁴. Οι συγκεκριμένοι πύργοι εντοπίζονται σε σημεία που δεν διέθεταν καλή οπτική επαφή με σημεία με καλή θέα, για παράδειγμα προς τη θάλασσα, γεγονός που υποδεικνύει και αυτό την άνθηση του νησιού.

¹²⁹ Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 148, 150.

¹³⁰ Koldewey 1890, 27.

¹³¹ Koldewey 1890, 28.

¹³² Κουρτζέλλης 2024.

¹³³ Williams 2007, 107-116. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 54.

¹³⁴ Whitley 2001, 392, 398 υποσημ. 62.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

2. Τα λιμάνια των πόλεων της Λέσβου

Η Λέσβος κατέχει μια εξέχουσα στρατηγική θέση στο Βόρειο Αιγαίο. Αποτελεί αξιοσημείωτη περιοχή για το θαλάσσιο εμπόριο και έναν από τους σημαντικότερους εμπορικούς δρόμους κατά μήκος της Μικράς Ασίας¹³⁵. Είναι γνωστό ότι η οικονομική και πολιτική υπεροχή και ευημερία μιας περιοχής προϋπέθετε την θαλασσοκρατία και την ύπαρξη λιμανιών που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν αυτό το εγχείρημα. Το χερσαίο οδικό δίκτυο όντας κοστοβόρο δεν αποτελούσε τη βασική μέθοδο για την μετακίνηση των ανθρώπων και των προϊόντων του εμπορίου, ενώ δεν διαθέτουμε πληροφορίες για τους χερσαίους δρόμους σύνδεσης των πόλεων¹³⁶. Η εξέλιξη του θαλάσσιου δικτύου ήταν το οικονομικότερο, ευκολότερο και πιο εξελιγμένο μέσο μεταφοράς και μετακίνησης κατά την αρχαιότητα¹³⁷. Η επιλογή των αρχαίων λιμανιών δεν ήταν τυχαία, καθώς πολλά από τα λιμάνια της σύγχρονης εποχής ανακατασκευάστηκαν σε ήδη υπάρχουσες θέσεις παλαιών λιμανιών. Η ναυτική υπεροχή της Λέσβου και των γειτονικών νησιών της Χίου και της Σάμου που συμμετείχαν στην Αθηναϊκή συμμαχία αποδεικνύεται από την προσφορά επανδρωμένων πλοίων αντί για καταβολή χρηματικού ποσού¹³⁸. Ξεχωριστή θέση στον αιγαιακό χάρτη του εμπορικού δικτύου, κατέχει η Λέσβος με σπουδαία αρχαία λιμενικά έργα που χρονολογούνται στην αρχαϊκή (6^ο αι. π.Χ.) και την κλασική περίοδο (5^ο- 4^ο αι. π.Χ.)¹³⁹. Όλες οι πόλεις της Λέσβου διαθέτουν λιμάνια που χρησιμοποιούν για την επικοινωνία και το εμπόριο, με τη διαφορά ότι σε κάποιες από αυτές διαθέτουν ορατά αρχιτεκτονικά λείψανα, ενώ σε κάποιες άλλες είναι επιχωμένα.

Το καλύτερα διατηρημένο λιμάνι της Λέσβου βρίσκεται στη **Μυτιλήνη** και είναι ο *Μαλόης λιμήν*, *Μαλλόεντα* ή *Μέγας λιμήν*, ένα εμπορικό λιμάνι, γνωστό και ως βόρειο, χτισμένο με μικτό σύστημα δόμησης¹⁴⁰ (Εικ. 15). Εκτός από το βόρειο λιμάνι διαθέτει και ένα νότιο που αποτελούσε το πολεμικό λιμάνι της πόλης και ονομάζεται *τριηρικός λιμήν*¹⁴¹. Τα δύο λιμάνια συνδέονται από τον Εύριπο ποταμό. Λέγεται πως το βόρειο και πιο συγκεκριμένα ο λιμενοβραχίονας του εντός της λιμενολεκάνης είναι το αρχαϊκό

¹³⁵ Levang 1972, 2-3.

¹³⁶ Levang 1972.

¹³⁷ Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 28.

¹³⁸ Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2011, 131.

¹³⁹ Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2011. Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019.

¹⁴⁰ Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 168.

¹⁴¹ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 49. Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 86,88.

λιμάνι της πόλης, ενώ ο νοτιοανατολικός λιμενοβραχίονας είναι το κλασικό, τα οποία λειτουργούν και ταυτόχρονα¹⁴². Αυτοί οι λιμενοβραχίονες είναι κατασκευασμένοι με το μικτό σύστημα δόμησης και με κτιστούς δόμους από ορθογωνισμένους λιθόπλινθους για να αντέχουν τα ισχυρά κύματα¹⁴³. Ο Koldewey χρονολογεί την κατασκευή του βορείου λιμανιού στον 5^ο αι. π.Χ., κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου¹⁴⁴. Το νότιο, γνωστό από τα *Γεωγραφικά* του Στράβωνα¹⁴⁵ ως *πολεμικό για πενήντα τριήρεις* και ως κλειστό λιμάνι, διέθετε εξίσου λιμενολεκάνη και λιμενοβραχίονες, από τους οποίους σήμερα διασώζονται ορισμένα ίχνη. Γύρω του αναπτύσσεται ο παραδοσιακός οικισμός της Μυτιλήνης¹⁴⁶. Η ύπαρξη νεωρίων ενισχύει την αναφορά του νότιου λιμανιού ως πολεμικού¹⁴⁷, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι όποτε ήταν ανάγκη δε μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ως εμπορικό.

Η **Μήθυμνα** διαθέτει ένα λιμάνι μήκους 140μ., με είσοδο στα νοτιοδυτικά, που έχει αναγνωριστεί από τον Koldewey ως πολεμικό και αρχαίες λιμενικές κατασκευές, όπως λιμενοβραχίονες (Εικ. 16) και ακρομόλιο (του 4^{ου} αι. π.Χ.), που εδράζεται σε μια τεχνητή λιθορριπή¹⁴⁸. Ανοιχτό προς τα ανατολικά και νότια θα πρέπει να ήταν ένα λιμάνι εκτεθειμένο στους ανέμους, που σίγουρα θα χρειαζόταν προστασία¹⁴⁹.

Η **Αντισσα** διαθέτει λιμάνι για εμπορική χρήση με την είσοδο του στα νοτιοανατολικά και με κυματοθραύστες που χρονολογείται τον 6^ο αι. π.Χ. (Εικ. 17).

Η **Ερεσός** διαθέτει πρόβολο επάνω σε λιθορριπή από αργούς λίθους και όχι απλό λιμένα, ενώ η κατασκευή του που είναι με την λέσβια δόμηση, θα μπορούσε να τοποθετηθεί στην αρχαϊκή περίοδο. Το αρχαίο λιμάνι βρίσκεται στους πρόποδες της ακρόπολης στα δυτικά της αρχαίας αγοράς¹⁵⁰. Η Ερεσός που ήταν γνωστή για το κριθάρι της, ίσως να χρησιμοποίησε το λιμάνι της για την εισαγωγή και εξαγωγή γεωργικών προϊόντων. Ξεκινούσε από την ακτή με νότια κατεύθυνση ενώ η χρήση λέσβιας δόμησης, καθιστά το λιμάνι πιο παλιό από αυτά της Μυτιλήνης και Μήθυμνας. Η παραλία της πόλης είναι πολύ μεγάλη και ο οικισμός θα πρέπει να ήταν εκτεθειμένος στους ανέμους,

¹⁴² Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 90.

¹⁴³ Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 90, 94.

¹⁴⁴ Koldewey 1890, 11.

¹⁴⁵ Στράβωνας, *Γεωγραφικά* 13.2.2.

¹⁴⁶ Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2011, 136.

¹⁴⁷ Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 112.

¹⁴⁸ Williams H. 2007, 111. Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2011, 138. Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 122-132.

¹⁴⁹ Williams 2007, 111.

¹⁵⁰ Koldewey 1890, 22-26.

κάτι που προκαλούσε δυσκολία στο αγκυροβόλιο των πλοίων εκεί¹⁵¹. Οι λιμένες της Ερεσού και της Άντισσας είναι από τα παλαιότερα λιμενικά έργα¹⁵².

Η **Πύρρα** που βρίσκεται σε μια ευνοϊκή θέση στο μεγαλύτερο μέρος του κόλπου της Καλλονής διαθέτει ένα ασφαλές λιμάνι¹⁵³. Υποστηρίζεται από την έρευνα πως το λιμάνι της Πύρρας εξυπηρετούσε την μετάβαση των πιστών προς το κοντινό ιερό του Μέσσου¹⁵⁴. Ο κόλπος της Ιέρας δε φαίνεται να φέρει λιμενικά κατάλοιπα, παρόλο που εκείνο το σημείο του νησιού πρέπει να διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο λόγω της προσβασιμότητας από εκεί προς το κέντρο του νησιού¹⁵⁵.

¹⁵¹ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 52 υποσημ. 111. Διόδωρος Σικελιώτης 14.94.1: Γίνεται αναφορά πως στην εποχή του ο Αθηναίος στρατηγός Θρασύβουλος (389 π.Χ.), κατέκτησε τις πόλεις της Λέσβου.

¹⁵² Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 168.

¹⁵³ Ψευδοσκύλακας, *Περίπλους* 97. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 53.

¹⁵⁴ Williams 2007, 107-116. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 54. Κουρτζέλλης και Θεοδούλου 2019, 150.

¹⁵⁵ Williams 2007, 115.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Το θαλάσσιο εμπόριο

Οι παραθαλάσσιες πόλεις της Λέσβου ήταν παρούσες και είχαν ενεργό και βασικό ρόλο στους εμπορικούς θαλάσσιους δρόμους. Ο πλούτος του νησιού λοιπόν κατά την αρχαιότητα προερχόταν κυρίως από το εμπόριο¹⁵⁶. Σημαντική παράμετρος, οι συνθήκες πλεύσης στο Αιγαίο, καθώς οι έντονοι άνεμοι αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα για την επιλογή ή απόρριψη ενός λιμανιού στις εμπορικές διαδρομές. Οι θαλασσοπόροι επομένως, επέλεγαν μια πορεία πλεύσης κατά μήκος της ακτής της Ασίας, όπου οι άνεμοι σταματούσαν λόγω της διαδοχής ακρωτηρίων¹⁵⁷ και νήσων κοντά στην ακτή¹⁵⁸. Υπήρχαν πολλά οχυρά και παρατηρητήρια της αρχαϊκής περιόδου στις κορυφές πόλεων με θέα σε άλλες επικράτειες και στους θαλάσσιους εμπορικούς δρόμους¹⁵⁹. Πληροφορούμαστε πως η Λέσβος διέθετε ισχυρή ναυτική δύναμη και πως ήταν γνωστή για το άφθονο ελαιόλαδο που παρήγαγε, αλλά και για το κρασί της¹⁶⁰. Από την αρχαϊκή περίοδο αποτελούσε γνωστό εξαγωγέα σιτηρών, ελαιόλαδου και κρασιού για περιοχές της Ελλάδας και κοινότητες της Μικράς Ασίας¹⁶¹. Η μυτιληναϊκή γεωργία για παράδειγμα ήταν προσανατολισμένη προς την αμπελοκαλλιέργεια και την παραγωγή κρασιού για την κάλυψη των αναγκών σε μεγάλα αστικά κέντρα και μακρινές αγορές¹⁶². Για τον οίνο γράφουν πολλοί από τους αρχαίους ποιητές¹⁶³, γεγονός που αποδεικνύει την ισχυρή θέση που κατείχε η πόλη στο εμπόριο οίνου. Όπως αναφέρει ο Στράβων¹⁶⁴, η Λέσβος ήταν από τα νησιά που παρήγαν ένα από τα καλύτερα κρασιά και την αναφέρει ως τόπο εμπορίας κρασιού στη Μεσόγειο.

Νομίσματα της Λέσβου με τη θεά Δήμητρα, συμβολίζουν τη λατρεία που είχαν οι κάτοικοι για τη γη και την γονιμότητα, και υποδεικνύουν την ισχυρή θέση της γεωργίας στο νησί¹⁶⁵. Η έλλειψη για παράδειγμα, μεγάλων μνημειακών έργων στη Λέσβο ίσως να

¹⁵⁶ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 55-56.

¹⁵⁷ Ακρωτήρια του Μαλέαν, του Σιγρίου, το Άργενον, και το Βρίσαν. (*Τα Λεσβιακά :ήτοι ιστορία της νήσου Λέσβου*, Γεωργιάδης Ευστάθιος, 1849, 21)

¹⁵⁸ Bresson 1983, 103.

¹⁵⁹ Κουρτζέλλης 2018, 387.

¹⁶⁰ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 51. Στράβων, Γεωγραφικά 13.2.5. Αθηναίος, *Δειπνοσοφισταί* 1.30.

¹⁶¹ Roberto και Gomes 2019, 91.

¹⁶² Bresson 1983, 99.

¹⁶³ Αθηναίος, *Δειπνοσοφισταί* 1.28-30. Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, *Naturalis Historia* 16.18.73. Φιλόδημος, *Επιγράμματα* 11.42.6. Στράβων, *Γεωγραφικά* 13.2.5.

¹⁶⁴ Στράβων, *Γεωγραφικά* 14.2.19, 17.1.33.

¹⁶⁵ Roberto και Gomes 2019, 89.

οφείλεται στη διάθεση των πόρων της στο εμπόριο¹⁶⁶. Η Αττική φαίνεται να ενοχλείται από την εμπορική δραστηριότητα και την παραγωγή της Λέσβου τον 5^ο αι. π.Χ. και προχωρά σε στρατιωτική επιχείρηση υπό την ηγεσία του Περικλή με σκοπό το μπλοκάρισμα του εμπορικού ανταγωνισμού που είχαν¹⁶⁷. Οι δύο σπουδαίες πόλεις της Λέσβου η Μυτιλήνη και η Μήθυμνα γνώρισαν ανάπτυξη εξαιτίας των θέσεών τους, που τις επέτρεπαν να ελέγχουν το θαλάσσιο εμπόριο στο ανατολικό πέρασμα και στο βόρειο πέρασμα προς τον Ελλήσποντο και τον Αδραμυτινόν Κόλπο¹⁶⁸.

Η Μυτιλήνη μια μεγάλη, πλούσια εμπορική πόλη και ναυτική δύναμη στο Αιγαίο και τη Μικρά Ασία κατά τον 6ο αι. π.Χ.¹⁶⁹ αποτελούσε έναν σημαντικό σταθμό για το διαμετακομιστικό εμπόριο προς το βορρά, αλλά και προς το νότο. Το 560 π.Χ. ήταν η μόνη από όλες τις αιολικές πόλεις που ακόμη ήταν μέλος του Ναύκρατης στην Αίγυπτο, γεγονός που ίσως να ενισχύει τη θέση της στο εμπορικό δίκτυο¹⁷⁰. Φαίνεται πως η Μυτιλήνη δεν παρέβλεψε το γεγονός πως στο εξαγωγικό εμπόριο ήταν αναγκαία η παρέμβαση του διαμεσολαβητή εμπόρου όπως και ο διαμετακομιστικός σταθμός. Η γειτνίασή της με τους θαλάσσιους εμπορικούς δρόμους των ανατολικών παραλιών την έκανε να πλεονεκτεί και να ξεχωρίζει¹⁷¹.

Η Μυτιλήνη κατείχε επίσης την Άντανδρο που βρισκόταν στο βόρειο τμήμα του Κόλπου του Αδραμυτίου στην περιοχή της Τρωάδος και ήταν πολύ σημαντική στο εμπόριο ξυλείας λόγω της πρόσβασης που είχε στο όρος Ίδη που έλεγχε τις εξόδους του ναυπηγείου στον Ανδραμύτιο κόλπο και της Ίδης¹⁷². Αποτελούσε μια στρατηγικής σημασίας ελληνική πόλη, που ήταν παράλληλα ιδανική ως τοποθεσία για την κατασκευή μεγάλων στόλων. Φαίνεται επίσης, ότι η Μυτιλήνη αποτελούσε σταθμό για τα εμπορικά πλοία της μικρασιατικής Μιλήτου και για άλλα πλοία που κατευθύνονταν προς τις αποικίες του Ευξείνου Πόντου, ιδιαίτερα από τα τέλη του 7^{ου} αι. π.Χ. και εξής¹⁷³.

Κοπές αργυρών νομισμάτων προς το τέλος του 427 π.Χ., που έχουν βρεθεί στη Μυτιλήνη υποδεικνύουν πως ακόμη και μετά την απώλεια της μυτιλιναϊκής περαίας, αλλά και την πτώση της, εξακολουθούσε να έχει ισχυρή εμπορική δύναμη. Υπήρχαν άλλωστε πόλεις στην Τρωάδα και την Αιολίδα, που άλλαξαν την νομισματοκοπία τους

¹⁶⁶ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 51.

¹⁶⁷ Roberto και Gomes 2019, 91.

¹⁶⁸ Κουρτζέλλης 2018, 379.

¹⁶⁹ Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 2.135, 2.178.

¹⁷⁰ Bresson 1983, 102. Schaus 1992, 372.

¹⁷¹ Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 51.

¹⁷² Bissa 2013, 181, 277.

¹⁷³ Schaus 1992.

μερικώς ή πλήρως, για να μοιάζουν με τη Μυτιλήνη¹⁷⁴. Πιθανώς, αυτό να συνέβη για τη μείωση του κόστους κατά τις συναλλαγές με τη Μυτιλήνη. Το βίλλον (billon)¹⁷⁵ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στα νομισματοκοπεία της Λέσβου και κατ'έπékταση στην οικονομία του νησιού από τον 6^ο αι. π.Χ. μέχρι και το 480 π.Χ. κατά τα οποία κυκλοφορεί¹⁷⁶. Τα νομίσματα της κάθε πόλης, συνδυάζοντας παραστάσεις, επιγραφές και σύμβολα επεδίωκαν να τονίσουν την μοναδικότητα των πόλεων-κρατών μέσα από την αναφορά σε διαφορετικές προστάτιδες θεότητες, προϊόντα και ήρωες. Κοινωνούσαν έννοιες και μηνύματα από τον αποστολέα στους αποδέκτες¹⁷⁷ ενώ πέραν της σημασίας τους στο εμπόριο με άλλες πόλεις, υπενθύμιζαν στους κατοίκους το παρελθόν και την παράδοση. Απεικόνιση του Απόλλωνα με λύρα σε νομίσματα που έχουν βρεθεί στο ναό του Μαλλόεντος Απόλλωνα¹⁷⁸ στο κάστρο της Μυτιλήνης, συμβολίζουν την ιδεατή εικόνα και το συνδέουν με τις εμπορικές δραστηριότητες στην περιοχή, ενώ ο συμβολισμός της λύρας με τις ευχαριστήριες εκδηλώσεις προς τιμήν του θεού¹⁷⁹. Πριν το 427 π.Χ. το βίλλον (billon) της Μυτιλήνης χρησιμοποιούνταν για την πληρωμή των λιμενικών τελών από μη μυτιλιναίους εμπόρους, με σκοπό τον έλεγχο της ακτής της Τρωάδας. Αυτό υποδεικνύει πως η Μυτιλήνη διαδραμάτιζε το ρόλο ενός περιφερειακού ηγεμόνα του εμπορίου διαθέτοντας έλεγχο στην περαία¹⁸⁰.

Η Μυτιλήνη μαζί με τη Φώκαια, ήρθαν σε συνεννόηση για μια σειρά συμφωνιών στη Μικρά Ασία, και τον 4^ο αι. π.Χ. αποφασίζουν συμφωνία για κοινή κοπή νομίσματος ήλεκτρου¹⁸¹. Το νόμισμα του ήλεκτρου που χρησιμοποιήθηκε και ήταν σε κυκλοφορία, αποτελούσε μια ελαφρώς κατώτερη εκδοχή του αττικού νομίσματος και της αττικής μονάδας βάρους¹⁸², ενώ έχει ερμηνευτεί ως νόμισμα εμπορευμάτων με σκοπό την πώληση σε εμπόρους και αγοραστές που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή της Προποντίδας, της Μαύρης Θάλασσας και τη Θράκη, όπου υπήρχε έντονη προτίμηση στο χρυσό και στο ήλεκτρο, αντί του ασημιού που χρησιμοποιούσαν αρκετοί στις κοπές

¹⁷⁴ Ellis-Evans 2019, 159, 189.

¹⁷⁵ Πρόκειται για μεταλλικό κράμα (Χαλκός και 40% καθαρός άργυρος). Τα νομίσματα είναι στατήρες και υποδιαίρεσεις του.

¹⁷⁶ Αρχοντίδου και Αχειλαρά 1999, 34.

¹⁷⁷ Roberto και Gomes 2019, 85.

¹⁷⁸ Η λατρεία του Απόλλωνα ήταν ιδιαίτερα σημαντική στη Λέσβο. Το ιερό του σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, *Ιστορίαι* 3.3 βρισκόταν στο Βόρειο λιμάνι.

¹⁷⁹ Roberto και Gomes 2019, 89.

¹⁸⁰ Ellis-Evans 2019.

¹⁸¹ Reger 1997, 475. Roberto και Gomes 2019, 85.

¹⁸² Πρόκειται για τις λεγόμενες έκτες (βάρος 2,57 γραμμάρια) με σύσταση άργυρος και 40% χρυσός. Το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της κυκλοφορίας του, η αξία ισοδυναμεί με 24 αττικές δραχμές.

1 — — — — — Ε[— — — — — ὅτι]
[δέ κε αἰ] πόλις [ἀμ]φότη[ερα]ι]
[.....] γράφωσι εἰς τὰ[ν στάλαν ἢ ἐκκ]-
[ολάπ]τωσι, κύ[ρ]ιον ἔστω. [τὸν δὲ κέρναν]-
5 [τα τὸ] χρύσιον ὑπόδικον ἔ[μμε]ναι ἀμφο]-
[τέρ]αισι ταῖς πολίεσσι· δι[κά]σταις δὲ
[ἔμ]μεναι τῷ μὲν ἐμ Μυτιλήναι [κέρναν]-
[τι] ταῖς ἄρχαις παῖσαις ταῖς ἐμ Μ[υτιλ]-
[ή]ναι πλέας τῶν αἰμίσεων, ἐμ Φώκαι δὲ τ-
10 αῖς ἄρχαις παῖσαις ταῖς ἐμ Φώκαι πλ[έ]-
ας τῶν αἰμίσεων[ν]· τὰν δὲ δίκαν ἔμμεναι
ἐπεὶ κε ὠνίαυτος ἐξέλθῃ ἐν ἐξ μήννε<σ>-
σι· αἰ δέ κε καταγ[ρέ]θῃ τὸ χρύσιον κέρ-
ναν ὑδαρέστερον θέλων θανάτῳ ζαμι-
15 ὥσθω, αἰ δέ κε ἀπυφ[ύ]γῃ μ[ὴ] θέλω<ν> ἀμβρ[ό]-
την, τιμάτω τ[ὸ] δικαστήριον ὅτι χρὴ α-
ὔτ<ο>ν πάθῃν ἢ κατθέ[μ]εναι, ἃ δὲ πόλις ἀναί-
τιος καὶ ἀζάμιος [ἔσ]τω. ἔλαχον Μυτιλή-
ναιοι πρόσθε κόπτην. ἄρχει πρότανις ὁ
20 πεδὰ Κόλωνον, ἐ[μ Φ]ώκαι δὲ ὁ πεδὰ Ἀρίσ[τ]-
αρχον.¹⁸⁸

29

Κόρινθο και την Αττική. Αποτελούσε φυσική προέκταση για τα εμπορικά πλοία τα οποία κατευθυνόντουσαν προς τα στενά από την Χίο και την Χερσόνησο των Ερυθρών προς την Βόρεια Ελλάδα¹⁹¹.

Οι γραμμές του εμπορίου της αττικής κεραμικής στην αρχαιότητα ήταν αρκετές και γνωστές¹⁹². Αυτές ήταν πέντε: 1) Μια γραμμή εμπορίου περιλάμβανε τη διαδρομή από την Αττική προς το νότο και στη συνέχεια τη Μαύρη Θάλασσα. Ουσιαστικά περνούσε από τις περιοχές γύρω από την Αττική, διέσχιζε τον Ισθμό της Κορίνθου, την Πελοπόννησο (Αρκαδία, Λακωνία, Μεσσηνία, Ηλεία). Ακόμη διέσχιζε την Θεσσαλία, την Μακεδονία και τη Θράκη, με κομβικό σημείο το νησί της Θάσου, το οποίο αποτελούσε κέντρο αγοράς και χρήσης της αττικής κεραμικής, αλλά και κέντρο αναδιανομής προς τον Εύξεινο Πόντο κατά τον 6^ο αι. π.Χ. 2) Γραμμή εμπορίου με αφετηρία την Αττική κυρίως μέσω του Πειραιά, που κινείται προς τη Σάμο και τη Ρόδο, και στη συνέχεια τις δυτικές ακτές της Ανατολίας. Το πιο πιθανό είναι πως μέσω της Ικαρίας, έφθαναν στο νησί της Σάμου και έπειτα συνέχιζαν προς το βορρά στη Λέσβο, τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη, μέχρι να φθάσουν στη Θάσο και τον Εύξεινο Πόντο. Ακόμη μέσω της Ρόδου τα αγγεία προωθούνταν κατά μήκος των ακτών της Ανατολίας στην Κύπρο (Αρχαίο Μάριον). 3) Η Ρόδος ήταν σημαντική ως κέντρο αναδιανομής της αττικής κεραμικής στη δύση, το αποδεικνύει και το ναυάγιο με το πλοίο από τη Γέλα που ναυάγησε στην αρχαία αποικία Ρόδου-Κρήτης. Ανάμεσα σε άλλα αγγεία εντοπίστηκαν και αττικά. 4) Μια ακόμη πορεία πλεύσης ήταν αυτή με προορισμό την Κρήτη, τις Κυκλάδες και τη Λιβυκή ακτή. Με κατεύθυνση από την Αίγινα, Δήλο, Κρήτη και από εκεί στην Κυρηναϊκή, πριν συνεχίσει προς Καρχηδόνα και Ιβηρική. 5) Μέσω Κάτω Ιταλίας κατευθυνόταν προς την Ετρουρία και την Ιταλική ενδοχώρα, τη Γαλλία και την Ισπανία¹⁹³ (Εικ. 20).

Η σημασία των εμπορών ήταν καθοριστική για το εξαγωγικό εμπόριο αγγείων, καθώς ήταν αυτοί που μετέφεραν πληροφορίες στα αττικά εργαστήρια σχετικά με το ποια σχήματα αγγείων και ποια θεματολογία προτιμούσε το αγοραστικό κοινό της κάθε περιοχής¹⁹⁴. Κάποιοι επιφανείς κάτοικοι διέθεταν πρόσβαση σε εμπορικά δίκτυα ανταλλαγής και μπορούσαν να προμηθεύονται αντικείμενα από το εξωτερικό¹⁹⁵. Τα πρώτα τρία τέταρτα του 7^{ου} αι. π.Χ. το εξαγωγικό εμπόριο αττικής κεραμικής ήταν

¹⁹¹ Ζάχος 2012, 316.

¹⁹² Giudice και Giudice 2008, 312-321.

¹⁹³ Giudice και Giudice 2008, 312-321.

¹⁹⁴ Kathariou 2025, 10.

¹⁹⁵ Spencer 1995, 58.

περιορισμένο, και τα περισσότερα από τα αγγεία που κατασκευάζονταν προορίζονταν για ταφική χρήση¹⁹⁶. Σημαντικό ρόλο για την εξάπλωση του αττικού εμπορίου διαδραμάτισε ο Σόλωνας καθώς χάρη σε μια σειρά από ευνοϊκά μέτρα που ψήφισε, έθεσε τις βάσεις του υπερπόντιου εμπορίου, με αποτέλεσμα τα αττικά αγγεία από την εποχή του και εξής να απαντούν σε μεγάλους αριθμούς σε πολλές περιοχές της Μεσογείου, καθόλη τη διάρκεια της αρχαϊκής περιόδου¹⁹⁷.

Στο διάστημα μεταξύ του 560 π.Χ. και 530 π.Χ. στη Ναύκρατι παρατηρείται ότι αποτελούσε τη σημαντικότερη αγορά αττικών αγγείων από οποιαδήποτε άλλη περιοχή¹⁹⁸. Στο 3ο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. υπήρχαν πόλεις που εμφάνισαν πολλές εισαγωγές, όπως οι Ξάνθος, Σάμος, Ελαιώνας, Σάρδεις, Σμύρνη και Άντισσα. Στο τελευταίο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. η Ξάνθος αποτελούσε την κύρια τοπική αγορά αττικής κεραμικής ενώ ακολουθούσαν η Σάμος, ο Ελαιώνας και η Άντισσα¹⁹⁹.

Σταθερή αύξηση αττικών αγγείων παρατηρείται, οπότε και κυριαρχεί η αττική κεραμική εκτός των αγορών του εσωτερικού και στις περισσότερες αγορές του εξωτερικού, ενώ μείωση παρατηρείται από το 480-450 π.Χ. στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ., κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Μετά την ήττα από την Σπάρτη στους Αιγός ποταμούς επιβλήθηκαν κυρώσεις που διέκοψαν την εξαγωγή κεραμικής, που διήρκεσε μια δεκαετία²⁰⁰.

Καθοριστικό κριτήριο για την εξαγωγή των αττικών αγγείων αποτελούσαν τα σχήματα των αγγείων που προτιμούσαν οι αγοραστές. Βέβαια το σχήμα ενός αγγείου αυτό καθαυτό δε μπορούσε να αποτελεί το μοναδικό κριτήριο επιλογής του για το εξαγωγικό εμπόριο· βασικό ρόλο για την επιτυχία στην παραγωγή και εμπορική διάδοση έπαιζαν η τεχνική διακόσμησης και το εικονογραφικό του θέμα και η καλλιτεχνική επιτυχία που έχει ένα προϊόν, το οποίο με τη σειρά του επηρεάζει την εμπορευματοποίηση του²⁰¹. Σε ό,τι αφορά το εξαγωγικό εμπόριο στον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου από το 600 π.Χ. έως το 300 π.Χ. παρατηρείται πως αγαπημένο προϊόν ήταν οι κύλικες, ακολουθούν οι κρατήρες και οι σκύφοι. Η κύλικα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως αγγείο πόσης, σε ταφικές χοές και σε σπονδές ή λατρευτικά συμπόσια

¹⁹⁶ Τιβέριος 1988, 155.

¹⁹⁷ Τιβέριος 1988, 160. Schaus 1992, 372.

¹⁹⁸ Αρχοντίδου 2017.

¹⁹⁹ Giudice κ.ά. 2011, 81.

²⁰⁰ Schaus 1992, 368. Giudice και Santagati 2019, 157-159.

²⁰¹ Paleothodoros 2022, 1.

μέσα σε ιερά²⁰². Εντοπίζονται επίσης ορισμένοι αμφορείς, οينوχόες και υδρίες²⁰³. Στην εξαγωγή αττικών αγγείων στην Ανατολία καθόλη τη διάρκεια τον 6ο αι. π.Χ. παρατηρούνται επίσης ως προτιμητέο σχήμα οι κύλικες. Στις αρχές του 6ου αι. π.Χ. παρατηρούνται κύλικες, λεκανίδες, αμφορείς, λήκυθοι τύπου Δηιάνειρας, όλπες και γαμικοί λέβητες· κατά το 2ο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. υπάρχει μια μείωση στις κύλικες και έχουμε κάποια δείγματα σκύφων. Το 550-525 π.Χ., εντοπίζονται ως σχήματα κύλικες, αμφορείς, λήκυθοι, σκύφοι, πινάκια, πώματα λεκανίδων, καλυκωτοί κρατήρες, δίνои και οينوχόες²⁰⁴.

Μάλιστα ο πιο δημοφιλής τύπος, ήταν αυτός της οφθαλμωτής κύλικας ως αγγείο πόσης στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ., με την ερυθρόμορφη τεχνική ή με την τεχνική των δίγλωσσων. Οι ταινιωτές κύλικες με την απλούστερη διακόσμηση εντοπίζονται στις εξαγωγές των νησιών του Αιγαίου, του Εύξεινου Πόντου, της Μ. Ασία και της Μακεδονίας²⁰⁵. Τον 5^ο αι. π.Χ. ως σημαντικό σχήμα απαντάται να είναι η λήκυθος, η οποία συνήθως έχει ταφική χρήση, ενώ τον 4^ο αι. π.Χ. η πελίκη²⁰⁶.

Η αττική μελανόμορφη και ερυθρόμορφη κεραμική συναντάται σε σημαντικές ποσότητες στη Λέσβο, γεγονός που υποδεικνύει τις εμπορικές σχέσεις με την Αθήνα στην αρχαιότητα, αλλά και τον ρόλο που διαδραμάτιζε η Λέσβος ως κομβικό σημείο στο δίκτυο των συναλλαγών του Αιγαίου. Το διευρυμένο εμπορικό δίκτυο της Λέσβου ενισχύεται περαιτέρω αν λάβει κανείς υπόψιν ότι με τους λεσβιακούς αμφορείς που παρήγαγαν στη Λέσβο καταλάμβαναν πλήρως τις γνωστές ελληνικές αγορές της αρχαιότητας (βρέθηκαν στη Θάσο, τη Χίο, την Αθήνα) αλλά και τις αγορές πέραν του ελληνικού κόσμου, καθώς βρέθηκαν στα Μικρασιατικά παράλια, τον Εύξεινο Πόντο, τη Σικελία και παράλιες θέσεις της βόρειας Αφρικής²⁰⁷. Ο έμπορος, συνόδευε ο ίδιος το εμπόρευμα ή να ορίζει έναν υπεύθυνο για την συνοδεία του, ώστε να είναι παρών στις συναλλαγές για λόγους ασφάλειας²⁰⁸. Πέραν το ότι πουλούσαν σε μια περιοχή στην οποία ταξίδευαν, αγόραζαν και προϊόντα για να τα πουλήσουν σε άλλες περιοχές.

²⁰² Paleothodoros 2007, 168-169.

²⁰³ Παλαιοθόδωρος 2022, 350.

²⁰⁴ Giudice κ.ά. 2011, 82.

²⁰⁵ Παλαιοθόδωρος 2022, 376.

²⁰⁶ Παλαιοθόδωρος 2022, 350.

²⁰⁷ Spencer 1995b, 301. Δημοπούλου-Πηλιούνη 2015, 56, υποσημ. 132.

²⁰⁸ Scheibler 2010, 189.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. Η μελανόμορφη και η ερυθρόμορφη κεραμική

Δεν χρειάζεται να αναρωτηθεί κανείς, ποιο είναι το αντικείμενο που εντοπίζεται σε κάθε ανασκαφή και συνήθως σε μεγάλους αριθμούς. Η κεραμική αποτελεί το πιο συχνό εύρημα, καθώς τα αγγεία, συνόδευσαν τους ανθρώπους σε όλες τις πτυχές της ζωής τους, μέχρι την μεταθανάτιο ζωή. Η κεραμική δεν αποτελεί αγαθό υψηλής οικονομικής αξίας που συναντάται αποκλειστικά και μόνον σε κατοικίες και ταφές ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, αλλά είναι ένα αγαθό που εξυπηρετεί καθημερινές λειτουργίες, όπως το μαγείρεμα, η αποθήκευση, η υγιεινή, το σερβίρισμα κ.ά. Παρέχει λοιπόν χρήσιμες πληροφορίες για την κάθε περίοδο, όσον αφορά την καθημερινή ζωή, τις τελετουργίες, τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφόρων κοινωνιών και τις τεχνολογικές εξελίξεις. Αποτελεί τη βάση για την αναζήτηση των δρόμων του εμπορίου σε μια συγκεκριμένη εποχή αλλά και συμβάλλει στην γνώση μας για την οικονομική δραστηριότητα στον αρχαίο κόσμο. Η κεραμική είναι κατασκευασμένη με υλικά τα οποία την καθιστούν μη φθαρτή. Αυτό σημαίνει πως ακόμη και αν ένα αγγείο σπάσει, θα δημιουργηθούν θραύσματα, τα λεγόμενα όστρακα, που είναι άφθαρτα²⁰⁹. Ενώ πρόκειται για ένα ευτελές υλικό, διατηρείται καλύτερα από άλλα προϊόντα που κατασκευάζει ο άνθρωπος. Εντοπίζεται σε μεγάλες ποσότητες κατά τη διάρκεια της ανασκαφής και μπορεί να βοηθήσει στη χρονολόγηση των συγκείμενων αλλά και να προσφέρει πληροφορίες στους σύγχρονους μελετητές για την κατανόηση ενός πολιτισμού²¹⁰. Βέβαια οποιαδήποτε συζήτηση περί κεραμικής θα πρέπει να γίνεται με γνώμονα την αναγνώριση του πηλού ως μιας χρήσιμης πρώτης ύλης²¹¹. Η χρησιμότητα αυτή μπορεί να αναγνωριστεί από το γεγονός πως η κεραμική σε όλες τις περιόδους της αρχαιότητας δε λείπει από κανένα σπίτι.

Τα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στην επιλογή των σχημάτων και θεμάτων των αγγείων. Στην Αττική, η κεραμική παραγωγή ωστόσο δε σταματά ακόμη και όταν η Αθήνα ενεπλάκη σε πολέμους, όπως τους Περσικούς Πολέμους και τον Πελοποννησιακό Πόλεμο²¹². Η παρουσία αττικής κεραμικής στη Λέσβο μάς παρέχει πληροφορίες για την εμπορική διαδρομή των αττικών αγγείων στο Αιγαίο, αλλά και για τις πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις που είχε το νησί με

²⁰⁹ Rice 2006, 3, 24.

²¹⁰ Αβραμίδου και Τσιαφάκη 2015, 18.

²¹¹ Rice 2006, 7.

²¹² Cohen 2006.

την Αττική, κυρίως κατά τον 5ο αι. π.Χ., οπότε η Λέσβος ήταν μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας. Στην Λέσβο έχουν βρεθεί μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία και θραύσματα αγγείων. Η μελανόμορφη τεχνική επινοήθηκε στην Κόρινθο και υιοθετήθηκε από τους Αθηναίους κεραμείς στα τέλη του 7ου αι. π.Χ. διατηρώντας το δικό τους στοιχείο και φθάνοντας στην πλήρη ανάπτυξη της στις τελευταίες δεκαετίες του 7ου αι. π.Χ.²¹³ Αποτελεί την κυρίαρχη τεχνική διακόσμησης αγγείων στην Αθήνα για το μεγαλύτερο μέρος του 6ου αι. π.Χ. Τον 6ο αι. π.Χ., ικανοί ζωγράφοι όπως ο Εξηκίας και ο ζωγράφος του Άμαση, φθάνουν στην τελειότητα τα μελανόμορφα αγγεία²¹⁴.

Η μελανόμορφη τεχνική παρουσιάζει συνδυασμό τεσσάρων χρωμάτων, το ερυθρωπό που είναι το χρώμα του πηλού του αγγείου, το στιλπνό μαύρο του γανώματος, το λευκό, και το ιώδες, και πετυχαίνει μια ισορροπία ανάμεσα σε ανοιχτά και σκούρα χρώματα. Οι μορφές σε αυτή την τεχνική είναι μαύρες στιλπνές και οι λεπτομέρειες αποδίδονται με εγχάρακτες γραμμές, ενώ επιπλέον λεπτομέρειες αποδίδονται με κόκκινο και λευκό χρώμα, με το δεύτερο να χρησιμοποιείται κυρίως για την απόδοση της γυναικείας σάρκας. Τα θέματα που επιλέγουν οι αγγειογράφοι ποικίλλουν, με τις πρωταγωνιστικές μορφές να χαρακτηρίζονται από μεγάλη ποικιλία στις κινήσεις και στις εκφράσεις τους²¹⁵. Πρόκειται συνήθως για τελετουργικά αγγεία (κηδείες, γάμοι) και σχετίζονται με τη μεταφορά και την κατανάλωση κρασιού και νερού.

Το 530 π.Χ. τη θέση της μελανόμορφης τεχνικής καταλαμβάνει η ερυθρόμορφη τεχνική, η οποία είναι εξ' ολοκλήρου αθηναϊκή εφεύρεση και κυριαρχεί στην αττική παραγωγή. Διαρκεί έως την ύστερη κλασική περίοδο και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η αφορμή γέννησης της δυτικής ζωγραφικής²¹⁶. Στην ερυθρόμορφη τεχνική οι μορφές είναι εξηρημένες στο χρώμα του πηλού, και το φόντο είναι στιλπνό μαύρο με λεπτομέρειες ζωγραφισμένες και όχι εγχάρακτες, με λεπτές γραμμές δύο ειδών. Οι λεγόμενες 'ανάγλυφες' εκτελούνται με πυκνή βαφή σκούρου χρώματος ενώ οι λεγόμενες 'επίπεδες' με αραιή βαφή και για το λόγο αυτό είναι πιο ανοιχτόχρωμες. Πρωτοπόρος της ερυθρόμορφης τεχνικής θεωρείται ο Ζωγράφος του Ανδοκίδα, πιθανόν μαθητής του Εξηκία. Η μεγάλη επιτυχία που γνώρισε η ερυθρόμορφη τεχνική μάλιστα φαίνεται ότι οφείλεται στον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίθηκε στην υπερπόντια αγορά²¹⁷. Βέβαια, τα μελανόμορφα αγγεία δεν σταμάτησαν να παράγονται παράλληλα με τα ερυθρόμορφα,

²¹³ Beazley 1993, 2. Cook 1997, 44. Cohen 2006, 2.

²¹⁴ Cook 1997, 44.

²¹⁵ Beazley 1993, 1, 2. Cook 1997, 44. Cohen 2006, 2.

²¹⁶ Beazley 1993.

²¹⁷ Paleothodoros 2007, 167.

ενώ στις πρώτες δεκαετίες παραγωγής των ερυθρόμορφων αγγείων παράγονταν και τα λεγόμενα ‘δίγλωσσα’ αγγεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5. Αττική εισηγμένη κεραμική

Σε όλες τις πόλεις της Λέσβου έχουν έρθει στο φως σημαντικά δείγματα αττικής κεραμικής, μελανόμορφης και ερυθρόμορφης. Στη Μυτιλήνη, που όπως αναφέρεται από τις γραμματειακές πηγές ευημερούσε στο εμπόριο στην Ανατολική Μεσόγειο²¹⁸, εντοπίζεται επείσακτη κεραμική από διάφορες περιοχές της Ανατολικής Ελλάδας και της ηπειρωτικής χώρας, που αποτελεί τρανή απόδειξη για την σημαντική συμμετοχή της στο εμπόριο κατά την αρχαϊκή περίοδο. Κατά τον 6^ο αι. π.Χ., πιο συνηθισμένη εισηγμένη κεραμική στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης είναι αυτή της Αττικής, που είναι απολύτως λογικό για την περίοδο αυτή²¹⁹. Τα περισσότερα αγγεία ανήκουν στο τελευταίο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ. και στο πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ., περίοδο κατά την οποία τα αττικά αγγεία πολυτελείας παρουσιάζουν πτωτική τάση στις αγορές του εξωτερικού και στην Ανατολική Ελλάδα²²⁰. Κατά τον 6^ο αι. π.Χ. η ποσότητα μελανόμορφης κεραμικής είναι μικρή και τον 5^ο αι. π.Χ. υπερτερεί αριθμητικά η ερυθρόμορφη κεραμική. Από την συγκέντρωση της δημοσιευμένης μελανόμορφης και ερυθρόμορφης κεραμικής της Ακρόπολης της Μυτιλήνης παρατηρείται πως εντοπίζονται αγγεία τελετουργικής χρήσης, δηλαδή αγγεία καλής ποιότητας με προέλευση από την Αττική. Αντίστοιχα σε όλες τις πόλεις της Λέσβου παρατηρείται αττική επείσακτη κεραμική από τύπους διαφόρων αγγείων κατά τον 6^ο και 5^ο αιώνα π.Χ.

²¹⁸ Ηροδότου, *Ιστορία* 2.135, 178.

²¹⁹ Schaus 1992, 356-357.

²²⁰ Schaus 1992, 368.

5.1 ΚΥΛΙΚΕΣ

Η κύλικα, ένα σχήμα που αποτελεί ένα από τα συνηθέστερα αγγεία πόσης της αττικής μελανόμορφης κεραμικής απαντάται σε μεγάλες ποσότητες από το β' τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ. έως τον 4^ο αι. π.Χ.²²¹. Οι κύλικες έχουν αβαθές σώμα, δύο οριζόντιες λαβές και συνήθως ψηλό πόδι και διακρίνονται σε αρκετούς τύπους²²². Γνωστοί τύποι κυλίκων είναι ο τύπος των **κωμαστών** (585-570 π.Χ.), ο **τύπος Σιάννων** (570-550 π.Χ.), η **μικρογραφική χειλεωτή** (555-530 π.Χ.), η **μικρογραφική ταινιωτή** (555-520 π.Χ.), ο **τύπος Droop** (550-510 π.Χ.), ο **τύπος Kassel** (550-525 π.Χ.) και κάποια πρώιμα δείγματα από τον **τύπο Α (οφθαλμωτή)** (550- 510 π.Χ.). Στον αττικό ερυθρόμορφο ρυθμό διακρίνονται τρεις τύποι κυλίκων, ο **τύπος Α (οφθαλμωτή)**, ο **τύπος Β** (Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.-β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. και η **τύπου Γ** (490-460 π.Χ.)²²³.

Ανάμεσα στις 18 κύλικες (**Κύλ.1- Κύλ.18**) (πίν. 1-3) που συγκεντρώθηκαν έπειτα από έρευνα δημοσιευμένου υλικού ξεχωρίζουν κάποιοι από τους παραπάνω τύπους που αναφέρθηκαν. Στην Ακρόπολη και στην αρχαία πόλη της Μυτιλήνης εντοπίστηκαν δύο κύλικες τύπου Α. Από τη Μυτιλήνη η οφθαλμωτή μελανόμορφη κύλικα (**κύλ.1**)²²⁴ στο Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο αρ. 1922,0512.1 που χρονολογείται το 540-480 π.Χ., η οποία συμπληρώθηκε σε μεγάλη έκταση αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κύλικας τύπου Α. Στο μικρού μεγέθους μετάλλιο στο εσωτερικό της διακοσμείται με μια σειρήνα που πετά, η οποία αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα και κόκκινες λεπτομέρειες στα φτερά. Εξωτερικά τις δύο πλευρές του αγγείου κοσμούν δύο πελώριοι αποτροπαϊκοί οφθαλμοί, ανάμεσα στους οποίους εικονίζεται μια γυναικεία μορφή. Συνήθως στις οφθαλμωτές κύλικες μεταξύ των οφθαλμών εικονίζονται είτε μεμονωμένες ανθρώπινες μορφές είτε μία μύτη²²⁵. Κάποια μάτια στις οφθαλμωτές κύλικες είναι θηλυκά ενώ κάποια άλλα αρσενικά, αμυγδαλωτά ως προς το σχήμα τους και η κόρη του οφθαλμού αποδίδεται με λευκό, κόκκινο ή μαύρο χρώμα²²⁶. Οι κύλικες αυτές δίνουν την εντύπωση πως είναι ένα ανθρώπινο πρόσωπο. Οι οφθαλμοί και τα φρύδια σε συνδυασμό με τις λαβές που λειτουργούν σαν αυτιά εντυπωσιάζουν αυτόν που βρίσκεται απέναντι από αυτόν που κρατά την κύλικα καθώς πίνει το κρασί του. Στη μελανόμορφη κύλικα (**Κύλ.2**)²²⁷ (525-

²²¹ *Agora XXIII*, 62.

²²² Τζουβάρα- Σούλη 1981, 97.

²²³ *Agora XXIII*, 62-68. Τσονάκα 2008, 459.

²²⁴ *CVA London, British Museum 2, IIIHe.8*, πίν. 22.4 A-B.

²²⁵ *Agora XXIII*, 66.

²²⁶ *Agora XXIII*, 66. Boardman 1997, 107.

²²⁷ Schaus 1992, 371, πίν. 84, αρ. 71.

500 π.Χ.) από την Ακρόπολη της Μυτιλήνης που εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές του Πανεπιστημίου British Columbia το 1987, διατηρείται τμήμα του μεταλλίου από το εσωτερικό του αγγείου. Απεικονίζεται γοργόνειο, και πιο συγκεκριμένα διατηρείται η μισή όψη του γοργόνειου, με κόκκινο επίθετο χρώμα στη γλώσσα και στη μύτη του. Σύνηθες θέμα για το μετάλλιο των κυλίκων τύπου Α²²⁸ το γοργόνειο είχε όπως και οι οφθαλμοί αποτροπαϊκό χαρακτήρα. Ο αποτροπαϊκός χαρακτήρας των διακοσμημένων με γοργόνεια κυλίκων ίσως να συνδέεται και με πιθανές τελετουργικές χρήσεις τους, καθώς φαίνεται πως στις περισσότερες περιπτώσεις εντοπίζονται σε ιερά και τάφους²²⁹. Κύλικά τύπου Σιάννων με μελανόμορφη τεχνική (**Κύλ.3**)²³⁰ εντοπίστηκε στην Πύρρα και χρονολογείται το 560-550 π.Χ. Αποδίδεται στον Ζωγράφο του Γρύπα (Griffin Bird Painter).

Έξι στον αριθμό μικρογραφικές ταινιωτές κύλικες (**Κύλ.4, Κύλ.5, Κύλ.6, Κύλ.7, Κύλ.8**²³¹, **Κύλ.9**) εντοπίστηκαν στην Πύρρα, την Μυτιλήνη στην Κάτω πόλη και στην αρχαία πόλη της Μυτιλήνης. Κάποιες από αυτές απεικονίζουν ανθέμια στο άνω μέρος της εξωτερικής όψης του αγγείου. Σε ένα τέτοιο παράδειγμα θραύσματος (**Κύλ.4**)²³² από την Πύρρα στο οποίο απεικονίζεται ανθέμιο και χρονολογείται το 550-525 π.Χ. προτάθηκε πως ανήκει στον Ζωγράφο του Ξενοκλή, ο οποίος χρησιμοποιούσε ανθέμια για να πλαισιώσει τις μορφές της παράστασης της ζώνης κάτω από το χείλος σε αυτού του τύπου κύλικες. Ομοιάζει αρκετά με αντίστοιχου τύπου κύλικά του Ζωγράφου του Ξενοκλή στο Μόναχο, το οποίο φέρει επιγραφή Χσενοκλες : εποιεσεν²³³. Ακόμη ένα μελανόμορφο όστρακο (**Κύλ.6**)²³⁴ με ζώνη ανθεμίων κάτω από το χείλος που εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά την διάρκεια των ανασκαφών του Πανεπιστημίου του British Columbia το 1988. Η εξηρημένη ζώνη των λαβών κοσμεύεται με πλέγμα σχηματοποιημένων εγγεγραμμένων ανθεμίων που εναλλάσσονται με όρθια φύλλα και με λεπτομέρειες που αποδίδονται με επίθετο λευκό και κόκκινο χρώμα και χρονολογείται το 525-500 π.Χ. Μελανόμορφο όστρακο (**Κύλ.7**)²³⁵ με φυτικό πλοχμό, μέσα στους κρίκους της αλυσίδας όπου πατούν τα εγγεγραμμένα σε τόξα ανθέμια ζωγραφίζονται λευκές

²²⁸ Boardman 1997, 107. Bundrick 2015, 296.

²²⁹ Bundrick 2015, 295-296.

²³⁰ CVA Göttingen, Georg-August Universität 3, 115-116, παράρτημα 13.5, πίν. 65.5.

²³¹ Χατζή 1973, Μέρος Β'2- Χρονικά, πίν. 484 Ε.

²³² CVA Göttingen, Georg-August Universität 3, 124, παράρτημα 14.6, πίν. 70.4.

²³³ Munich, Antikensammlungen ap. 2187. ABV 186, 8. BAPD 302449.

²³⁴ Schaus 2017, 290, αρ. 53.

²³⁵ Schaus 1992, 372.

στιγμές χρονολογείται τον πρώιμο 5^ο αι. π.Χ. και εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζουν δύο θραύσματα από μελανόμορφη ταινιωτή κύλικα (**Κύλ.5**)²³⁶ από την Μυτιλήνη, τα οποία σώζουν επιγραφή στη ζώνη των λαβών «ΤΛΕ», και ένα χαραγμένο τμήμα από το γράμμα όμικρον, ακολουθούμενο από το «ΕΠΟΙΕΣΕ» (ΤΛΕ[]ΕΠΟΙΕΣΕ[]) που μπορούν να αποκατασταθούν από το «ΤΛΕΣΟΝ ΗΟ ΝΕΑΡΧΟ ΕΠΟΙΕΣΕ» δηλαδή στα αρχαία ελληνικά «Τλέσων ὁ Νέαρχο ἐποίησε»²³⁷ και στα νέα ελληνικά «Ο Τλήσων ο γιός του Νεάρχου με έφτιαξε». Η επιγραφή μαρτυρεί τη μεταβίβαση της τέχνης και του επαγγέλματος από τον πατέρα Νέαρχο στον γιό Τλήσωνα, και μας επιτρέπει να αναζητήσουμε κύλικες με αντίστοιχες επιγραφές που φέρουν την υπογραφή του Τλήσωνα και απαντούν σε πολλές περιοχές όπως το Vulci, και άλλες πόλεις της Ετρουρίας, στην Κόρινθο, τη Ρόδο, την Αθήνα κ.ά.²³⁸. Όλες οι επιγραφές του Τλήσωνα παρουσιάζουν ομοιομορφία στον τρόπο γραφής ως προς το μέγεθος των γραμμάτων, έχουν ίσα διαστήματα ανάμεσά τους, βρίσκονται σε ευθεία και σπάνια έχουν ορθογραφικά λάθη²³⁹. Ένας από τους πιο ενεργούς αγγειοπλάστες την περίοδο 550-525 π.Χ.²⁴⁰ στην κατασκευή των μικρογραφικών κυλίκων²⁴¹, όπου τα έργα του συνήθως φέρουν κάτω από τα χείλη μια μορφή (ένα μικρό ζώο ή πτηνό)²⁴² με έντονα χρώματα, καθώς και ανθέμια κάτω από τις λαβές²⁴³. Οι ταινιωτές κύλικες είναι σημαντικές και ένα αγαπημένο είδος αγγείου γύρω στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ., με συνήθεις τις υπογραφές του αγγειογράφου και των κεραμέων²⁴⁴.

Θραύσματα από κύλικες τύπου Kassel (**Κύλ.10-Κύλ.11**) έχουν βρεθεί στην Πύρρα και στη Μυτιλήνη στην Κάτω Πόλη και χρονολογούνται περίπου στην ίδια περίοδο (540-510 π.Χ. και 530-520 π.Χ.). Στις κύλικες τύπου Kassel απαντούν ζώνες διακόσμησης διαφόρων ειδών με χαρακτηριστική αυτή με το γλωσσωτό κόσμημα κάτω από το χείλος και μερικές φορές μορφές στη ζώνη στο ύψος των λαβών και ζώνη με ακτινωτό κόσμημα λίγο πιο πάνω από το πόδι της κύλικας. Η ζώνη με το γλωσσωτό

²³⁶ Schaus 2017, 289, αρ. 49.

²³⁷ Το «(μ')ἐποίησε(ν)» και «ἔγραψε(ν)», αποτελούν συνηθισμένες υπογραφές αγγειογράφων και αγγειοπλαστών. Φαίνεται σαν να μιλά το αγγείο σε α' πρόσωπο, ενώ κάποιες φορές δηλώνεται κτήση όταν φέρει επιγραφή «εἰμί».

²³⁸ Βλ. Immerwahr, H. R. 2009, *CAMI*. Heesen 2011. Beazley 1932. *JHS* 52, 167–204.

²³⁹ Heesen, 2011, 179. Heesen 2016, 91.

²⁴⁰ Giudice F. και Giudice G. 2008, 329.

²⁴¹ *Agora* XXIII, 64.

²⁴² Wachter 2004, 142.

²⁴³ Hoppin 1924, 365. *ABV* 178-183.

²⁴⁴ Χατζή- Βαλλιάνου 2018, 261.

κόσμημα (Κύλ.11)²⁴⁵ και η ζώνη με το ακτινωτό κόσμημα (Κύλ.10)²⁴⁶, είναι ευδιάκριτες στα δύο παραδείγματα. Χαρακτηριστικό της διακόσμησης και των δύο είναι το σχηματοποιημένο κλαδί μυρτιάς.

Παράδειγμα χειλεωτής κύλικας από την Κάτω Πόλη της Μυτιλήνης αποτελεί ένα μελανόμορφο θραύσμα (Κύλ.12)²⁴⁷ που φέρει επιγραφή. Τα γράμματα της επιγραφής είναι λάμδα (Λ), γιώτα (Ι), όμικρον (Ο), άλφα (Α), λάμδα (Λ), ωμέγα (Ω), άλφα (Α) (;) (ΛΙΟΑΛΩΑ) και από κάτω μελανή βαφή. Πρόκειται για ψευδοεπιγραφή· τέτοιου είδους επιγραφές (γνωστές και ως “nonsense” inscriptions) απαντούν συχνά σε χειλεωτές κύλικες. Αυτού του τύπου κύλικες είναι συνήθως καλής ποιότητας, ρηχές με ελαφρώς έξω νεύον χείλος που ξεχωρίζει από το σώμα, ψηλό πόδι και δισκοειδής επίπεδη βάση. Η διακόσμησή τους είναι απλή, με το εσωτερικό να φέρει μελανό γάνωμα εκτός από το τμήμα του μεταλλίου στον πυθμένα, που συνήθως διακοσμείται με μια στιγμή που πλαισιώνεται από έναν ή δύο ομόκεντρους κύκλους, ή ένα διακοσμητικό μοτίβο²⁴⁸. Το χείλος, διακοσμείται με μια μορφή, σπάνια περισσότερες από τρεις ενώ ο χώρος κάτω από κάθε λαβή συνήθως διακοσμείται με ένα ανθέμιο ή παραμένει ακόσμητος. Στην ζώνη στο ύψος των λαβών συνήθως υπάρχει μια επιγραφή, ως ένα είδος ευχής για εκείνον που πίνει ή το όνομα του κεραμέα. Διαφορετικά υπάρχουν ψευδοεπιγραφές, οι οποίες δεν βγάζουν κανένα απολύτως νόημα και δε σχηματίζουν καμία απολύτως λέξη από την ελληνική γλώσσα, παρά μόνον οπτικά μοιάζουν με αληθινές λέξεις²⁴⁹. Αξίζει να σημειωθεί πως οι επιγραφές αυτές αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι των χειλεωτών κυλίκων²⁵⁰.

Δύο θραύσματα από μελανόμορφες άποδες κύλικες (Κύλ.13²⁵¹- Κύλ.14²⁵²) έχουν βρεθεί στην Πύρρα της ίδιας περιόδου (500- 475 π.Χ.) και με όμοιο τρόπο διακόσμησης. Άνθη λωτού και σχηματοποιημένα ανθέμια κοσμούν την εξωτερική όψη του αγγείου. Επιπλέον εντοπίζονται και τρία ακόμη δείγματα κυλίκων με μελανόμορφη διακόσμηση, στα οποία είναι αδύνατον να αναγνωριστεί ο τύπος τους και προέρχονται από την

²⁴⁵ Schaus 2017, 290, αρ. 52.

²⁴⁶ CVA Göttingen, Georg-August Universität 3, 125, πίν. 70.10.

²⁴⁷ Schaus 2017, 289, αρ. 50.

²⁴⁸ Beazley 1932, 168.

²⁴⁹ Τζουβάρα- Σούλη 1981, 99-100. Agora XXIII, 64. Chiarini 2018, 1, 42.

²⁵⁰ Heesen 2016, 91. Βλ. Heesen 2016, 91-118, για περισσότερες χειλεωτές κύλικες με ψευδοεπιγραφές.

²⁵¹ CVA Göttingen, Georg-August Universität 3, 125-126, παράρτημα 14.9, πίν. 70.11. Göttingen, Georg-August-Universität αρ. K372

²⁵² CVA Göttingen, Georg-August Universität 3, 126, πίν. 70.12.

Ακρόπολη της Μυτιλήνης (**Κύλ.15**²⁵³, **Κύλ.16**²⁵⁴) (540-510 π.Χ.) και από την Πύρρα (**Κύλ.17**²⁵⁵) (510-500 π.Χ.) αντίστοιχα.

Τέλος από την Άντισσα προέρχεται και ένα ερυθρόμορφο θραύσμα κύλικας από το τμήμα του μεταλλίου όπου αναγνωρίζεται ένα ανθρώπινο πέλμα που πατά στη μελανή ταινία της γραμμής του μεταλλίου (Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.) (**Κύλ.18**²⁵⁶).

Ο μεγαλύτερος αριθμός των κυλικών ανήκουν στον τύπο της μικρογραφικής ταινιωτής κύλικας με μελανόμορφη τεχνική. Όπως φαίνεται από τα παραπάνω δεδομένα, συναντώνται στην Μυτιλήνη, στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης, στην Κάτω Πόλη της Μυτιλήνης, την Άντισσα και τέλος την Πύρρα, από την οποία προέρχεται ο μεγαλύτερος αριθμός τους.

²⁵³ Schaus 1992, 371, πίν. 84, αρ. 70. αρ. P476.

²⁵⁴ Schaus 1992, 371, πίν. 84, αρ. 69. αρ. P205

²⁵⁵ CVA Göttingen, Georg-August Universität 3, 104, παράρτημα 12.2, πίν. 59.4-7.

²⁵⁶ Lamb 1932, 59, πίν. 24 αρ. 7.

5.2 ΛΗΚΥΘΟΙ

Το σχήμα της ληκύθου εντοπίζεται στη Λέσβο σε Μήθυμνα, Πύρρα και στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Χαρακτηρίζεται από τον ιδιαίτερα στενό λαιμό του και το ανοιχτό στόμιο του. Μια μικρή κατακόρυφη λαβή που κολλά στον λαιμό και στον ώμο της και μια συμπαγής δισκοειδής βάση. Ανάλογα βέβαια με την περίοδο και τον αγγειογράφο διαφοροποιούνται τα επιμέρους χαρακτηριστικά της ληκύθου. Συναντώνται σε ιερά και τάφους σε όλη την ηπειρωτική και στην νησιωτική Ελλάδα, ως σύνθητες μυροδόχο και ελαιοδόχο αγγείο και για προσφορά ελαίων προς τον νεκρό²⁵⁷. Χαρακτηρίζονται βέβαια ως οικονομικά είδη προσφορών σε ταφές και χρησιμοποιήθηκαν από όλα τα κοινωνικά στρώματα²⁵⁸. Οι κύριοι τύποι των ληκύθων είναι τρεις: Ο τύπος 1, ο τύπος 2 και ο τύπος 3. Ο πρώτος τύπος απαντά σε μελανόμορφα αγγεία, ο τρίτος σε ερυθρόμορφα και ο δεύτερος σε μελανόμορφα, ερυθρόμορφα και λευκού βάθους αγγεία²⁵⁹.

Στη Λέσβο έχουν ταυτιστεί 12 σε αριθμό λήκυθοι μελανόμορφοι, ερυθρόμορφοι και λευκού βάθους (**Λήκ.1- Λήκ.12**) (πίν. 5-6), με κάποιες από αυτές να αποδίδονται σε γνωστούς αγγειογράφους και τις περισσότερες να προέρχονται από ταφές ως κτερίσματα. Στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης μελανόμορφη λήκυθος αποδίδεται στην κατηγορία των Αθηνών 581 ii (**Λήκ.1**²⁶⁰). Λήκυθοι τέτοιου τύπου έχουν μικρό μέγεθος, καλυκωτό στόμιο, σώμα που στενεύει ακριβώς κάτω από την παράσταση και μια δισκοειδή βάση. Διακοσμείται με μελανή γραμμή στην ένωση του ώμου με το σώμα και με ακτίνες²⁶¹. Η **Λήκ.1** διακοσμείται με ακτίνες στη ζώνη του ώμου ενώ στην παράσταση του σώματος ανάμεσα στα φυλλοφόρα κλαδιά κισσού που διακοσμούν το βάθος της παράστασης διακρίνεται το κεφάλι μιας γυναικείας μορφής που αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα και χρονολογείται το 490 – 480 π.Χ. Μια δεύτερη λήκυθος που εντοπίστηκε στην Πύρρα (**Λήκ.2**²⁶²) βρίσκεται στην συλλογή του Πανεπιστημίου του Göttingen με αρ. K287 και αποδίδεται στην Ομάδα του Μικρού Λιονταριού (Little Lion Class), που φαίνεται να προέρχονται από το εργαστήριο του Ζωγράφου της Σαφούς ή του Ζωγράφου του Διόσφου. Οι λήκυθοι αυτής της Ομάδας έχουν στόμιο με μορφή εχίνου, ψηλό λαιμό, επίπεδο ώμο που καμπυλώνει απότομα προς το σώμα μια λεπτή δισκοειδή βάση.

²⁵⁷ Kurtz 1975, 77. Paleothodoros 2007, 169.

²⁵⁸ Boardman 1974, 146. Volioti 2014, 152.

²⁵⁹ Kurtz 1975, 77. Τζουβάρα- Σούλη 1981, 75-77.

²⁶⁰ Schaus 1992, 370, πίν. 84, αρ. 60.

²⁶¹ *Agora* XXIII, 46-47, αρ. 961-975.

²⁶² *CVA* Göttingen, Georg-August Universität 3, 78, πίν. 45.4-6.

Συνήθως οι λήκυθοι τέτοιου τύπου διακοσμούνται με δύο μικρά λιοντάρια στο ύψος του ώμου και κάποια παραδείγματα από την Αρχαία Αγορά της Αθήνας διακοσμούνται όπως η **Λήκ.2** με γλωσσίδια από πάνω²⁶³. Σημειώνονται 5 παραδείγματα μελανόμορφων ληκύθων από το αρχαϊκό νεκροταφείο της Μήθυμνας (**Λήκ.3**, **Λήκ.5**, **Λήκ.6**, **Λήκ.7**). Η **Λήκ.3**²⁶⁴ αρ. BE7559 και **Λήκ.5**²⁶⁵ αρ. BE 7557 εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια εργασιών διαπλάτυνσης αγροτικής οδού στην Ντάπια της Μήθυμνας, όπου αποκαλύφθηκε τμήμα του αρχαϊκού νεκροταφείου της αρχαίας Μήθυμνας. Ανασκάφηκαν πέντε τάφοι σε πήλινες σαρκοφάγους με κτερίσματα του β' μισού του 6ου αι. π.Χ.²⁶⁶. Δεν αποδίδονται σε συγκεκριμένο αγγειογράφο και οι παραστάσεις τους περιλαμβάνουν σκηνή αγώνα οπλιτών με ενδεδυμένους νέους ανάμεσα σε οφθαλμούς. Η **Λήκ.6**²⁶⁷ και η **Λήκ.7**²⁶⁸ με βάση στο σχήμα του εχίνου, επίσης προέρχονται από αρχαϊκές ταφές και φυλάσσονται στην ιδιωτική συλλογή Α. Κυριακού. Η **Λήκ.7** φέρει παράσταση με σκηνή που συνδυάζει θηρομαχία (λιοντάρι-ίππος) και ανθρώπινες μορφές παραπέμποντας ίσως σε κάποιο μυθολογικό επεισόδιο. Το χταπόδι που βρίσκεται στον ώμο του αγγείου υποδεικνύει πως το μοτίβο επιβιώνει έως τον 6ο αι. π.Χ., παρότι που ως μοτίβο απαντάται κυρίως στον μινωική και γεωμετρική περίοδο²⁶⁹.

Τέλος δύο ακόμη μελανόμορφες λήκυθοι από την Μυτιλήνη η **Λήκ.4** και η **Λήκ.8** (αρ. 26353) έχουν εντοπιστεί στη Μυτιλήνη και φυλάσσονται στο αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης. Η **Λήκ.4**²⁷⁰ έργο του εργαστηρίου του Ζωγράφου του Αίμονα όπως έχει ταυτιστεί από τον Beazley²⁷¹, αναπαριστά νεαρό αγένειο ηνίοχο σε τέθριππο από το οποίο σώζεται ο τροχός. Μπροστά από τα άλογα του άρματος βρίσκεται ένας δορυφόρος οπλίτης (αγώνας αποβατών). Οι λήκυθοι του Ζωγράφου του Αίμονα έχουν ψηλό, λεπτό κυλινδρικό σώμα που στενεύει προς τα κάτω, καλυκωτό στόμιο και διβαθμιδωτή βάση. Συνήθως διακοσμούνται με γλώσσες και ακτίνες στον ώμο, ενώ την παράσταση του σώματος ορίζει στο επάνω μέρος ένα γραμμικό κόσμημα, συνήθως ταινία με στιγμές ή απλό μαϊάνδρο (key pattern)²⁷². Οι λήκυθοι της ομάδας αυτής διακοσμούνται με τα συνήθη επαναλαμβανόμενα θέματα όπως αρματοδρομία, θεά που επιβαίνει σε τέθριππο,

²⁶³ *Agora* XXIII, 47. Βλ. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς P24546, BAPD 361477.

²⁶⁴ *Αχειλαρά* 1987, 482, πίν. 289 γ.

²⁶⁵ *Αχειλαρά* 1987, 482, πίν. 289 γ.

²⁶⁶ *Αχειλαρά* 1987, 482.

²⁶⁷ Buchholz, H 1975, 104, πίν. 19 α,β. Ιδιωτική συλλογή Α. Κυριακού αρ. E78.

²⁶⁸ Buchholz H. 1975, 104 πίν. 18. Ιδιωτική Συλλογή Α. Κυριακού αρ. E79.

²⁶⁹ Buchholz H. 1975, 104.

²⁷⁰ *Para* 275.

²⁷¹ BAPD 351800

²⁷² *Agora* XXIII, 47.

άρμα, ζεύξη αλόγων, η πάλη του Ηρακλή με το λιοντάρι της Νεμέας κλπ.²⁷³ Το θέμα του οπλίτη που τρέχει πίσω από άρμα είναι ιδιαίτερα αγαπητό στις ληκύθους από το εργαστήριο του Ζωγράφου του Αίμονα όπως φαίνεται από παράλληλα που βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές της Μεσογείου²⁷⁴. Η **Λήκ.8**²⁷⁵ Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. 26353 που εντοπίστηκε στην οδό Ναυμαχίας Έλλης στη Βόρεια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης είναι πιθανόν έργο του Ζωγράφου της Γέλας. Το συμβατικό όνομα του ζωγράφου της Γέλας²⁷⁶ οφείλεται στο μεγάλο αριθμό αγγείων του εργαστηρίου που βρέθηκαν στη Γέλα της Σικελίας και ανήκουν στον δευτερεύοντα τύπο ληκύθων που έχουν ώμο και κυλινδρικό σώμα²⁷⁷. Έχουν ψηλό λαιμό κυλινδρικό σώμα και καλυκωτό στόμιο και βάση απλή ή διβαθμιδωτή που θυμίζουν το πόδι αμφορέων τύπου Α ή καλυκωτούς κρατήρες. Στον ώμο συνδυάζουν ανθέμια και άνθη λωτού και ακριβώς από πάνω διακόσμηση με γλωσσίδες²⁷⁸. Πάνω από την κύρια παράσταση του σώματος του αγγείου συνήθως υπάρχει κόσμημα με δίχτυ, κόσμημα με απλό μαϊάνδρο και στα καλύτερα έργα του Ζωγράφου μοτίβο σκακιέρας²⁷⁹.

Ακόμη πέντε σε αριθμό λήκυθοι έχουν καταγραφεί από την Lamb²⁸⁰ στην Άντισσα στο νεκροταφείο 1 με διαστάσεις 70μ. (Α-Δ) και 55 μ (Β-Ν) με τον προσανατολισμό των ταφών Α-Δ και ΒΑ-ΝΔ. Το νεκροταφείο απέδωσε κεραμική ανάμεσά τους και **5 μελανόμορφες ληκύθους** της ύστερης αρχαϊκής και πρώιμης κλασικής εποχής. Η διακόσμησή τους σύμφωνα με τη Lamb, δε διατηρείται ή δεν είναι σε πολύ καλή κατάσταση και δεν αποτελούν κτερίσματα ταφών²⁸¹. Ενώ μια ακόμη μελανόμορφη λήκυθος στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο ΒΕ 44084, εντοπίστηκε ως κτερίσμα στον τάφο 8 του νεκροταφείου της Μυτιλήνης στο οικόπεδο Κρικλάνη-Κουτσοβίλη²⁸².

Τα παραδείγματα ερυθρόμορφων ληκύθων δεν είναι πολλά στο νησί (**Λήκ.9**, **Λήκ.10**, **Λήκ.11**), αλλά παρουσιάζουν παρόμοια εικονογραφία, με όρθιες ενδεδυμένες γυναικείες και ανδρικές μορφές. Η **Λήκ.9**²⁸³ στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, 588

²⁷³ Jaquemin A. 1984, 107. Volioti 2014, 150.

²⁷⁴ Βλ. *Agora* XXIII, πίν 87. *CVA* Prague, Université Charles 1, 40, πίν. 32, εικ. 4, 8. BAPD 1734. Σαριτανίδη 2016, αρ. 142.

²⁷⁵ Τριανταφυλλίδης κ.α. 2015, 29.

²⁷⁶ Για παραδείγματα βλ. *ABV* 473-475, 699-700.

²⁷⁷ *ABL* 78.

²⁷⁸ *Agora* XXIII, 46.

²⁷⁹ *Agora* XXIII, 46.

²⁸⁰ Lamb 1930/1931, 176.

²⁸¹ Spencer 1995c, 52.

²⁸² Αχειλαρά 2012, 58. *Agora* XXIII, 204-205, αρ. 804-813, πίν. 75.

²⁸³ *ARI*² 740.1. BAPD 209159

είναι μια λήκυθος δευτερεύοντος τύπου που αποδίδεται στον Ζωγράφο του Reading 50X4. Στην κύρια παράσταση του σώματος του αγγείου αποδίδεται μια γυναικεία μορφή εν κινήσει προς τα δεξιά και με το κεφάλι της στραμμένο προς τα πίσω. Η κόμη της μορφής είναι επιμελημένη. Το ιμάτιο που φορά υπέρ την κεφαλήν καλύπτει πλήρως και τα χέρια της. Ερυθρόμορφη λήκυθος από τάφο στην Μήθυμνα και πιο συγκεκριμένα από τον τάφο 19γ δεν αποδίδεται σε συγκεκριμένο ζωγράφο και στην παράσταση εικονίζεται όρθιος ιματιφόρος άνδρας, γενειοφόρος και στραμμένος προς τα αριστερά, να κρατά στο δεξί του χέρι βακτηρία. Το αριστερό του χέρι είναι κρυμμένο κάτω από το ιμάτιο (Λήκ.10)²⁸⁴. Σημειώνεται παράδειγμα αρυβαλλοειδούς ληκύθου (Λήκ.11)²⁸⁵ με παράσταση που απεικονίζει πιθανόν τον Απόλλωνα (;). Ως Απόλλωνας θα μπορούσε να ερμηνευθεί ο νεαρός ιματιφόρος άνδρας που φορά ταινία γύρω από το κεφάλι του. Στο δεξί του χέρι κρατά ένα κλαδί. Η γυναικεία πεπλοφόρος μορφή που διακρίνεται απέναντι του κρατά φιάλη στο αριστερό και αδιάγνωστο αντικείμενο στο δεξί. Θα μπορούσε να είναι μια μούσα που προσεγγίζει τον νεαρό θεό. Ο Απόλλωνας και η λατρεία του ήταν ιδιαίτερη σημαντική για την Λέσβο με αντίστοιχα ιερά για την λατρεία του στην Μήθυμνα ο ναός του Σμινθέως Απόλλωνος²⁸⁶, το ιερό του Μαλλόεντος Απόλλωνος στην Μυτιλήνη στο Βόρειο λιμάνι σύμφωνα με τον Θουκυδίδη (*Ιστορίαι* 3.3)²⁸⁷. Η απεικόνιση του Απόλλωνα προφανώς θα ήταν σύννηθες θέμα για τις παραστάσεις των αγγείων. Το αγγείο αποδίδεται στον γνωστό αγγειογράφο Πολίωνα, ο οποίος δραστηριοποιείται το διάστημα 430-420 π.Χ., το επώνυμο έργο του οποίου φέρει την υπογραφή του γνωστό και ως «Ο κρατήρας του Πολίωνα»²⁸⁸, βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο στη Νέα Υόρκη²⁸⁹.

Τέλος το μοναδικό παράδειγμα ληκύθου λευκού βάθους (Λήκ.12)²⁹⁰ προέρχεται από τις ανασκαφές του 1989 στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Χρονολογείται στα α' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. και δεν έχει ταυτιστεί με το χέρι κάποιου συγκεκριμένου ζωγράφου.

²⁸⁴ CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 4, 49-50, παράρτημα 4.2, πίν. 11.6-9, 4. Buchholz 1975, πίν. 19 γ.

²⁸⁵ Gotha, Schlossmuseum αρ. J2572. ARV¹ 98.16. ARV² 1172.20. CVA Gotha, Schlossmuseum 2, 17, πίν. 65.1-2. BAPD 1004820.

²⁸⁶ Shields 1917, 1.

²⁸⁷ Χατζή - Βαλλιάνου, 245. https://www.efales-ar.gr/ancient_site/%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8C-%CE%BC%CE%B1%CE%BB%CF%8C%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%BB%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%82/

²⁸⁸ New York, Metropolitan Museum of Art 25.78.66. ARV² 1172,8 <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/251846>

²⁸⁹ Richter 1929, 107-110. Kárpáti 2012, 226.

²⁹⁰ Schaus 1992, 370, πίν. 84, αρ. 61. BAPD 44619.

Φαίνεται πως οι λήκυθοι στη Λέσβο είχαν κυρίως ταφική χρήση και πως αποτελούσαν ένα σχήμα που οι κεραμείς των τοπικών εργαστηρίων δεν επέλεξαν για να παράγουν.

5.3 ΑΜΦΟΡΕΙΣ

Οι αττικοί αμφορείς αποτελούν αγγεία μεταφοράς και διατήρησης υγρών όπως το κρασί, το λάδι, το μέλι και το νερό, ουσιαστικά ένα από τα πιο χρήσιμα αγγεία που εντοπίζονται σε μεγάλους αριθμούς²⁹¹. Είναι κλειστό μεγάλο αγγείο με δύο κατακόρυφες λαβές και απαντά σε πολλούς τύπους διαφόρων μεγεθών²⁹². Μια βασική κατηγοριοποίηση διακρίνει τους εμπορικούς αμφορείς που είναι συνήθως αβαφείς και χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά και αποθήκευση προϊόντων από τους περίτεχνους που είχαν διάφορες άλλες χρήσεις σε τελετουργίες. Υπάρχουν αμφορείς με ενιαία συνεχόμενη καμπύλη σώματος που ονομάζονται ενιαίοι ή μονοκόμματοι αμφορείς και αμφορείς που ο λαιμός τους ξεχωρίζει από το υπόλοιπο σώμα και ονομάζονται αμφορείς με λαιμό²⁹³. Ένα ιδιαίτερο είδος είναι οι Παναθηναϊκοί αμφορείς, οι οποίοι δίνονταν ως έπαθλα στους νικητές των Παναθηναϊκών αγώνων που τελούνταν κάθε 4 χρόνια στην Αθήνα, προς τιμήν της Θεάς Αθηνάς, προστάτιδα της πόλης. Τα αγγεία αυτά ήταν μεγάλα σε μέγεθος και δίνονταν ως έπαθλο γεμάτα με ελαιόλαδο από τα ιερά δέντρα της Αθηνάς²⁹⁴. Πρόκειται για απλούς μεγάλους μελανόμορφους αμφορείς με ένα πρόσθετο πόδι, η παραγωγή των οποίων τοποθετείται πριν από τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ., την περίοδο που ξεκίνησε η διεξαγωγή των Παναθηναϊκών αγώνων γύρω στο 566 π.Χ.²⁹⁵. Οι παραστάσεις σε αυτά τα αγγεία είναι στην κύρια όψη του, η Αθηνά στον τύπο της Προμάχου και στην δευτερεύουσα όψη του, το αγώνισμα στο οποίο διακρίθηκε ο νικητής²⁹⁶.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι τέσσερις αμφορείς που έχουν εντοπιστεί στην Πύρρα και στην Μυτιλήνη στην περιοχή της Ακρόπολης και της Κάτω Πόλης (**Αμφ.1**, **Αμφ.2**, **Αμφ.3**, **Αμφ.4**) (πίν. 7). Ο μελανόμορφος αμφορέας με λαιμό από την Πύρρα (**Αμφ.1**²⁹⁷) που φυλάσσεται στο Göttingen, Georg-August-Universität, αρ. K227, χρονολογείται το 520-510 π.Χ. Δύο παραδείγματα μελανόμορφων αμφορέων με ενιαίο περίγραμμα (**Αμφ.2**, **Αμφ.3**) εντοπίστηκαν στη Μυτιλήνη και προέρχονται από την Ακρόπολη και την Κάτω Πόλη. Ο εξαιρετικά αποσπασματικά σωζόμενος **Αμφ.2**²⁹⁸ δεν κατέστη εφικτό να αποδοθεί σε κάποιο συγκεκριμένο ζωγράφο και χρονολογείται το 540-

²⁹¹ Noble 1965, 12. Schreiber 1999, 73.

²⁹² Cook 1997, 210.

²⁹³ Noble 1965, 13. *Agora* XXIII, 4-8.

²⁹⁴ Noble 1965, 13. Schreiber 1999, 83, 85. *Agora* XXIII, 12.

²⁹⁵ *Agora* XXIII, 12-13.

²⁹⁶ *Agora* XXIII, 13.

²⁹⁷ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 41, Παράρτημα 3.4, πίν. 26.5-7

²⁹⁸ Schaus 1992, 369, πίν.83, αρ. 50. Βλ. παράλληλο: *Agora* XXIII, πίν. 7, αρ.52.

510 π.Χ., ενώ ο **Αμφ.3**²⁹⁹ πιθανόν να αποτελεί έργο του Σοφίλου και του κύκλου του και χρονολογείται περίπου το 580 π.Χ. Η δράση του τελευταίου που υπογράφει συχνά τα αγγεία που διακοσμεί τοποθετείται πιο συγκεκριμένα το 590-570 π.Χ.³⁰⁰. Προτιμά τα μεγάλου μεγέθους αγγεία, όπως οι αμφορείς, οι γαμικοί λέβητες και οι κρατήρες, τα οποία διακοσμεί με μυθολογικά θέματα και με μικρές μορφές και ζώα σε ζωφόρους επηρεασμένος από την κορινθιακή αγγειογραφία³⁰¹. Ο αμφορέας του Σοφίλου (**Αμφ.3**) αποτελεί ένα από τα πρωιμότερα αττικά αγγεία (580 π.Χ.) που έχουν εντοπιστεί στη Μυτιλήνη³⁰². Φέρει στο στόμιο σειρά από εγχάρακτους ρόδακες με πολλά πέταλα που ορίζεται από κάτω με μια λεπτή γραμμή. Κάτω από το στόμιο, στο σημείο που ξεκινά ο ώμος, διακρίνεται μια παχύτερη μελανή ταινία. Στα αριστερά στην ζώνη του λαιμού διακρίνονται φτερό και ουρά ενός αετού ορισμένο μέσα σε πίνακα, όπου διαφαίνονται τα ίχνη του. Στα φύλλα του ρόδακα και στην ουρά του αετού έχει προστεθεί επίθετο ιώδες χρώμα³⁰³.

Τέλος, τρία συνανήκοντα θραύσματα που πιθανόν να προέρχονται από παναθηναϊκό αμφορέα (**Αμφ.4**³⁰⁴) από την Κάτω Πόλη της Μυτιλήνης, όπου διακρίνονται τα σώματα και πόδια τεσσάρων αλόγων³⁰⁵ και χρονολογείται το 530 – 520 π.Χ. θα μπορούσε ίσως να αποτελεί βραβείο αγώνων. Πιθανόν να απεικονίζει το άθλημα του αποβάτη που γινόταν στην αρχή των ιππικών αγώνων των Παναθηναίων. Παναθηναϊκοί αμφορείς, δύνανται να εντοπιστούν εκτός Αττικής, καθώς η μεγάλη ποσότητα ελαιόλαδου που περιείχαν μπορούσε να πουληθεί από τους νικητές αλλά και γιατί δικαίωμα συμμετοχής είχαν αθλητές από ολόκληρο τον κόσμο. Για τον λόγο αυτό εντοπίζονται παναθηναϊκοί αμφορείς με μεγάλη διάχυση σε όλη τη Μεσόγειο³⁰⁶.

²⁹⁹ Schaus 2017, 287, αρ. 44.

³⁰⁰ *Agora* XXIII, 79. Kilmer και Develin 2001, 11.

³⁰¹ *Agora* XXIII, 79. *ABV* 37-42. Sparkes 1996, 12.

³⁰² Schaus 2017, 286.

³⁰³ Βλ. *Agora* XXIII, 100, πίν. 1, αρ. 6

³⁰⁴ Schaus 2017, 289, αρ. 51, Εικ. 8.

³⁰⁵ Παρόμοια απεικόνιση αλόγων συναντάται σε Παναθηναϊκό αμφορέα που αποδίδεται σε έργο του Λυδός. Βλ. Beazley και Davidson 1986. “*The Development of Attic Black-figure*”. Berkeley, Los Angeles, London, 83, πίν. 92.2. Όπως παρόμοια παράσταση από το Ζωγράφο του Βερολίνου 1686 που έχει εντοπιστεί στη Ρόδο. Βλ. *ABV* 296, 1. BAPD 320380. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο αρ. 1861.4-25.50, αρ. B197.

³⁰⁶ Frel 1973, 6.

5.4 ΚΡΑΤΗΡΕΣ

Κρατήρες έργα αττικών εργαστηρίων έχουν εντοπιστεί σε διάφορες περιοχές της Λέσβου. Στο σύνολο δεκατρείς (13) (**Kp.1-Kp.13**) (πίν. 8-9) κρατήρες μελανόμορφοι και ερυθρόμορφοι διαφόρων τύπων, με κάποιους από αυτούς να αποδίδονται σε γνωστούς αγγειογράφους. Στην Ιλιάδα αναφέρεται η χρήση κρατήρα σε θυσία προς τιμήν του Απόλλωνα³⁰⁷, που ίσως να υποδεικνύει και την έντονη παρουσία και χρήση των κρατήρων στο συγκεκριμένο νησί, όπου η λατρεία του Απόλλωνα ήταν γνωστή. Οι κρατήρες που αποτελούν ένα από τα πιο σημαντικά αγγεία στα συμπόσια, χωρίζονται σε τέσσερις τύπους με βάση το σχήμα των λαβών και του περιγράμματος του σώματος: στον κιονωτό, τον καλυκωτό, τον ελικωτό και τον κωδωνόσχημο³⁰⁸.

Ο κιονωτός κρατήρας³⁰⁹ που οφείλει την ονομασία του στη μορφή των λαβών του που θυμίζουν κίονες αποτελεί κορινθιακή ανακάλυψη που υιοθετήθηκε από τον αττικό Κεραμεικό το α' μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.³¹⁰ Ο κιονωτός είναι ο πιο συνηθισμένος τύπος στους αττικούς μελανόμορφους κρατήρες, ενώ τα παραδείγματα από την Αγορά χρονολογούνται από τις αρχές του 6^{ου} έως τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.³¹¹. Ακόμη είναι ένα από τα σημαντικότερα σχήματα της μελανόμορφης αττικής κεραμικής³¹². Οι κιονωτοί κρατήρες που έχουν εντοπιστεί στην Λέσβο, στην Άντισσα και τη Μυτιλήνη (σε περιοχές όπως η Ακρόπολη και η Κάτω Πόλη), χρονολογούνται στις αρχές και στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. και είναι έξι σε αριθμό (**Kp.1-Kp.6**) (πίν. 8). Εκείνοι που εντοπίστηκαν στην Άντισσα αποδίδονται στον Ζωγράφο του Λούβρου F6 και στον Ζωγράφο του Ευφιλήτου. Στο μελανόμορφο **Kp.1**³¹³ στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, του Ζωγράφου του Λούβρου F 6 που χρονολογείται 2^ο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ. εικονίζεται εξωτερικά το κεφάλι ενός σατύρου και από επάνω του διακρίνεται το χαρακτηριστικό για τη συγκεκριμένη θέση γλωσσωτό κόσμημα με χρήση εναλλάξ κόκκινου και μαύρου χρώματος για τις γλωσσίδες. Οι κιονωτοί κρατήρες που χρονολογούνται στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. προέρχονται συνήθως από την Ομάδα του Λυδού και του κύκλου του, του Ζωγράφου του Λούβρου F 6³¹⁴. Ο τελευταίος είναι ένας συντηρητικός αγγειογράφος, με

³⁰⁷ Όμηρου *Ιλιάδα* A 470-471.

³⁰⁸ Τζουβάρα-Σούλη 1981, 58.

³⁰⁹ Για κιονωτούς κρατήρες βλ. *Agora* XXIII, 23-25.

³¹⁰ Τζουβάρα- Σούλη 1981, 58.

³¹¹ *Agora* XXIII, 23.

³¹² Τιβέριος 1988, 12.

³¹³ *BSA* 32, πίν. 24, αρ. 9.

³¹⁴ *Agora* XXIII, 24. Για Ζωγράφο του Λούβρου F 6 βλ. ενδεικτικά *Agora* XXIII, 24-25, 85-86. *ABV* 123-129.

επαναλαμβανόμενη θεματολογία, με τα πρωιμότερα αγγεία του να έχουν προσεγμένες παραστάσεις, ενώ τα μεταγενέστερα εμφανώς έχουν εκτελεστεί βιαστικά³¹⁵. Τα αγγεία που διακοσμούσε συμπίπτουν χρονικά με την αρχή της κυριαρχίας των προϊόντων του αττικού Κεραμεικού στις διεθνείς αγορές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόταση πως οι κιονωτοί κρατήρες από τον Ζωγράφο του Λούβρου F 6 που προέρχονται από το Βόρειο Αιγαίο και τον Εύξεινο Πόντο έφθασαν συγχρόνως στις αγορές και αποτελούσαν το φορτίο ενός πλοίου³¹⁶. Στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζεται σχεδόν πάντα στον ώμο στην σύνδεση με τον λαιμό μια ταινία με γλωσσίδες³¹⁷.

Τα τρία θραύσματα από κρατήρα **Κρ.5**³¹⁸ που αποδίδεται στο ζωγράφο του Ευφιλήτου και φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Μύρινας έχουν βρεθεί στο χώρο γύρω από τα αφιδωτά κτίρια τα οποία έχουν αποδοθεί σε ναό. Ένα από τα τρία θραύσματα με αρ. MM9303, αποδίδει στο επάνω μέρος τμήμα του χαρακτηριστικού γλωσσώτου κοσμήματος, ενώ από κάτω διακρίνεται στα δεξιά κεφάλι Διόνυσου και στα αριστερά μορφή σατύρου. Παρόμοια, αν όχι ίδια παράσταση απεικονίζεται σε ένα άλλο έργο του Ζωγράφου του Ευφιλήτου, έναν αμφορέα στο Βερολίνο, Μουσείο Antikensammlung, αρ. F1872³¹⁹. Το δεύτερο θραύσμα που απεικονίζει σάτυρο με κόκκινη γενειάδα³²⁰, ομοιάζει εξίσου με τον σάτυρο που απεικονίζεται κοντά στην δεξιά λαβή από τον αμφορέα στο Βερολίνο, Μουσείο Antikensammlung, αρ. F1872, καθώς τα χαρακτηριστικά του προσώπου και οι μύες του σώματος αποδίδονται με τον ίδιο τρόπο³²¹. Το τρίτο και τελευταίο θραύσμα με αρ. MM24212, στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Μύρινας (**Κρ.5**), στο οποίο απεικονίζεται η κεφαλή ενός άνδρα με δύο λόγχες³²² μοιάζουν με τα ανδρικά κεφάλια που έχουν σχεδιαστεί από τον Ζωγράφο του Ευφιλήτου σε παναθηναϊκό αμφορέα στο Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen, αρ. 1453³²³. Ο Ζωγράφος του Ευφιλήτου³²⁴, ο οποίος δραστηριοποιείται το διάστημα 530-510 π.Χ., οφείλει το συμβατικό του όνομα σε έναν παναθηναϊκό αμφορέα στο Λονδίνο Βρετανικό Μουσείο, αρ. 1842,0314.1, όπου στην κύρια όψη του φέρει επιγραφή ΕΥΦΙΛΗΤΟΣ

³¹⁵ *Agora* XXIII, 85-86.

³¹⁶ Τιβέριος 1988, 163, 167.

³¹⁷ *Agora* XXIII, 25.

³¹⁸ *BSA* 32, 59, πίν. 24, αρ. 5, αρ. 10, αρ. 14.

³¹⁹ *ABV* 322, αρ. 15. BAPD 301701.

³²⁰ *BSA* 32, 59, αρ. 10.

³²¹ Kathariou 2025, 5.

³²² *BSA* 32, 59, αρ. 14.

³²³ *ABV* 322, αρ. 4. *CVA* Munich 14, πίν. 55.2. BAPD 301690. Kathariou 2025, 5.

³²⁴ Για τον Ζωγράφο του Ευφιλήτου βλ. *ABV* 321-326, 666, 694, 715.

ΚΑΛΟΣ, γραμμένη περιμετρικά στο επίσημα της ασπίδας της Αθηνάς³²⁵. Συνήθως διακοσμεί αγγεία μεγάλου μεγέθους όπως, οι παναθηναϊκοί αμφορείς, οι αμφορείς, οι υδρίες, αλλά και κιονωτοί κρατήρες, οinoχόες και δύο αναθηματικοί πίνακες από την Ακρόπολη³²⁶. Σχήματα αγγείων του ιδιαίτερα γνωστά από περιοχές της Ετρουρίας, είναι οι παναθηναϊκοί αμφορείς λόγω της απεικόνισης της Αθηνάς στην κύρια όψη τους και αθλητών στην άλλη όψη, όπως επίσης και άλλα σχήματα αγγείων, με τον Διόνυσο και μέλη του θιάσου του. Η απεικόνιση του Διόνυσου ήταν γνωστή σε αττικά αγγεία που χρησιμοποιήθηκαν σε ταφές στην Ετρουρία³²⁷. Τα αγγεία τα οποία απεικονίζουν σκηνές της διονυσιακής λατρείας είναι συνήθως αγγεία πόσης, μεταφοράς και αποθήκευσης του κρασιού³²⁸.

Στην περιοχή της Κάτω Πόλης στη Μυτιλήνη κατά τη διάρκεια των ανασκαφών του 1987-1988 εντοπίστηκαν δύο κιονωτοί μελανόμορφοι κρατήρες (**Κρ.2**, **Κρ.6**). Ο **Κρ.2**³²⁹ φέρει ζώνη με γραμμικό μοτίβο εκτελεσμένο με μελανή βαφή γύρω από τη γένεση λαβής και στα δεξιά ένα κεφάλι αλόγου πιο ελεύθερα αποδοσμένο με χρήση επίθετου κόκκινου χρώματος στις λεπτομέρειες. Κάτω από την λαβή διακρίνεται τμήμα του σώματος ενός ηνίοχου (;) από ένα δεύτερο άρμα λυγισμένου προς τα εμπρός. Ο δεύτερος κρατήρας, **Κρ.6**³³⁰ απεικονίζει εξωτερικά στα αριστερά το κεφάλι μιας μορφής, με ταινία που αποδίδεται με κόκκινο επίθετο χρώμα, κυματιστούς βοστρύχους στο μέτωπο με κόκκινο επίθετο χρώμα. Πιθανόν πρόκειται για γυναικεία μορφή και χρονολογείται το 560-540 π.Χ.³³¹.

Επιπλέον δύο μελανόμορφα θραύσματα ιδίου τύπου προέρχονται από την Ακρόπολη της Μυτιλήνης (**Κρ.3**, **Κρ.4**). Στο θραύσμα σώματος **Κρ.3**³³² απεικονίζεται στα αριστερά πρόσωπο πιθανόν από άνδρα και ώμος και λαιμός από έναν άλλο άνδρα στα δεξιά και χρονολογείται το 525-500 π.Χ. Στο θραύσμα από **Κρ.4**³³³ απεικονίζεται πόδι από άνδρα που τρέχει (μοτίβο εν γούνασι δρόμου), οι μύες του οποίου αποδίδονται εγχάρακτα και χρονολογείται το διάστημα 560-530 π.Χ.

³²⁵ Καθάρη 2023, 348. *ABV* 322.1. BAPD 301687.

³²⁶ Kathariou 2025, 2.

³²⁷ Kathariou 2025, 10.

³²⁸ Shapiro 1989, 84.

³²⁹ Schaus 2017, 288-289, αρ. P70.

³³⁰ Schaus 2017, 288, αρ. 47. αρ. P383.

³³¹ Βλ. *Agora* XXIII, 24-25, πίν. 43-44.

³³² Schaus 1992, 369, πίν. 83, αρ. 55. αρ. 87P379. BAPD 44625.

³³³ Schaus 1992, 369, πίν. 83, αρ. 54. αρ. 87P473. BAPD 44626.

Ο ελικωτός κρατήρας αποτελεί έναν σπάνιο τύπο κρατήρα στην μελανόμορφη τεχνική. Φαίνεται πως ο κιονωτός τύπος που παρουσιάστηκε αναλυτικότερα παραπάνω ήταν ο πιο διαδεδομένος, και πως ο ελικωτός ξεκίνησε να διαδίδεται από το 530 π.Χ και έπειτα. Το σχήμα του σώματος είναι σχεδόν ίδιο με τον κιονωτό κρατήρα, με μόνη διαφορά ότι ο ελικωτός κρατήρας έχει ψηλό διβαθμιδωτό λαιμό και βάση σε σχήμα εχίνου ή διβαθμιδωτή³³⁴. Το μοναδικό παράδειγμα ελικωτού κρατήρα **Κρ.7**³³⁵ (πίν. 8), προέρχεται από την Ακρόπολη Μυτιλήνης έχει ανευρεθεί κατά τη διάρκεια των ανασκαφών του 1987. Στα αριστερά αποδίδονται το κεφάλι και δύο πόδια ενός αλόγου, η χαίτη του οποίου αποδίδεται με κόκκινο επίθετο χρώμα. Μπροστά από το κεφάλι του αλόγου διακρίνεται γυναίκα που κρατά με το χέρι της το ιμάτιο που φορά. Το πρόσωπό και τα πόδια της γυναικείας μορφής αποδίδονται με λευκό χρώμα. Πίσω της στα δεξιά διακρίνεται μια ανάλογα ενδεδυμένη ανδρική μορφή. Στα ενδύματα και των δύο μορφών υπάρχουν στιγμές με κόκκινο χρώμα. Τέτοιου είδους σκηνή άρματος είναι συνήθης στο ύψος του χείλους³³⁶. Πιθανώς ανήκει στην Ομάδα του Golvol (Golvol Group)³³⁷.

Ερυθρόμορφα παραδείγματα κρατήρων (**Κρ.8- Κρ.13**) (πίν. 8-9) είναι εξίσου αρκετά σε αριθμό και προέρχονται από περιοχές όπως η Άντισσα, η Μήθυμνα και η Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανήκουν σε κρατήρες στον τύπο του καλυκωτού ή του κωδωνόσχημου και κάποια από αυτά δεν αποδίδονται σε συγκεκριμένο τύπο. Στον κωδωνόσχημο τύπο ανήκουν σίγουρα ο **Κρ.10**³³⁸ και ο **Κρ.11**³³⁹, οι οποίοι προέρχονται από την Άντισσα και την Ακρόπολη της Μυτιλήνης αντίστοιχα. Κωδωνόσχημοι ή καλυκωτοί είναι ο **Κρ.8**³⁴⁰ και ο **Κρ.9**³⁴¹ από την Άντισσα. Τέλος ο **Κρ.12**³⁴² από την Ακρόπολη της Μήθυμνας χρονολογείται το 430-420 π.Χ. όπως και ο **Κρ.8**, λόγω του μικρού μεγέθους τους δεν είναι εφικτό να αποδοθούν σε κάποιο συγκεκριμένο τύπο κρατήρα, και ούτε σε κάποιο συγκεκριμένο κεραμικό εργαστήριο. Ο **Κρ.13**³⁴³ από την Άντισσα χρονολογείται το 460-450 π.Χ. και πιθανόν απεικονίζει την Δήμητρα και τον Τριπτόλεμο, αλλά επίσης δεν μπορεί να ταυτιστεί με συγκεκριμένο τύπο κρατήρα, ούτε να αποδοθεί σε συγκεκριμένο εργαστήριο.

³³⁴ *Agora XXIII*, 25.

³³⁵ Schaus 1992, 369, πίν. 83, αρ. 53. αρ. 87P622. BAPD 44753.

³³⁶ Schaus 1992, 369.

³³⁷ Για την Ομάδα του Golvol, βλ. *ABV* 194-195. *AttiMGrecia* 8 1967, 53-54, πίν. 15,α.

³³⁸ Lamb 1931/1932, 59, πίν. 24, αρ.12.

³³⁹ Williams H. και Williams C. 1986,

³⁴⁰ Lamb 1931/1932, 60, πίν. 24, αρ. 13. Beazley 1940, 212, Εικ. 1.

³⁴¹ Lamb 1931/1932, 60, πίν. 24, αρ. 17.

³⁴² Buchholz 1975,106, πίν. 20 α, Ε 83. BAPD 20020.

³⁴³ *AA* 1972, 27.2, πίν. 531δ. BAPD 3093

5.5 ΠΕΛΙΚΕΣ

Η πελίκη, ένα σχήμα αγγείου που έχει επινοηθεί από τους Πρωτοπόρους και αποτελεί μια παραλλαγή του αμφορέα τύπου Γ, είναι ένα από τα σχήματα που εμφανίστηκαν στον αττικό Κεραμεικό κατά το τελευταίο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ.³⁴⁴. Το σχήμα του σώματος είναι απιόσχημο με τη μέγιστη διάμετρο στο κατώτερο σημείο του, γεγονός που το καθιστούσε σταθερό³⁴⁵, φαρδύ χαμηλό λαιμό και ευθύ έξω νεύον χείλος, με ύψος που κυμαίνεται από 15-40 εκ.³⁴⁶. Ήταν ένα αγγείο, το οποίο χρησιμοποιούνταν για αρωματικό λάδι, κρασί και μετά από τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. φαίνεται να χρησιμοποιούνταν ως τεφροδόχο αγγείο, καθώς το συναντάμε σε πολλές ταφές³⁴⁷, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της Λέσβου, εδώ.

Στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης έχουν εντοπιστεί θραύσματα που βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης, με αρ. 87P391 και αρ. 87P404 αντίστοιχα, που προέρχονται από το σώμα μελανόμορφης πελίκης που χρονολογείται το 520-500 π.Χ. (Πελ.1³⁴⁸) (πίν. 10) και αποτελούν το μοναδικό παράδειγμα αγγείου του συγκεκριμένου σχήματος διακοσμημένου με τη μελανόμορφη τεχνική. Στο ένα θραύσμα στο επάνω μέρος διακρίνεται γραπτό μοτίβο εκτελεσμένο με μελανό χρώμα που αποτελείται από σειρά ανεστραμμένων ανθέων λωτού και στιγμές στα διάκενα. Το συγκεκριμένο διακοσμητικό μοτίβο είναι σύνηθες για μελανόμορφες πελίκες, που χρονολογούνται συνήθως στην περίοδο του Λεάγρου³⁴⁹, απαντά πάνω από την παράσταση της μετόπης του αγγείου.

Οι υπόλοιπες πελίκες είναι ερυθρόμορφης τεχνικής και προέρχονται από τη Μυτιλήνη, με τις περισσότερες να προέρχονται από τη Νότια Νεκρόπολη (Πελ.2-Πελ.12) (πίν. 10-12). Γενικότερα οι ερυθρόμορφες πελίκες αποτελούν ένα από τα πιο γνωστά επείσακτα αττικά αγγεία πολυτελείας³⁵⁰. Οι πελίκες με γυναικείες προτομές και προτομές ζώων, όπως οι γρύπες και τα άλογα, αποτελούν την πιο πολυπληθή ομάδα επείσακτων αγγείων που έχουν εντοπιστεί στις νεκροπόλεις της Μυτιλήνης. Γνωστά είναι τα παραδείγματα από διάφορους γνωστούς ζωγράφους από πελίκες, όπως ο Ζωγράφος

³⁴⁴ Agora XXIII,20. Bothmer 1951, 42. Καθάρειου 2000, 10-11.

³⁴⁵ Noble 1965, 15.

³⁴⁶ Agora XXIII,20. Bothmer 1951, 45. Οι ψηλότερες πελίκες είναι πάντοτε πιο πρώιμες, ενώ εκείνες που είναι πιο μικρές φαίνεται να είναι υστερότερες, Bothmer 1951, 45.

³⁴⁷ Καθάρειου 2000, 11, υποσημ. 19.

³⁴⁸ Schaus 1992,369, πίν. 83, αρ. 52.

³⁴⁹ Bothmer 1951, αρ. 1-23, 42-43, 45-46. Schaus 1992, 369.

³⁵⁰ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 559.

των Αμαζόνων, η ομάδα της Μυτιλήνης 590 και η ομάδα G (Group G)³⁵¹. Η **Πελ.2**³⁵² στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. BE 592, χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. Στην κύρια όψη διακρίνονται προτομή μια γυναικείας μορφής σε κατατομή προς τα αριστερά και έναν ιματιοφόρο νέο απέναντι της. Ανάμεσα στις δύο αυτές μορφές διακρίνεται ένα φυτικό κόσμημα που σχηματίζεται από ελικοειδή μοτίβα που φαίνεται να φύονται από το έδαφος. Στο βάθος της παράστασης, στο ύψος του μετώπου της γυναικείας προτομής, ένα κυκλικό αντικείμενο (δίσκος ;). Η παράσταση ορίζεται πάνω και κάτω με ιωνικό κυμάτιο. Στη δευτερεύουσα όψη του αγγείου απεικονίζεται αγένειος ιματιοφόρος αγένειος νέος. Το αγγείο αποδίδεται από τον Beazley στο Ζωγράφο του Rodin 1060³⁵³, που χρησιμοποιεί για όλα τα αγγεία που διακοσμούσε παρόμοια θεματολογία. Το αγγείο δεν έχει συγκεκριμένο τόπο εύρεσης γιατί παραδόθηκε μαζί με ακόμη δύο πελίκες από τον Απόστολο Σημαντήρη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης, το Μάιο του 1934³⁵⁴.

Ακόμη μια πελίκη που ανήκει στα αγγεία που παραδόθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης από τον Απόστολο Σημαντήρη και δεν έχουν συγκεκριμένο ανασκαφικό πλαίσιο, είναι η **Πελ.3**³⁵⁵. Η πελίκη αυτή στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο με αρ. BE 589 που χρονολογείται το β' μισό 4^{ου} αι. π.Χ. απεικονίζει στην κύρια όψη, προτομές αμαζόνων και αλόγου στραμμένων προς τα δεξιά και στη δευτερεύουσα όψη δύο ανδρικές ιματιοφόρες μορφές, η μια εκ των οποίων κρατά σπληγγίδα. Το αγγείο αποδίδεται στον Ζωγράφο των Αμαζόνων, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πρωιμότερη της ομάδας των Γρυπών³⁵⁶. Ο Ζωγράφος των Αμαζόνων ξεχώρισε στην πορεία ως αγγειογράφος, συνεχίζοντας με τα ίδια εικονογραφικά θέματα, αλλά επηρεασμένος από τη Μεγάλη Ζωγραφική παρουσίασε πρωτότυπη απόδοση των μορφών³⁵⁷.

Τελευταία από αυτές τις πελίκες είναι η **Πελ.4**³⁵⁸ στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. BE 590 που χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ. και πάλι απεικονίζει προτομές γρυπός, Αμαζόνων και αλόγου που είναι στραμμένες προς τα δεξιά στην κύρια όψη και δύο αντωπές ιματιοφόρες μορφές στη δευτερεύουσα όψη, εκ των οποίων η αριστερή

³⁵¹ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2020, 63.

³⁵² *ARI*² 1444,4. BAPD 218139.

³⁵³ Για τον Ζωγράφο του Rodin 1060 βλ. *ARI*² 1444-1445. BAPD 10453. BAPD 218136. BAPD 218137. BAPD 218138.

³⁵⁴ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, υποσημ. 2.

³⁵⁵ *ARI*² 1479, αρ. 31. BAPD 230473. Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. BE 589.

³⁵⁶ Καθάρη 2019, 491-505. Kathariou 2021, 1447-1462.

³⁵⁷ Μπαϊράμη 2004, 206-207.

³⁵⁸ *ARI*² 1480, αρ. 2. *Addenda*² 382. BAPD 230482.

κρατά δίσκο ή τύμπανο και η δεξιά αρύβαλλο. Η πελίκη αποδόθηκε από τον Beazley στην ομάδα της Μυτιλήνης 590, ο οποίος αναφέρει πως πλησιάζει τον Ζωγράφο των Αμαζόνων³⁵⁹. Σε ό,τι αφορά τα στιλιστικά χαρακτηριστικά μορφών υπάρχει μεγάλη ομοιότητα με μια πελίκη στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Τροίας αρ. 540, με προέλευση από τη νεκρόπολη της αρχαίας πόλης της Θύμβρας ή Θύμβρης στην Τρωάδα, η οποία διακοσμείται με τα ίδια ακριβώς θέματα³⁶⁰.

Οι υπόλοιπες πελίκες προέρχονται από την Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης, επτά σε αριθμό (**Πελ.5-Πελ.11**) και μια από την Βόρεια Νεκρόπολη, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν ως τεφροδόχα αγγεία είτε ως κτερίσματα. Η πελίκη (**Πελ.5**³⁶¹) στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο με αρ. BE 41838, εντοπίστηκε εντός του ταφικού μνημείου K17 στην Νότια Νεκρόπολη. Απεικονίζει στην κύρια όψη δύο αντωπές ανδρικές ιματιοφόρες μορφές. Στα δεξιά η μορφή κρατά βακτηρία, ενώ η μορφή αριστερά αποδίδεται εξ ολοκλήρου καλυμμένη με ιμάτιο. Το αγένειο πρόσωπο και τα μακριά μαλλιά προδίδουν πως πρόκειται για νεαρό άτομο. Στη δευτερεύουσα όψη απεικονίζεται μια μόνον μορφή στο κέντρο, ο εικονογραφικός τύπος της οποίας είναι ίδιος με αυτόν της δεξιάς μορφής της κύριας όψης. Χρονολογείται το 470-460 π.Χ. και φαίνεται να αποδίδεται στο Ζωγράφο της Φλωρεντίας, που εργάστηκε την περίοδο 470-460 π.Χ., και του έχουν αποδοθεί περίπου 70 αγγεία, μεταξύ αυτών και πελίκες³⁶². Η απόδοση των δύο αντωπών ιματιοφόρων μορφών αποτελεί ένα σύνηθες εικονογραφικό σχήμα στις παραστάσεις των αττικών ερυθρόμορφων αγγείων ήδη από τον 6^ο αι. π.Χ.. Για τους συγκεκριμένους νέους έχει προταθεί πως πρόκειται για νέους σε σκηνή παλαίστρας, εξαιτίας των αντικειμένων που κρατούν (δίσκους, στλεγγίδες), είτε για φίλους των νεκρών που προσκομίζουν δώρα³⁶³. Αντίστοιχης λογικής είναι και η παράσταση με τους δύο αντωπούς ιματιοφόρους νέους στην πελίκη **Πελ.6**³⁶⁴ στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο με αρ. BE 41639 που χρονολογείται γύρω στο 375 π.Χ., η οποία εντοπίστηκε στη Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης, εντός του ταφικού μνημείου K17. Στον τάφο K16 εντοπίστηκε η **Πελ.7**³⁶⁵, που βρίσκεται στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, με αρ. BE 41844, όπου πάλι εικονίζονται δύο νεαρές ανδρικές ιματιοφόρες μορφές και χρονολογείται το 370-360 π.Χ.

³⁵⁹ *ARI*² 1480, 1-4, επίσης αποδίδονται στην ομάδα της Μυτιλήνης 590.

³⁶⁰ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, Υποσημ. 73.

³⁶¹ Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. BE 41838. Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 560-563.

³⁶² Πλάτωνος 2004, 139.

³⁶³ Μπαϊράμη 2004, 202, υποσημ. 15.

³⁶⁴ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 564-565.

³⁶⁵ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 563-564, Εικ. 4.

Η **Πελ.8**³⁶⁶ στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, με αρ. BE 41637, εντοπίστηκε εντός ενός κιβωτιόσχημου τάφου και απεικονίζει στην κύρια όψη προτομή αμαζόνας με φρυγικό σκούφο και άλογο στραμμένοι προς τα αριστερά και στην δευτερεύουσα όψη, ανδρικές ιματιοφόρες μορφές εκ των οποίων η μια αριστερά κρατά τύμπανο. Οι παραστάσεις που ομοιάζουν και με άλλες πελίκες που έχουν εντοπιστεί, θυμίζει την ομάδα των Γρυπών³⁶⁷. Η δευτερεύουσα όψη ομοιάζει αρκετά με την δευτερεύουσα όψη από την πελίκη με αρ. BE 31032, Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο **Πελ.9**³⁶⁸. Όπου εικονίζονται γυναικεία κεφαλή, άλογο, και γρύπας προς τα αριστερά, στην κύρια όψη, ενώ στη δευτερεύουσα όψη δύο ιματιοφόρες μορφές με την μορφή να κρατά τύμπανο ενώ η άλλη δεξιά αρύβαλλο. Από τον Beazley αποδίδεται στην ομάδα Β της Ομάδας των Γρυπών και χρονολογείται το γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.³⁶⁹. Σε ό,τι αφορά την διάταξη και την απόδοση των μορφών τόσο της κύριας όσο και της δευτερεύουσας όψης, υπάρχουν εμφανείς ομοιότητες με εκείνες μιας πελίκης στη Βιέννη, Kunsthistorisches Museum με αρ.1629³⁷⁰. Οι παραστάσεις αυτές θυμίζουν τις συνηθέστερες θεματικές ενότητες της κατηγορίας Kerch³⁷¹ και ερμηνεύονται ως συντετμημένες σκηνές Αμαζονομαχίας και Γρυπομαχίας.

Οι δύο τελευταίες πελίκες από τη Νότια Νεκρόπολη, χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. Η **Πελ.10**³⁷² στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο με αρ. BE 45830, η οποία πιθανόν αποτελούσε τεφροδόχο αγγείο, εξαιτίας των καμένων οστών που βρέθηκαν στο εσωτερικό της, απεικονίζει σκηνή Αμαζονομαχίας. Το συγκεκριμένο εικονογραφικό σχήμα με την ίδια φορά ή με φορά κίνησης των μορφών προς τα αριστερά, μάς οδηγεί στην απόδοση του αγγείου στην Ομάδα των Γρυπών (Group G)³⁷³ και τη χρονολόγηση του στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ. Αντίστοιχα πελίκες της ομάδας G έχουν εντοπιστεί στην Αθήνα, την Όλυνθο, την Πέλλα, έως και το Παντικάπαιο (Κέρτς), και άλλες θέσεις της Νότιας Ρωσίας³⁷⁴. Η απεικόνιση σκηνών Αμαζονομαχίας και γρυπομαχίας αποτελούσε ιδιαίτερα αγαπητό θέμα μετά τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. Η

³⁶⁶ Εντοπίστηκε στην Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης, στην οδό Καβέτσου αρ. 28 εντός του ορθογώνιου κιβωτιόσχημου τάφου (ΤΦ Χ). Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 567, Εικ. 7.

³⁶⁷ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 568.

³⁶⁸ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 568-569, Εικ. 8. Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. BE 31032. BAPD 9041437.

³⁶⁹ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 569.

³⁷⁰ *ARI*² 1467, 112. *CVA* Wien, Kunsthistorisches Museum 2, 25, πίν. 85.2-3.5. BAPD 230320

³⁷¹ Βλ. *Some Kerch-Type Pelikai from Mylasa*, 2011.

³⁷² Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 565-566, Εικ. 6.

³⁷³ *ARI*² 1462-1468. Μπαϊράμη 2004, 205-207.

³⁷⁴ Giudice και Giudice 2008, 312.

Πελ.11³⁷⁵ επίσης φαίνεται να αποδίδει σκηνή Αμαζονομαχίας στην κύρια όψη ενώ στη δευτερεύουσα όψη της διακοσμείται ιματιοφόρες μορφές που κρατούν δίσκους προσφορών³⁷⁶.

Τέλος μια πελίκη (**Πελ.12**³⁷⁷) των υστεροκλασικών χρόνων από το Βόρειο Νεκροταφείο, στην κύρια όψη εικονίζει δύο αντωπές γυναικείες κεφαλές που φορούν σάκκο που ερμηνεύτηκαν ως Αμαζόνες.

Κατά την ύστερη κλασική και ελληνιστική εποχή, εξελίσσεται το σχήμα της αττικής πελίκης ενώ εντοπίζονται και τοπικές απομιμήσεις από γκρίζο πηλό, στη Βόρεια και τη Νότια Νεκρόπολη³⁷⁸.

³⁷⁵ Τριανταφυλλίδης κ.α. 2015, 32-33.

³⁷⁶ Για παράλληλα για την παράσταση της κύριας όψης βλ. μια πελίκη στην Οξφόρδη, Ashmolean Museum 1970.6 BAPD 137.

³⁷⁷ Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου 1999, 83. Για παράλληλα για την παράσταση στην κύρια όψη βλ. *ARV*² 1468.135. BAPD 23034. *ARV*² 1468.136. BAPD 23034.

³⁷⁸ Κουρτζέλλης και Πανάτση 2020, 63.

5.6 ΣΚΥΦΟΙ

Ο σκύφος αττικού τύπου, ένα αγγείο πόσης με ευρύ στόμιο, δύο λαβές και δακτυλιόσχημη βάση, ομοιάζει με τον κορινθιακό τύπο σκύφου μόνον που έχει παχύτερα τοιχώματα. Αυτός ο τύπος κάνει την εμφάνισή του στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. και συνεχίζει να κατασκευάζεται έως τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.³⁷⁹. Μετά την κύλικα αποτελεί το πιο διαδεδομένο σχήμα αττικής ερυθρόμορφης κεραμικής³⁸⁰. Υπάρχουν δύο τύποι σκύφων, ο τύπος Α (μέσα 6^{ου}- 4^ο αι. π.Χ.), όπου οι λαβές καμπυλώνονται προς τα επάνω και τοποθετούνται λίγο πιο χαμηλά από το χείλος και μια βάση δακτυλιόσχημη, ενώ στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αι. το χείλος ξεκινά να γίνεται έξω νεύον. Ο τύπος Β που εμφανίζεται στα τέλη του 6^{ου}, διαθέτει μια οριζόντια και μια κάθετη λαβή στο ύψος του χείλους³⁸¹.

Σκύφοι μελανόμορφοι και ερυθρόμορφοι σημειώνονται στην Μυτιλήνη και στην Πύρρα, σε σύνολο δεκατρία (13) δείγματα (**Σκύφ.1-Σκύφ.13**) (πίν. 13-14). Στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης συγκεντρώθηκαν συνολικά τέσσερα θραύσματα μελανόμορφων σκύφων (**Σκύφ.1, Σκύφ.2, Σκύφ.3, Σκύφ.7**). Ο **Σκύφ.1**³⁸² και ο **Σκύφ.2**³⁸³ απεικονίζουν στην εξωτερική όψη τους τμήμα ανδρικής μορφής και ζώα και χρονολογούνται το 500-475 π.Χ., αντίστοιχα ζώα και συγκεκριμένα πτηνό απεικονίζεται και στον **Σκύφ.7**³⁸⁴ με χρονολόγηση το 525-500 π.Χ.. Σχηματοποιημένα ανθέμια, από τη διακόσμηση στο χώρο κοντά στις λαβές απεικονίζονται στο **Σκύφ.3**³⁸⁵.

Πέντε τμήματα σκύφων από την Μυτιλήνη **Σκύφ.8, Σκύφ.10, Σκύφ.11, Σκύφ.12, Σκύφ.13** τα οποία χρονολογούνται το 480 π.Χ., εκτός από ένα τον **Σκύφ.8** που χρονολογείται τον 6^ο αι. π.Χ. Οι **Σκύφ.10**³⁸⁶, **Σκύφ.11**³⁸⁷, **Σκύφ.12**³⁸⁸, **Σκύφ.13**³⁸⁹, εντοπίστηκαν στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων, και πρόκειται για βάσεις και τμήματα από βάσεις ερυθρόμορφων σκύφων με μαστοειδή απόφυση στο κέντρο του πυθμένα τους. Ο **Σκύφ.8**³⁹⁰ εντοπίστηκε εντός του ελλειψοειδούς κτιρίου που θεωρείται πως ίσως

³⁷⁹ Agora XXIII, 59.

³⁸⁰ Agora XXX, 62.

³⁸¹ Agora XXX, 63-64.

³⁸² Schaus 1992, 371, πίν. 84, αρ. 68.

³⁸³ Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 67.

³⁸⁴ Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 66.

³⁸⁵ Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 75. BAPD 44756.

³⁸⁶ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.1. BAPD 9056010.

³⁸⁷ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.2. BAPD 9056011.

³⁸⁸ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.3. BAPD 9056012.

³⁸⁹ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.6. BAPD 9056013.

³⁹⁰ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 222, 225, Εικ. 104.

ήταν ιερό προς τιμήν της Ήρας, με παράσταση σφιγγών εκατέρωθεν Πήγασου στη ζώνη μεταξύ των λαβών. Οι μορφές είναι αποδοσμένες με έντονη χάραξη και λευκό επίθετο χρώμα στο κεφάλι και στο στήθος των σφιγγών, αλλά και στο κεφάλι και στο λαιμό του Πήγασου. Στο πλάι κάθε σφίγγας βρίσκεται ένα σχηματοποιημένο ανθέμιο.

Τέλος τα παραδείγματα από την Πύρρα είναι τέσσερα σε αριθμό, τρία της μελανόμορφης (**Σκύφ.4 Σκύφ.5, Σκύφ.6**) και ένα της ερυθρόμορφης τεχνικής (**Σκύφ.9**). Ο **Σκύφ.4**³⁹¹, απεικονίζει τρία μεγάλα τμήματα φύλλων και σπείρα από σχηματοποιημένο ανθέμιο, συνηθισμένη απεικόνιση σε σκύφους του τύπου Α και του τύπου FP³⁹². Στον Ζωγράφο του Αίμονα αποδίδεται από τον N. Eschbach ο **Σκύφ.5**³⁹³ που φυλάσσεται στο Πανεπιστήμιο του Göttingen με αρ. K336, και απεικονίζει μαινάδα που χορεύει με κρόταλα και από πίσω της κλαδιά κισσού³⁹⁴. Με το παραπάνω φαίνεται να συνανήκει το θραύσμα του **Σκύφ.6**³⁹⁵ που ανήκει στην ομάδα του Αίμονα και απεικονίζει τα λεπτά πόδια μιας ανδρικής μορφής από τα πέλματα έως τα γόνατα. Δεξιά και αριστερά από τα πόδια, σχηματοποιημένοι βλαστοί από ανθέμια και κλαδιά κισσού³⁹⁶. Στα δεξιά της παράστασης, ελικοειδείς σχηματοποιημένου βλαστόσπειρες που αποτελούσαν τμήμα ενός σχηματοποιημένου ανθεμίου. Ομοιάζει ως προς το θέμα και την ομάδα του Αίμονα με δύο άλλους αττικούς σκύφους. Ο ένας βρίσκεται στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης με αρ. 2471³⁹⁷ και αναπαριστά Διόνυσο επάνω σε μουλάρι, ανάμεσα σε σατύρους και ο άλλος σκύφος που βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο με αρ. 9410³⁹⁸, αναπαριστά σάτυρο με κέρας που κυνηγά μια μαινάδα, και από πίσω τους κλαδιά κισσού.

Τέλος ο **Σκύφ.9**³⁹⁹, αποτελείται από δύο θραύσματα από ερυθρόμορφο σκύφο τύπου Α⁴⁰⁰. Διατηρείται τμήμα της δισκοειδούς βάσης και τμήμα του σώματος που στενεύει προς τη βάση. Η διακόσμηση που φέρουν και τα δύο θραύσματα- τμήματα από ελικοειδής βλαστόσπειρες (με βάση παράλληλα από την Αγορά της Αθήνας), προδίδει ότι βρισκόταν στο χώρο κάτω από τις οριζόντιες λαβές⁴⁰¹.

³⁹¹ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 107-108, παράρτημα 12.8, πίν. 62.6.

³⁹² *CVA* Athens, National Museum 4, 26.

³⁹³ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 109, παράρτημα 12.10, πίν. 63.3.

³⁹⁴ Βλέπε για παράλληλα στο *Agora* XXIII, 283, πίν. 103, αρ. 1513.

³⁹⁵ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 109-110, παράρτημα 12.10, πίν. 63.4.

³⁹⁶ Βλέπε παράλληλο της ομάδας του Αίμονα με ελικοτά σχηματοποιημένα ανθέμια: *CVA* Frankfurt 2, 17, πίν. 50, 9-10. BAPD 12538.

³⁹⁷ *CVA* Zurich, Öffentliche Sammlungen, 23, πίν. 58, 16.5-7. BAPD 1534.

³⁹⁸ *CVA* Thessaloniki, Archaeological Museum 1, 47-48, Εικ. 18, πίν. 63.1-2. BAPD 24481.

³⁹⁹ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 4, 86, παράρτημα 9.11, πίν. 31.14.

⁴⁰⁰ Βλ. *Agora* XXX, 62.

⁴⁰¹ Βλ. *ARV*² 1401.3. BAPD 250147. *Agora* XXX, αρ. 1273, πίν. 120

5.7 ΠΙΝΑΚΙΑ

Τα πινάκια που απαντούν ως αναθήματα ή κτερίσματα αποτελούσαν ένα σπάνιο σχήμα στον αττικό μελανόμορφο ρυθμό. Διακρίνονται σε δύο τύπους, τον τύπο Α και τον τύπο Β. Ο τύπος Α έχει κοίλο χείλος και επίπεδη βάση και χωρίζεται σε τέσσερες υποκατηγορίες. Πρόκειται για μικρά, κομψά αγγεία, και κάποια από αυτά θα μπορούσαν να είναι να παιχνίδια για μικρό παιδί, ενώ τα πινάκια του τύπου Β είχαν επίπεδη ή ελαφρώς κυρτή βάση⁴⁰².

Το μοναδικό πινάκιο που καταγράφεται εδώ (**Πιν.1**) (πίν. 15) προέρχεται από τις ανασκαφές του έτους 1985 στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης, χρονολογείται στο διάστημα 575-550 π.Χ. και αναπαριστά το πίσω πόδι από ένα αιλουροειδές, ενώ σε μια κατώτερη ζώνη διακρίνεται μια σειρά εναλλασσόμενων στιγμών, που αποδίδεται στον Ζωγράφο του Πόλου. Ο Ζωγράφος του Πόλου, ήταν ένας ιδιαίτερα παραγωγικός αγγειογράφος του β' τετάρτου του 6^{ου} αι. π.Χ. και του αποδίδονται διάφορα σχήματα αγγείων, αν και φαίνεται ότι είχε μια ιδιαίτερη προτίμηση στις λεκανίδες και τα πινάκια⁴⁰³. Λεκανίδες και υδρίες του έχουν εντοπιστεί στην Αθήνα, τη Ρήνεια, την Ελευσίνα, αλλά και στην Τόκρα, στη Ναύκρατι και αλλού⁴⁰⁴. Συχνά το κάτω μέρος του αγγείου περιτρέχουν ακτίνες ενώ στα αγαπημένα του θέματα περιλαμβάνονται ζώα (σφίγγες, σειρήνες) αλλά και γυναίκες που φορούν πόλο, λεπτομέρεια στην οποία οφείλει και το συμβατικό όνομα που δόθηκε στον Ζωγράφο του Πόλου⁴⁰⁵.

⁴⁰² *Agora* XXIII, 52-56.

⁴⁰³ *ABV* 43-49, 681. Beazley 1944, 52-54, αρ. 77-92 (πινάκια).

⁴⁰⁴ Giudice και Giudice 2008, 318.

⁴⁰⁵ Boardman 1997, 19. *Agora* XXIII, 82.

5.8 ΛΕΚΑΝΙΑΔΕΣ

Πρόκειται για ρηχό αγγείο με δύο οριζόντιες κυλινδρικές λαβές και βάση χαμηλή δακτυλιόσχημη ή κωνική, που άλλοτε διαθέτει πώμα και άλλοτε όχι⁴⁰⁶. Χρησιμοποιούνταν ως δώρα γάμου, αλλά και για κοσμήματα και καλλυντικά από τις γυναίκες⁴⁰⁷. Στη Μυτιλήνη σημειώνονται τρία παραδείγματα μελανόμορφων λεκανίδων με πώμα και χωρίς, από την Ακρόπολη και την Κάτω Πόλη (**Λεκ.1**, **Λεκ.2**, **Λεκ.3**) (πίν. 15). Η **Λεκ.1**⁴⁰⁸ που ανασύρθηκε από την Ακρόπολη, διαθέτει πώμα φέρει γλωσσωτό κόσμημα, και κάτω από τη ζώνη της παράστασης, κεφάλι και πτερό από σφίγγα και την άκρη ουράς πετεινού με χρονολόγηση το 550 π.Χ. Το 580-570 π.Χ. χρονολογείται η **Λεκ.2**⁴⁰⁹ με ανάλογη παράσταση με αυτήν της λεκανίδας 1, διακρίνεται τμήμα της μορφής μιας σειρήνας και προέρχεται από την Κάτω Πόλη. Πιθανόν να ανήκει στην ομάδα των Κωμαστών και πιο συγκεκριμένα στο Ζωγράφο των Κωμαστών Χ. Η δράση των αγγειογράφων της ομάδας των Κωμαστών τοποθετείται στην Αττική το διάστημα 585-560 π.Χ., οι οποίοι διακοσμούν τόσο μεγάλα αγγεία όπως λεκανίδες, κρατήρες, κανθάρους όσο και μικρά αγγεία όπως σκύφους, κύλικες και κοτύλες⁴¹⁰. Πήραν το όνομα τους από τους κωμαστές, τους άνδρες που χόρευαν κατά τη διάρκεια ενός κόμου⁴¹¹. Ο Payne ξεχώρισε διαφορετικά χέρια στην ομάδα, ανάμεσα τους και ο Ζωγράφος ΚΧ, που είναι η σύντμηση του ονόματος Ζωγράφος των Κωμαστών Χ⁴¹². Παρόμοια απεικόνιση με τη **Λεκ.2** με σειρήνες, εντοπίζεται σε τμήμα χείλους και σώματος από λεκανίδα που φυλάσσεται στο Μουσείου Αγορά των Αθηνών, με αρ. P19483⁴¹³.

Η τρίτη λεκανίδα (**Λεκ.3**⁴¹⁴) προέρχεται από τη Μυτιλήνη και αποτελεί πιθανόν τμήμα πώματος με σκηνή μάχης. Σώζεται το άνω μέρος ενός πολεμιστή που φορά θώρακα και κορινθιακό κράνος με λοφίο. Κρατάει δόρυ και ασπίδα και μάχεται με έναν πολεμιστή που βρίσκεται μπροστά του, από τον οποίο σώζεται μόνον τμήμα της ασπίδας του που είναι διακοσμημένη με κόκκινα πέταλα και η άκρη του δόρατος του. Στα αριστερά του πολεμιστή, ένας τρίτος πολεμιστής που φορά δερμάτινο μαλακό κάλυμμα κεφαλής που φορούσαν κάτω από το κράνος και έχει υψωμένο το ένα του χέρι ενώ πάνω

⁴⁰⁶ *Agora XXIII*, 51.

⁴⁰⁷ Noble 1965, 27.

⁴⁰⁸ Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 62.

⁴⁰⁹ Schaus 2017, 288, αρ. 45, Εικ. 6.

⁴¹⁰ *ABV* 23-27. Beazley 1944, 45-50.

⁴¹¹ *Agora XXIII*, 79.

⁴¹² Beazley 1944, 45.

⁴¹³ *Agora XXIII*, 79, πίν. 91, αρ. 1310.

⁴¹⁴ *CVA* Parma, Museo Nazionale di Antichità 1, III.H.1, πίν. 9.1.

από το χέρι του διακρίνεται ως μελανή ακτίνα του δόρατος που κρατούσε. Χρονολογείται το 540-530 π.Χ. και δεν αποδίδεται σε συγκεκριμένο αγγειογράφο.

5.9 ΥΔΡΙΕΣ

Η υδρία αποτελεί σύννηθες σχήμα αγγείου του αττικού Κεραμεικού και χαρακτηρίζεται από δύο οριζόντιες λαβές στον ώμο που χρησιμοποιούνται για την ανύψωση και μεταφορά του αγγείου και μια κάθετη που χρησιμοποιείται για το άδειασμα και την μεταφορά του αγγείου, όταν ήταν άδειο. Ακόμη χρησιμοποιούνται για την τοποθέτηση τέφρας νεκρού⁴¹⁵. Είχε διάφορες ετερόκλητες χρήσεις, καθώς εκτός από τη μεταφορά νερού χρησίμευε και για την ανακομιδή των οστών σε τάφους, ενώ λειτουργούσε και ως ψηφοδόχος. Στη μελανόμορφη τεχνική είναι γνωστοί τρεις τύποι, ενώ στην ερυθρόμορφη τεχνική γνωστοί είναι δύο τύποι⁴¹⁶.

Οι υδρίες είναι στο σύνολο πέντε και ανασύρθηκαν από τη Μυτιλήνη, την Ακρόπολη της Μυτιλήνης και την Άντισσα (**Υδρ.1-Υδρ.5**) (πίν. 16). Η μελανόμορφη υδρία (**Υδρ.1**⁴¹⁷) από την Άντισσα, χρονολογείται στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. και απεικονίζει το κεφάλι άνδρα και δεν αποδίδεται σε συγκεκριμένο Ζωγράφο. Στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης τρεις υδρίες έχουν εντοπιστεί εκ των οποίων οι δύο χρονολογούνται στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. (**Υδρ.2** και **Υδρ.4**), ενώ η **Υδρ.3** χρονολογείται το 590 – 580 π.Χ. Η απεικόνιση κεφαλής αλόγου και κλαδιού κισσού στην **Υδρ.2**⁴¹⁸ παραπέμπει στην ομάδα του Λεάγρου (Leagros Group)⁴¹⁹. Η ομάδα πήρε το όνομα της από την επιγραφή “ΚΑΛΟΣ” που απαντάται σε πέντε μελανόμορφες υδρίες από την Αγορά των Αθηνών, ενώ στους αγγειογράφους της συγκεκριμένης ομάδας αποδίδονται διάφορα σχήματα αγγείων εκτός από τις υδρίες. Στα θέματα των αγγείων της ομάδας περιλαμβάνονται βίαιες σκηνές με έντονη κίνηση, δράση και χειρονομίες⁴²⁰. Παρόμοια απεικόνιση κεφαλής αλόγου παρατηρείται σε μια ακόμη υδρία της ομάδας του Λεάγρου στο Τολέδο, Μουσείο Τεχνών, με αρ. 69.371⁴²¹. Θραύσμα από το σώμα μελανόμορφης υδρίας, **Υδρ.4**⁴²² στη Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. 87.390, απεικονίζει μέρος του δίφρου ενός άρματος (σώζεται τμήμα τροχού) και από κάτω όρθια άνθη λωτού με στιγμές στα διάκενα⁴²³. Στο εσωτερικό της το τμήμα από λαιμό της υδρίας **Υδρ.3**⁴²⁴, φέρει

⁴¹⁵ Λουκιανός, Δημοσθ. Εγκ. 29.

⁴¹⁶ *ABV* 35. *ARI*² 37.

⁴¹⁷ Lamb 1931-1932, πίν. 24, αρ. 6.

⁴¹⁸ Schaus 1992, 369, πίν. 83, αρ. 57.

⁴¹⁹ Βλέπε για υδρίες από την ίδια ομάδα: *ABV* 360-366.

⁴²⁰ *Agora* XXIII, 93.

⁴²¹ *ABV* 360, 11. *CVA* Toledo, Toledo Museum Of Art 1, 18-19, Εικ. 17, πίν. 26.1 παράρτημα 25.2.

⁴²² Schaus 1992, 369, πίν. 83, αρ. 51.

⁴²³ Για την απεικόνιση των όρθιων ανθών λωτού, βλέπε *Agora* XXIII, πίν. 61, αρ. 642.

⁴²⁴ Schaus 1992, 370, πίν. 83, αρ. 56.

γραμμή στο χείλος και σειρά από μεγάλους εγχάρακτους ρόδακες. Στο εξωτερικό μέρος φέρει μια μαύρη ταινία στο χείλος και ζωφόρο με κεφάλι ανθρώπου, πτερό από σειρήνα με κόκκινη λεπτομέρεια στο πάνω μέρος του και σχηματοποιημένους ρόδακες με κόκκινη στιγμή στο κέντρο. Αποδίδεται από τον Schaus (1992) σε κάποιον αγγειογράφο της ομάδας του Ζωγράφου του Πόλου που δραστηριοποιήθηκε το 575-565 π.Χ. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σύμφωνα με τους Giudice F. και Giudice G., υδρίες του έχουν εντοπιστεί στην Αθήνα, τη Ρήνεια, την Ελευσίνα, αλλά και την Τόκρα, στη Ναύκρατι και αλλού⁴²⁵. Γενικότερα οι υδρίες της ομάδας αυτής δε φέρουν παραστάσεις στη ζώνη του λαιμού, όμως όπως και στην **υδρία 3**, έτσι και στην Τόκρα έχει εντοπιστεί υδρία με παράσταση στο ύψος του λαιμού που ανήκει στην ίδια ομάδα⁴²⁶.

Τελευταίο είναι ένα θραύσμα ερυθρόμορφης υδρίας (**Υδρ.5**⁴²⁷) από τη Μυτιλήνη που βρίσκεται στο Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο, με αρ. E252.2 και απεικονίζει τον θάνατο του Ορφέα και λύρα, έργο ενός πρώιμου Μανιεριστή. Παρόμοια παράσταση του θανάτου του Ορφέα απαντάται σε μια αποσπασματικά σωζόμενη ερυθρόμορφη υδρία, έργο ύστερου Μανιεριστή στο Würzburg, Universität Martin von Wagner Museum, αρ.534⁴²⁸, όπως και στο Princeton (N.J.), The Art Museum, Princeton University, με αρ.86.59A-D⁴²⁹. Οι παραστάσεις του Ορφέα στην αττική εικονογραφία κάνουν την εμφάνισή τους τον 5^ο αι. π.Χ. και αποτελούν ένα από τα αγαπητά θέματα, ανάμεσα στα οποία ο θάνατος του Ορφέα αποτελεί μια από τις παλαιότερες ιστορίες του⁴³⁰. Η απεικόνιση του Ορφέα πάντως είναι περιορισμένη χρονικά στη Λέσβο, και σε αυτό φαίνεται πως έπαιξε καθοριστικό ρόλο η αποστασία της Μυτιλήνης από την Αθηναϊκή Συμμαχία, το 428 π.Χ. Άλλωστε η χρήση μυθολογικών θεμάτων γνωστών και για τις δύο περιοχές (Μυτιλήνη και Αθήνα), θα ήταν ένας τρόπος επαναπροσέγγισης και απάλειψης της έντασης⁴³¹. Ακόμη δεν πρέπει να παραλείγουμε πως όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η λύρα του Ορφέα ήταν κρεμασμένη στο ναό του Απόλλωνα στη Μυτιλήνη, καθώς σύμφωνα με τη μύθο το κεφάλι του μαζί με τη λύρα του το πέταξαν οι Μαινάδες του Έβρου στο ποτάμι του Έβρου και εκβράστηκε στην αρχαία Άντισσα. Είναι λοιπόν λογικό να υπάρχουν τέτοιου είδους παραστάσεις σε αγγεία στη Λέσβο, καθώς ο Ορφέας είναι

⁴²⁵ Giudice και Giudice 2008, 318.

⁴²⁶ Στην Τόκρα έχει εντοπιστεί υδρία που αποδίδεται στην ομάδα του Πόλου. Excavations At Tocra 1963-1965: The Archaic Deposits I, 97, αρ. 1084, πίν. 81.

⁴²⁷ *ARI*² 588.89. BAPD 206822.

⁴²⁸ Τσιαφάκη 1998, 334, Εικ. 12B. BAPD 214849.

⁴²⁹ Τσιαφάκη 1998, 335, Εικ. 13 A. BAPD 19146.

⁴³⁰ Τσιαφάκη 1998, 48-50.

⁴³¹ Τσιαφάκη 1998, 68.

συνδεδεμένος μυθολογικά με τον Απόλλωνα ο οποίος ήταν αυτός όπως λέγεται του έδωσε την λύρα.

5.10 ΟΙΝΟΧΟΕΣ

Η οινοχόη είναι ένα αγγείο που προορίζεται για το σερβίρισμα του κρασιού σε αγγεία πόσης. Διαθέτει μια χαρακτηριστική κάθετη λαβή, χείλος τριφυλλόσχημο ή απλό και βάση στον τύπο του εχίνου ή απλό επίπεδο. Υπάρχουν επίσης δύο βασικοί τύποι οινοχόης που διακρίνονται ανάλογα με το χείλος και το σώμα της⁴³². Ο ένας τύπος έχει ενιαία καμπύλη από τη βάση του σώματος έως τον ώμο, ενώ στο δεύτερο τύπο έχει το διακριτό λαιμό⁴³³.

Τα δύο θραύσματα μελανόμορφων οινοχόων προέρχονται από την Ακρόπολη της Μυτιλήνης **Οιν.1** και **Οιν.2** (πίν. 16). Η αποσπασματικά σωζόμενη **Οιν.1**⁴³⁴ που χρονολογείται το 490 – 480 π.Χ. σε σχήμα γυναικείας κεφαλής, στο οποίο διακρίνεται τμήμα του μετώπου του προσώπου και ένα μελανό φρύδι, τμήμα των κυματιστών μαλλιών και ιμάτιο υπέρ την κεφαλήν ενώ φέρει στεφάνι κισσού που αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα. Τα πλαστικά αγγεία σε σχήμα κεφαλιού μπορούν να είναι αγγεία πόσης, αγγεία αποθήκευσης ελαίων ή αρωμάτων, ή σερβιρίσματος υγρών⁴³⁵. Τα κεφάλια που αποδίδονται είναι του Ηρακλή, του Διονύσου, σατύρων, αλλά και γυναικών. Μάλιστα τα κεφάλια γυναικών είναι συνηθισμένα για αγγεία με αρωματικά έλαια, ενώ σε αγγεία σερβιρίσματος και πόσης κρασιού, οι γυναίκες που απεικονίζονται μπορούν να θεωρηθούν σαν μαινάδες⁴³⁶. Η δεύτερη αποσπασματική **Οιν.2**⁴³⁷ στο επάνω μέρος φέρει γλωσσωτό κόσμημα ενώ στο σωζόμενο τμήμα της μετόπης μορφή που κρατά δόρυ και το επάνω μέρος της μορφής αποδίδεται με λευκό χρώμα. Συνήθως οι αττικές οινοχόες έχουν μία ταινία στο πάνω μέρος του λαιμού.

⁴³² *Agora* XXIII, 39.

⁴³³ Noble 1965, 20.

⁴³⁴ Schaus 1992, 370, πίν. 84, αρ. 59.

⁴³⁵ Beazley 1929, 39.

⁴³⁶ Beazley 1929, 39.

⁴³⁷ Schaus 1992, 369-370, πίν. 83, αρ. 58.

5.11 ΟΛΠΕΣ

Οι όλπες έχουν επίμηκες ωοειδές σώμα με σιγμοειδές περίγραμμα από το επίπεδο χείλος έως και τη βάση. Η βάση είναι στον τύπου του εχίνου ή απλή δισκόμορφη⁴³⁸. Οι τέσσερις μελανόμορφες όλπες που έχουν εντοπιστεί συνολικά στο νησί, σώζονται αποσπασματικά και αποκαλύφθηκαν στην Πύρρα κατά τις ανασκαφές του 1906. Η **Όλπ.1**⁴³⁹ (πίν. 17) στο Πανεπιστήμιο του Göttingen, με αρ. K273, στη μετόπη της παράστασης απεικονίζει την Αθηνά με αττικό κράνος, στο δεξί της χέρι να κρατά λόγχη. Πίσω από την Αθηνά δύο κλαδιά αμπέλου με διάστικτα αποδοσμένα φύλλα και βότρες. Την παράσταση στο επάνω μέρος ορίζει το χαρακτηριστικό για τη θέση σχηματοποιημένο γλωσσωτό κόσμημα, ενώ το δεξιό κάθετο όριο της μετόπης του σώματος κοσμεύεται με δύο σειρές μελανών στιγμών που ενώνονται ανά δύο με λεπτές γραμμές. Αποδίδεται στο Ζωγράφο της Αθηνάς⁴⁴⁰, ο οποίος φαίνεται να χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο τύπο διακόσμησης με το ζικ-ζακ μοτίβο, για να ορίσει τα κάθετα όρια των μετόπων των αγγείων του⁴⁴¹.

Σε αποσπασματική όλπη (**Όλπ.2**⁴⁴²) (πίν. 17) στο Πανεπιστήμιο του Göttingen με αρ. K276, που χρονολογείται περίπου το 550 π.Χ. στην παράσταση διακρίνεται ανδρική μορφή ενδεδυμένη, στραμμένη προς τα αριστερά με το ένα χέρι υψωμένο και προτεταμένο προς τα εμπρός, αποδοσμένη με την τεχνική της σκιαγραφίας και δεν αποδίδεται σε συγκεκριμένο Ζωγράφο ή ομάδα.

Μια ακόμη όλπη (**Όλπ.3**⁴⁴³) (πίν. 17) από την Πύρρα που αποτελείται από τρία θραύσματα φυλάσσεται στο Πανεπιστήμιο του Göttingen με αρ. K275A-C. Στο πρώτο θραύσμα αποδίδεται γυμνή ανδρική μορφή σε έντονη κίνηση προς τα δεξιά (με λυγισμένο προς τα επάνω το αριστερό πόδι). Αποδίδεται με ιδιαίτερα στενή μέση, στο άνω μέρος τα πόδια φαίνονται να είναι μυώδη ενώ στο κάτω μέρος είναι αρκετά λεπτά. Μπροστά από αυτή την μορφή, διακρίνεται μια δεύτερη ανδρική γυμνή μορφή, φαίνονται τα πόδια του που είναι κοντά μεταξύ τους και με το δεξί πόδι να είναι ελαφρώς λυγισμένο. Ίσως πρόκειται για σκηνή κώμου που περιλάμβανε μουσική, τραγούδι και χορό προς τιμήν του θεού Διονύσου. Στο δεύτερο θραύσμα διακρίνονται το κεφάλι και το άνω μέρος του σώματος ενός νεαρού αγένειου άνδρα στραμμένου προς τα αριστερά, με τα χέρια σχετικά

⁴³⁸ *Agora* XXIII, 39.

⁴³⁹ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 67-70, πίν. 41.7.

⁴⁴⁰ *ABV* 522 κ.ε.

⁴⁴¹ Βλέπε παραδείγματα του Ζ. της Αθηνάς: *Para* 268. *CVA* Basel, Antikenmuseum 1, 119, πίν. 52.8, 53.1.4. *CVA* Jena, Sammlung Antiker Kleinkunst der Friedrich-Schiller-Universität 1, 90-91, πίν. 54.3-4.

⁴⁴² *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 70-7, πίν. 42.1. BAPD 9032574.

⁴⁴³ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 71, Εικ. 3, πίν. 42.2-4.

κοντά στο σώμα. Μπροστά του διακρίνεται μια άλλη ανδρική μορφή με το ένα χέρι υψωμένο προς το μέρος του σε χειρονομία συνομιλίας. Τέλος, στο τρίτο θραύσμα διακρίνεται ένα ακόμη κεφάλι νεαρού αγένειου άνδρα που μπορεί να συνανήκει με ένα από τα δύο σώματα του πρώτου θραύσματος. Αποδίδεται στον Ζωγράφο του Ταλείδη⁴⁴⁴, στον οποίο αποδίδονται πολλά έργα, αναμεσά τους κάποια τα οποία ομοιάζουν με την αναπαράσταση που διακρίνεται εδώ. Συγκεκριμένα δύο παραδείγματα, ένα στο Princeton (N.J.), The Art Museum, Princeton University με αρ.86.53⁴⁴⁵ που απεικονίζει σκηνή κώμου, και ένα ακόμη στη Ρώμη, Mus. Naz. Etrusco di Villa Giulia, με αρ. 50653⁴⁴⁶. Τέλος η **Όλπ.4**⁴⁴⁷ (πίν. 17) που δεν εμφανίζει κάτι το ιδιαίτερο και χρονολογείται το 500-490 π.Χ.

⁴⁴⁴ *ABV* 174-176.

⁴⁴⁵ *Para* 73. BAPD 350510.

⁴⁴⁶ *ABV* 175.11. BAPD 301130.

⁴⁴⁷ *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 73, παράρτημα 6.4, πίν. 42.7.

Ο λέβης, ένα μεγάλο κυκλικό αγγείο, στέκεται επάνω σε επιπρόσθετη μεταλλική βάση. Το χείλος είναι επίπεδο και ο λαιμός του αγγείου πολύ κοντός, ενώ οι λαβές απουσιάζουν. Η διακόσμηση του αγγείου συνεχίζει έως τον λαιμό χωρίς να διακόπτεται. Πρόκειται για ένα αγγείο που χρησιμοποιείται για την ανάμειξη του κρασιού με νερό και κατασκευάζεται τον 6^ο- 5^ο αι. π.Χ.⁴⁴⁸. Τα περισσότερα παραδείγματα προέρχονται από την μελανόμορφη τεχνική, ενώ υπάρχουν και κάποια ερυθρόμορφα, γενικότερα όμως είναι ένα σχήμα που δεν γνώρισε ιδιαίτερη διάδοση, σε σύγκριση με τον κιονωτό κρατήρα⁴⁴⁹. Οι πρώιμοι λέβητες είναι μελανόμορφοι, ενώ οι υστερότεροι είναι ερυθρόμορφοι. Ο πρώιμος τύπος λέβητα δεν έχει λαιμό, μόνον ένα επίπεδο χείλος που είναι ενιαίο με τον ώμο του αγγείου, με ύψος που κυμαίνεται από 33 εκ. έως 44 εκ., ενώ ο πιο ύστερος λέβης έχει κοντό λαιμό και ένα κυρτό έξω νεύον χείλος, που θυμίζει κιονωτό κρατήρα, με ύψος 23 εκ. έως 27 εκ.⁴⁵⁰. Το μοναδικό παράδειγμα από τον ώμο ερυθρόμορφου λέβητα (**Λέβ.1**⁴⁵¹) (πίν. 18) που έχει εντοπιστεί στο νησί της Λέσβου προέρχεται από την νεκρόπολη της Άντισσας και βρέθηκε εντός ενός αποσπασματικά σωζόμενου αμφορέα. Στο σωζόμενο τμήμα της παράστασης διακρίνεται το κεφάλι νεαρού άνδρα που φορά ταινία στο κεφάλι, και χρονολογείται το 430 - 420 π.Χ. Η απεικόνιση του νεαρού άνδρα με ταινία γύρω από το κεφάλι θυμίζει την σκηνή συμποσίου με νεαρούς και μεγαλύτερους σε ηλικία άνδρες σε έναν δίνο που προέρχεται από την Σπίνα της Ιταλίας, και φυλάσσεται στη Ferrara, Museo Nazionale di Spina με αρ.9379⁴⁵². Ο συγκεκριμένος λέβης αποδίδεται από τον Beazley στον Ζωγράφο του Κλεοφώντος και χρονολογείται στη δεκαετία 450-400 π.Χ.

⁴⁴⁸ Schreiber, 1999, 99.

⁴⁴⁹ *Agora* XXIII, 33-34 . Για Ζωγράφους δίνων βλ. Kathariou 2009, 13-14.

⁴⁵⁰ Schreiber 1999, 99.

⁴⁵¹ Lamb 1931-1932, 59, πίν. 24, αρ. 12.

⁴⁵² *ARI*² 1144.11, 1707. BAPD 215151.

5.13 ΑΣΚΟΣ

Ένα μικρό στρογγυλό αγγείο με λοξό στόμιο στραμμένο, το οποίο είχε ως κύρια χρήση το σερβίρισμα κρασιού και άλλων υγρών, και την έκχυση μελιού και λαδιού με μικρή ροή. Ίσως να χρησιμοποιούνταν και για την έκχυση σπονδής κρασιού κατά την ταφή ενός νεκρού, είτε για το γέμισμα των λυχναριών με λάδι⁴⁵³. Εκτός του βασικού σχήματος του ασκού, υπάρχουν και παραλλαγές του αγγείου⁴⁵⁴. Παράγεται από τις αρχές του 5^{ου} έως τον 4^ο αι. π.Χ. και πρόκειται για ένα αυστηρά για ερυθρόμορφο αγγείο.

Ο μοναδικός ασκός (**Ασκ.1**⁴⁵⁵) (πίν. 18) που εντοπίστηκε στην Λέσβο βρέθηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης κοντά σε ιερό της Θεάς Δήμητρας, κατά τις ανασκαφές του έτους 1987. Είναι των τελών του 5^{ου} αι. π.Χ. και απεικονίζει παράσταση με γρύπες που είναι ξαπλωμένοι και στραμμένοι προς τα δεξιά, έχοντας σηκωμένο το αριστερό μπροστινό τους πόδι. Η απεικόνιση των γρυπών, αποτελεί σύνηθες θέμα των αγγείων του 4^{ου} αι. π.Χ., ιδιαίτερα σε κωδωνόσχημους κρατήρες, πώματα λεκανίδων και ασκούς⁴⁵⁶. Σχεδόν ίδια παράσταση γρυπών συναντάται σε δύο ασκούς οι οποίοι έχουν βρεθεί στη Ρόδο. Ο ένας φυλάσσεται στην Κοπεγχάγη, Εθνικό Μουσείο με αρ.9405⁴⁵⁷, και ο άλλος φυλάσσεται στο Μόναχο, Antikensammlungen με αρ. 2546⁴⁵⁸. Ακόμη μια πανομοιότυπη παράσταση γρύπα απαντά σε ασκό στο Adolphseck, Schloss Fasanerie με αρ.64⁴⁵⁹

⁴⁵³ Schreiber 1999, 93. *Agora* XXX, 55-57.

⁴⁵⁴ Richter και Milne 1935, 17-18.

⁴⁵⁵ Williams C. και Williams H. 1988, πίν. 4.

⁴⁵⁶ *CVA* Leiden, Rijksmuseum Van Oudheden 4, 38.

⁴⁵⁷ *CVA* Copenhagen, National Museum 8, 274, πίν. 361, αρ. 358.6A, 358.6B. BAPD 2451.

⁴⁵⁸ *CVA* Munich, Museum Antiker Kleinkunst 2, 31, πίν. 100.11, 102.2. BAPD 11365.

⁴⁵⁹ *CVA* Adolphseck, Schloss Fasanerie 1, 28, πίν. 41.8-9. BAPD 11528.

5.14 ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΑ ΟΣΤΡΑΚΑ

Παρακάτω παρουσιάζονται τα όστρακα τα οποία χαρακτηρίζονται ως αδιάγνωστα ως προς το σχήμα ή το εικονογραφικό τους θέμα. Τα όστρακα αυτά είναι δεκατρία (13) (**Αδ. Όστρ.1- Αδ. Όστρ.13**) (πίν. 19-20) με τα περισσότερα να προέρχονται από τη Μυτιλήνη, ενώ μερικά εντοπίστηκαν στην Πύρρα και την Άντισσα. Τρία ερυθρόμορφα θραύσματα (**Αδ. Όστρ.1**⁴⁶⁰, **Αδ. Όστρ.2**⁴⁶¹, **Αδ. Όστρ.3**⁴⁶²) χρονολογούνται το 500-450 αι. π.Χ. και απεικονίζουν κυρίως τμήματα από ανθρώπινα χέρια και ένα θραύσμα παριστάνει δύο ανδρικές ιματιοφόρες μορφές (;). Σε ένα ερυθρόμορφο όστρακο (**Αδ. Όστρ.4**⁴⁶³) που χρονολογείται το 450-400 π.Χ. αναπαρίσταται μια αδιάγνωστη μορφή. Η ερυθρόμορφη παράσταση του **Αδ. Όστρ.5**⁴⁶⁴ απεικονίζει ιματιοφόρο μορφή με βακτηρία με χρονολόγηση το 425-375 π.Χ.

Τα μελανόμορφα αδιάγνωστα θραύσματα (**Αδ. Όστρ.6, Αδ. Όστρ.7, Αδ. Όστρ.8, Αδ. Όστρ.9, Αδ. Όστ.10**⁴⁶⁵, **Αδ. Όστρ.11, Αδ. Όστρ.12, Αδ. Όστρ.13**) καλύπτουν ένα ευρύ χρονική φάσμα του 6^{ου} αι. π.Χ., ήδη από το β' τέταρτο του αιώνα (**Αδ. Όστρ.12**⁴⁶⁶) απαντούν παραστάσεις που περιλαμβάνουν ζώα και στα μέσα του αιώνα υπάρχουν σκηνές με γυναικείες μορφές και πολεμιστές (**Αδ. Όστρ.11**⁴⁶⁷). Στο γ' τέταρτο του ίδιου αιώνα σημειώνεται η παράσταση του Ηρακλή με λεοντή (**Αδ. Όστρ.13**⁴⁶⁸), και μορφές νεαρών ανδρών (**Αδ. Όστρ.9**⁴⁶⁹), σατύρων ή τοξοτών (**Αδ. Όστρ.8**⁴⁷⁰) και άρματος με δύο ανθρώπινες μορφές. Ενώ στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. διακρίνεται ένα ακόμη θραύσμα με απεικόνιση γυναικείων μορφών (**Αδ. Όστρ.7**⁴⁷¹).

Ανάμεσα στα μελανόμορφα αδιάγνωστα ξεχωρίζουν 5 όστρακα που συγκολλήθηκαν και πιθανόν να προέρχονται από αγγείο μεγάλου μεγέθους, πιθανόν κρατήρα (**Αδ. Όστρ.6**⁴⁷²), που σώζονται σε καλύτερη κατάσταση διατήρησης σε σχέση με τα υπόλοιπα. Εντοπίστηκαν στο ελλειψοειδές αψιδωτό κτήριο που ίσως ήταν ιερό

⁴⁶⁰ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.4.

⁴⁶¹ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.5.

⁴⁶² Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.7.

⁴⁶³ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.8.

⁴⁶⁴ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.9.

⁴⁶⁵ CVA Göttingen, Archaeologisches Institut der Universität 3, 84, πίν. 48.4.

⁴⁶⁶ Schaus 2017, 288, αρ. 46, Εικ. 7, αρ. 46.

⁴⁶⁷ Lamb 1931/1932, 59, πίν. 24, αρ. 15.

⁴⁶⁸ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 246, Εικ. 142.

⁴⁶⁹ Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 72.

⁴⁷⁰ Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 73.

⁴⁷¹ AA 28.2 β' Μέρος 1973, πίν. 486 Γ.

⁴⁷² Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 246-247, Εικ. 143.

προς τιμήν της Ήρας. Στα όστρακα σώζονται τμήμα παράστασης άρματος που κινείται προς τα δεξιά με μια γυναικεία και μια ανδρική μορφή. Η γυναικεία μορφή κρατά το ιμάτιο με το χέρι της ενώ η ανδρική κρατά τα ηνία. Ακόμη πίσω από τα άλογα ξεχωρίζει, η μορφή του Απόλλωνα που παίζει κιθάρα με επτά χορδές και πίσω από τα σώματα των αλόγων απεικονίζεται γυναικεία μορφή που κρατά δύο δάδες και είναι στραμμένη προς το θεό. Έμπροσθεν από το κεφάλι της γυναίκας και των δάδων που κρατά, υπάρχει μια κάθετη επιγραφή που αναγράφει ΤΥΣΘΥΣ (;). Στην παράσταση σώζονται ακόμη κλάδοι κισσού που συνήθως συνοδεύουν παραστάσεις που απεικονίζουν τον Διόνυσο.

Η συγκεκριμένη παράσταση απεικονίζει γαμήλια πομπή με ζεύγος σε θεϊκό άρμα, το οποίο συνοδεύει ο Απόλλωνας ως κιθαρωδός, το οποίο αποτελεί αγαπητό θέμα στη μελανόμορφη αγγειογραφία του τελευταίου τρίτου του 6^{ου} αι. π.Χ.⁴⁷³. Η γυναικεία μορφή στην παράσταση ίσως να πρόκειται για μαινάδα του διονυσιακού θιάσου που κρατά δάδα και συνδέεται πιθανόν με όστρακα που βρέθηκαν στο ίδιο σημείο και απεικονίζουν επίσης μαινάδες που κρατούν θύρσο⁴⁷⁴. Το ζεύγος της γαμήλιας πομπής δε μπορεί να ταυτιστεί με βεβαιότητα αλλά ίσως να πρόκειται για το ζεύγος Διονύσου και Αριάδνης λόγω των μαινάδων και των κλαδιών κισσού, σύμφωνα με αντίστοιχες παραστάσεις σε αγγεία είτε για μορφές που συνδέονται με τοπικές λατρευτικές δοξασίες⁴⁷⁵. Ακόμη αξίζει να σημειωθεί πως τέτοιου είδους παραστάσεις εντοπίζονται ως αναθήματα και ως ευρήματα γενικότερα σε μεγάλα ιερά⁴⁷⁶. Σαφώς δε πρόκειται για ένα αγγείο τυχαίο, ούτε ένα αγγείο που συνδεόταν με καθημερινή χρήση, που συνδεόταν με την λατρεία θεοτήτων.

Η συνολική εικόνα λοιπόν, καταδεικνύει ότι ακόμη και τα αδιάγνωστα θραύσματα δεν είναι τυχαία ευρήματα· αντίθετα, εντάσσονται στο ευρύτερο χρονικό πλαίσιο στο οποίο διαπιστώνονται εμπορικές σχέσεις μεταξύ της Λέσβου με την Αθήνα. Παρά το γεγονός ότι τα θραύσματα δεν επιτρέπουν την ταύτιση συγκεκριμένων σχημάτων ή εργαστηρίων, η χρονολόγησή τους συμβάλλει ουσιαστικά στη χαρτογράφηση της παρουσίας της αττικής κεραμικής στο νησί.

⁴⁷³ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 248.

⁴⁷⁴ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 108.

⁴⁷⁵ Μανακίδου 1993, 166. Βλέπε για την απεικόνιση γαμήλιας πομπής: *CVA* Paris, Louvre 4, III.He.25, πίν. 44.4-7.

⁴⁷⁶ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 249.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6. Η τοπική και η αττική κεραμική στη Λέσβο

Στη Λέσβο, την αρχαϊκή περίοδο είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η τοπική γκρίζα κεραμική, γνωστή και ως Λεσβιακή ή Αιολική *bucchero*⁴⁷⁷, σε ταφικά πλαίσια και σε οικιστικά σύνολα. Φαίνεται πως καλύπτει τις ανάγκες για αγγεία καθημερινής χρήσης, καθώς η ποιότητα του πηλού βοηθούσε ιδιαίτερα για την κατασκευή καλής ποιότητας κεραμικής⁴⁷⁸. Χρησιμοποιούνται γκριζόχρωμοι αμφορείς ως ταφικά σήματα, ή ως κτερίσματα⁴⁷⁹, στο εμπόριο για τη μεταφορά λεσβιακών προϊόντων και ως αναθήματα σε ιερά στο εσωτερικό και στο εξωτερικό τους⁴⁸⁰. Αμφορείς από τη Λέσβο έχουν εντοπιστεί στη Ρόδο, τη Ναύκρατι και την Αίγυπτο, οι οποίοι πιθανόν να έφτασαν εκεί μαζί με μυτιληναίους εμπόρους⁴⁸¹. Στη Μυτιλήνη επιβιώνει η λεσβιακή *bucchero* έως την κλασική περίοδο με σχήματα όπως, λεκανίδες, λεκανόσχημα αγγεία, υδρίες, κύλικες, πιθαμοφορείς και αμφορείς⁴⁸². Στα ελλειψοειδή κτίρια που έχουν εντοπιστεί στη Μυτιλήνη το στρώμα που χρονολογεί την καταστροφή του κτιρίου αποτελείται από κεραμική εγχώρια γκριζόχρωμη, η οποία είναι συντηρητική σε σχέση με την αττική και ιωνική κεραμική που έχει εντοπιστεί⁴⁸³. Τυπικοί αμφορίσκοι, διάφορα μεγέθη και τύποι λεκανίδων και πινακίων, κρατήρες, λύχνοι, όστρακα πυξίδων και κέρνων υποδεικνύουν υπολείμματα εντός τελετουργικού και λατρευτικού κτιρίου⁴⁸⁴. Τον 4^ο αι. π.Χ. το ποσοστό αττικής κεραμικής είναι πολύ μεγαλύτερο από αυτό της γκρίζας⁴⁸⁵. Γενικότερα παρατηρούνται εισαγωγές διαφόρων τύπων αγγείων και από άλλες περιοχές. Η αττική μελανόμορφη κυριαρχεί το β' τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ. και νωρίτερα στην αγορά εκλεκτών ειδών, ενώ παράλληλα υπάρχουν άλλες εισαγωγές έως το γ' τέταρτο, που σταματούν και συνεχίζει μόνο η αττική εισαγωγή⁴⁸⁶. Παρατηρούνται αγγεία πόσης, ή αγγεία αποθήκευσης υγρών στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης, χωρίς να υπάρχει συγκεκριμένη επιλογή σχημάτων⁴⁸⁷. Τα εισαγόμενα προϊόντα στην Κάτω Πόλη εντοπίστηκαν σε σημείο

⁴⁷⁷ Lamb 1932, 1.

⁴⁷⁸ Ζάχος 2012, 316.

⁴⁷⁹ *AD* 42, 1987, 479.

⁴⁸⁰ Spencer 1995, 301, 303.

⁴⁸¹ Spencer 2008, 76.

⁴⁸² Αχειλαρά 2012, 57.

⁴⁸³ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 208, 210.

⁴⁸⁴ Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 210.

⁴⁸⁵ Williams C. και Williams H. 1988, 147.

⁴⁸⁶ Schaus 1992, 372. Schaus 2017, 293.

⁴⁸⁷ Schaus 2017, 266.

που φαίνεται πως ήταν πολύ κοντά στο σημείο εκφόρτωσης, στο οποίο ίσως να γινόταν δείπνο σε επίπεδο ελίτ ή προσφοράς αναθημάτων για θεότητες, όπως η Κυβέλη, ο Απόλλωνας και η Αφροδίτη⁴⁸⁸. Στη Μήθυμνα υπάρχουν διάσπαρτα όστρακα τοπικής κεραμικής, σε ολόκληρη την έκταση της αρχαίας πόλης και ανάμεσα τους παρατηρούνται αγγεία όπως δίνιοι, πινάκια, μαγειρικά σκεύη, αμφορείς, αρύβαλλοι και αλάβαστρα⁴⁸⁹. Τέτοιου σχήματος αγγεία της αττικής παραγωγής είτε δεν έχουν συλλεχθεί καθόλου στο υπόλοιπο νησί είτε είναι πάρα πολύ λίγα σε αριθμό. Αυτά τα σχήματα και οι τύποι αγγείων χρησιμοποιούνται στην αρχαϊκή εποχή, στην Πύρρα, την Ερεσό, την Μυτιλήνη και την Άντισσα για ταφές, χωρίς να προορίζονται απαραίτητα για φτωχότερα μέλη της κοινωνίας⁴⁹⁰. Πολλοί αμφορείς μάλιστα φαίνεται πως είναι κατασκευασμένοι με βάση αττικά πρότυπα.

Στην Άντισσα έως τον 5^ο αι. π.Χ. εντοπίζεται τοπική κεραμική. Αρχαϊκή εισαγόμενη κεραμική ανάμεσα τους και τα αττικά αγγεία, διατηρούνται τις περισσότερες φορές ολόκληρα σε τάφους, είτε διάσπαρτα σε μικρά όστρακα, που είναι χαρακτηριστικό σε περιοχές όπου υπάρχει κατοίκηση.

⁴⁸⁸ Schaus 2017, 293.

⁴⁸⁹ Lamb 1932, 3.

⁴⁹⁰ Spencer 1995c, 50.

Συμπεράσματα

Η Λέσβος ως ένα από τα μεγαλύτερα νησιά του Αιγαίου και ως ένα σημαντικό κέντρο θαλάσσιου εμπορίου που εξετάστηκε στην παρούσα εργασία, επιβεβαίωσε τη θέση της στη γέφυρα της διαδρομής μεταξύ Αττικής – Αιγαίου - Μικράς Ασίας και της ευρύτερης Μεσογείου. Βρισκόμενη στην είσοδο του Αδριαμυττικού κόλπου, απέναντι από τα μικρασιατικά παράλια με λιμάνια όπως αυτά στις πόλεις της Μυτιλήνης και της Μήθυνας, διαμόρφωσε ένα δίκτυο εμπορικών σχέσεων που την καθιστούσε πρωταγωνιστή στο εμπόριο και όχι απλά ένας ενδιάμεσος σταθμός για την διακίνηση προϊόντων. Λιμάνια στην Άντισσα, την Ερεσό και την Πύρρα διαδραμάτισαν ενεργό ρόλο στην διανομή τους. Είναι προφανές ότι από πολύ νωρίς συνειδητοποίησε το γεωγραφικό της πλεονέκτημα, και το ενίσχυσε περαιτέρω με τις απαραίτητες υποδομές που την κατέστησαν θαλάσσια δύναμη.

Η θέση της Λέσβου στις θαλάσσιες διαδρομές που ακολουθούσαν τα πλοία που ταξίδευαν παράλληλα προς τις ακτές της Μικράς Ασίας για να αποφύγουν τους ισχυρούς ανέμους του Αιγαίου, εξηγεί τη μεγάλη ποσότητα της αττικής κεραμικής που προμηθευόταν το νησί, την οποία όχι μόνο απλά τη χρησιμοποιούσε αλλά και την προωθούσε σε άλλες περιοχές. Σημαντικό ρόλο κατείχαν και οι ακταιές πόλεις που διέθετε στην απέναντι μικρασιατική ακτή. Η συμμετοχή της Λέσβου στην Α' Αθηναϊκή Συμμαχία με ιδιαίτερα προνομιακούς όρους, δείχνει την αναγνώριση της από την ίδια την Αθήνα, ως σημαντική ναυτική δύναμη που ήταν απαραίτητη για την ηγεμονία της τελευταίας στο Βόρειο Αιγαίο. Γενικότερα η οικονομική και πολιτική ευημερία του νησιού ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την ναυτική της υπεροχή και την ύπαρξη των καλά οργανωμένων λιμανιών της.

Σε όλες τις πόλεις της Λέσβου έχουν βρεθεί σημαντικά δείγματα τόσο μελανόμορφης όσο και ερυθρόμορφης κεραμικής, με την πρώτη να είναι πιο συνηθισμένη τον 6^ο αι. π.Χ., ενώ η δεύτερη τον 5^ο αι. π.Χ. Η παρουσία αττικής κεραμικής δεν είναι τυχαία, αποτελεί την απτή απόδειξη των στενών εμπορικών σχέσεων με την Αττική και αποκαλύπτει την πολύπλευρη εικόνα πέραν των εμπορικών σχέσεων και των πολιτιστικών επιρροών μεταξύ των δύο. Ένας κρίσιμος εμπορικός κόμβος, με συνεχή πρόσβαση στα πιο σημαντικά κεραμικά εργαστήρια της Αθήνας, εισάγοντας έργα πολυτελείας που χρησιμοποιούνταν αλλά και σε καθημερινής χρήσης αγγεία που

ανταποκρίνονται σε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, της καθημερινής ζωής μέχρι και τον θάνατο. Αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι ακόμη και μετά την απόπειρα αποστασίας της Μυτιλήνης το 428 π.Χ. από την Α' Αθηναϊκή Συμμαχία, τα αττικά αγγεία συνέχισαν να φτάνουν στο νησί, αποδεικνύοντας ότι η εμπορική και η πολιτισμική σύνδεση των δύο υπερέβαινε τις πολιτικές εντάσεις. Οι Αθηναίοι κατανόησαν πως η Λέσβος και πιο συγκεκριμένα η Μυτιλήνη αποτελούσε σημαντική εμπορική δύναμη και για το λόγο αυτό κατά τις ποινές που επιβλήθηκαν μετά την αποστασία της, συμπεριλαμβανόταν ανάμεσα τους και ο αποκλεισμός των λιμανιών της ανά πάσα στιγμή.

Οι έμποροι πρέπει να διαδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία του εμπορίου κεραμικής με προέλευση τον αττικό Κεραμεικό, καθώς δε λειτουργούσαν μόνο ως μεταφορείς αγαθών αλλά και ως δίαυλοι πληροφοριών μεταφέροντας στα αττικά εργαστήρια τις προτιμήσεις που είχαν οι αγοραστές σε κάθε περιοχή. Αυτό εξηγεί για παράδειγμα και τη μεγάλη σε αριθμό ύπαρξη κυλίκων στο νησί. Ακόμη η κοπή νομίσματος από ήλεκτρο τον 4^ο αι. π.Χ., αποτέλεσε στρατηγική κίνηση της πόλης της Μυτιλήνης για την οικονομική αυτονομία της.

Τα υψηλής ποιότητας προϊόντα υποδηλώνουν την προτίμηση των κατοίκων της Λέσβου στον αττικό Κεραμεικό και στα έργα γνωστών αγγειογράφων και των εργαστηρίων τους. Τα έργα μέσω των παραστάσεων και των θεμάτων που απεικόνιζαν μετέφεραν ιδέες, μύθους και εν γένει κοινωνικά και πολιτιστικά πρότυπα, τα οποία ενσωμάτωσαν στην ζωή τους. Χωρίς να γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν χρησιμοποιούνταν από μέλη της τοπικής ελίτ της ή από κατώτερα κοινωνικά στρώματα, το περισσότερο πιθανό είναι ότι δεν υπήρχε έντονη διάκριση. Στα θέματα των αγγείων περιλαμβάνονται σκηνές συμποσίων, σκηνές με θεότητες που λατρεύονται στο νησί, σκηνές αθλητικών αγώνων και γάμων και μυθολογικές παραστάσεις γενικότερα.

Οι σκηνές συμποσίων με τον Διόνυσο είναι ένα εύλογα επιλεγμένο θέμα, εξαιτίας της μεγάλης σημασίας που είχε ο οίνος για το νησί και πιο συγκεκριμένα ο *μηθυμναϊκός οίνος* αλλά και για το λόγο του ότι λατρευόταν ο Διόνυσος. Οι αφηγήσεις από μυθολογικές σκηνές, όπως για παράδειγμα οι παραστάσεις του Ηρακλή και του Τρωικού πολέμου, υποδεικνύουν ένα κοινό πολιτισμικό πλαίσιο σε όλη την Ελλάδα. Η απεικόνιση σε υδρία (Υδρ.5) του θέματος του θανάτου του Ορφέα συνδέεται με την τοπική μυθολογική παράδοση του νησιού, σύμφωνα με την οποία το κεφάλι και η λύρα του Ορφέα εκβράστηκαν στην θάλασσα. Η απεικόνιση αυτού του μύθου σε αγγείο με αττική προέλευση υποδηλώνει πως οι ιδιοκτήτες κεραμικών εργαστηρίων προσάρμοζαν την παραγωγή τους γνωρίζοντας τις ιδιαίτερες προτιμήσεις του αγοραστικού κοινού.

Η τοπική παραγωγή γκρίζας κεραμικής (Αιολική bucchero), με απλά σχήματα και χωρίς πλούσια διακόσμηση εξυπηρετούσε κυρίως καθημερινές ανάγκες αλλά και την εξασφάλιση της μεταφοράς του οίνου που παραγόταν στο νησί, σε διάφορες περιοχές. Αντίθετα, η αττική κεραμική κάλυπτε κοινωνικές και ιδεολογικές ανάγκες, είχε επιπρόσθετη συμβολική αξία, απέδιδε κύρος στον αγοραστή μέσα από τη συμμετοχή του σε ευρύτερα πολιτισμικά πλαίσια και εν τέλει υπεροχή. Η επείσακτη κεραμική λοιπόν δε λειτούργησε ανταγωνιστικά προς την τοπική παραγωγή αλλά την βοήθησε, καθώς αγγεία υψηλής ποιότητας ήταν δύσκολο να κατασκευαστούν εξαιτίας της κακής ποιότητας πηλού που διέθετε το νησί.

Η οικονομική ευημερία του νησιού, βασίστηκε στην παραγωγή και εξαγωγή οίνου, ελαιολάδου και σιτηρών. Η φήμη του οίνου, ιδιαίτερα του μηθυμναϊκού μαρτυρείται από αρχαίους συγγραφείς, όπως ο Πλίνιος και ο Στράβων που υπογραμμίζουν τη σημασία της Λέσβου στην αγορά του οίνου στη Μεσόγειο. Ακόμη συνδέεται άμεσα με τη χρήση αγγείων πόσης και συμποσίου, στοιχείο που καθιστά την εύρεση κυλίκων, κρατήρων και υδριών απολύτως λογική και αναμενόμενη για τον τρόπο με τον οποίο το εμπόριο και η κοινωνική ζωή λειτουργούσαν παράλληλα.

Ο κατάλογος με τα 102 επείσακτα αττικά αγγεία που συγκεντρώθηκαν υποδεικνύουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την προτίμηση σε αγγεία συμποσιακά, αγγεία αποθήκευσης και μεταφοράς, όπως και αγγεία που είχαν ταφική χρήση. Η εμπορική δυναμική τονίζεται από αγγεία όπως είναι η ταινιωτή κύλικα (Κύλ5) που φέρει την υπογραφή του αγγειοπλάστη ΤΛΕΣΟΝ ΗΟ ΝΕΑΡΧΟ ΕΠΟΙΕΣΕ. Η υπογραφή δείχνει πως οι Λέσβιοι δεν αγόραζαν αγγεία τυχαία αλλά αναζητούσαν τα έργα συγκεκριμένων εργαστηρίων και αγγειογράφων με υψηλή αισθητική, καθώς ήταν εξοικειωμένοι με την παραγωγή του αττικού Κεραμεικού. Ο ασκός (Ασκ.1) υποδεικνύει την πλήρη ενσωμάτωση της αττικής κεραμικής και στη λατρεία καθώς εντοπίστηκε ως ανάθημα στο ιερό της Δήμητρας στη Μυτιλήνη. Οι λήκυθοι και οι πελίκες που αντίστοιχα βρίσκονται σε μεγάλο αριθμό στα νεκροταφεία της Μυτιλήνης (βόρειο και νότιο) και σε νεκροταφείο στην Μήθυμνα βοηθούν στην κατανόηση της αξίας των αγγείων αυτών που ενσυνείδητα επέλεξαν οι οικείοι να συνοδεύσουν τους ιδιοκτήτες τους και στο Επέκεινα.

Αγγεία γνωστών αγγειογράφων που εντοπίστηκαν στο νησί δύνανται να βοηθήσουν στην χαρτογράφηση της διαδρομής πλεύσης που ακολουθούσαν οι έμποροι που αγόραζαν αγγεία από συγκεκριμένα εργαστήρια, προσθέτοντας ακόμη μια θέση διανομής και χρήσης των αγγείων. Πέραν της διαδρομής αυτής, βοηθούν επίσης στην κατανόηση και σκιαγράφηση των ευρύτερων εμπορικών διαδρομών που ακολουθούνταν

στον Αιγαιακό χώρο. Ο εντοπισμός για παράδειγμα παναθηναϊκού αμφορέα υποδεικνύει την πολιτισμική σύνδεση των δύο περιοχών, όπως και την θέση που κατείχε η Αθήνα ως κέντρο του ελληνικού κόσμου.

Μέσω της παρούσας εργασίας επιχειρήθηκε να σκιαγραφηθεί η θέση που κατείχε η επείσακτη αττική κεραμική στην τοπική κοινωνία του νησιού και να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με το ρόλο των αγγείων αυτών στην τοπική κοινωνία του νησιού. Η αποδελτίωση της δημοσιευμένης αττικής ερυθρόμορφης και μελανόμορφης κεραμικής από την Λέσβο και η συγκέντρωση τους σε κατάλογο με 102 αγγεία, θα μπορούσε να λειτουργήσει ως το έναυσμα για μια ειδικότερη μελέτη των σχέσεων που κατείχαν τα αττικά εργαστήρια με λιγότερο γνωστές περιοχές της ηπειρωτικής και της νησιωτικής Ελλάδας και να βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση των κριτηρίων διακίνησης τους στον Ελλαδικό χώρο και στην γενικότερη προτίμηση σε διαφορετικά κατά περιοχή σχήματα ή και εικονογραφικά θέματα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΩΝ ΚΑΙ ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Στον παρόντα κατάλογο παρουσιάζονται όλα τα μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία που κατέστη εφικτό να εντοπιστούν από δημοσιευμένο υλικό για τις πόλεις της Λέσβου. Χωρίζονται με βάση το σχήμα τους και κατ' επέκταση με βάση την τεχνική τους (ερυθρόμορφα ή μελανόμορφα). Αρχικά αναφέρονται με συντομογραφίες των σχημάτων των αγγείων με τον αύξοντα αριθμό και δίπλα του με παρενθέσεις ο πίνακας στον οποίο μπορεί να ανατρέξει κανείς. Στην πρώτη σειρά σημειώνεται ο παρών τύπος έκθεσης και ο αριθμός καταλόγου και στη δεύτερη σειρά ο τύπος εύρεσης. Ακολουθούν οι διαστάσεις των αγγείων όπου υπάρχουν, μια μικρή περιγραφή τους, ο αγγειογράφος και η χρονολόγηση τους. Τέλος, ακολουθεί η βιβλιογραφία, για την πλήρη αναφορά των οποίων μπορεί να ανατρέξει κανείς στη βασική βιβλιογραφία της εργασίας.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Δ.: Διάμετρος	ΜΣΠΧ: Μέγιστο σωζόμενο πάχος
Δβ: Διάμετρος βάσης	ΜΣΥ: Μέγιστο σωζόμενο ύψος
Δχ: Διάμετρος χείλους	Πάχ.: Πάχος
ΕΔ: Εκτιμώμενη διάμετρος	Πάχ. τοιχ.: Πάχος τοιχώματος
ΕΔΣ: Εσωτερική διάμετρος στομίου	Πλ.: Πλάτος
Κυρ.: Κυρτότητα	ΎΠ: Ύψος ποδιού
ΜΔ: Μέγιστη Διάμετρος	Ύβ: Ύψος βάσης
ΜΠ: Μέγιστο πάχος	Ύ. : Ύψος
ΜΣΔ: Μέγιστη Σωζόμενη διάμετρος	

ΚΥΑΙΚΕΣ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΕΣ

Τύπου Α (Οφθαλμωτή)

Κύλ.1 (Πίν. 1)

Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο 1922,0512.1

Εντοπίστηκε στη Μυτιλήνη στην αρχαία πόλη από τον Sir Charles Thomas Newton το 1922.

Δχ: 21, Ύ: 8

Πρόκειται για μια μελανόμορφη **κύλικα τύπου Α (οφθαλμωτή) κύλικα** συγκολλημένη από θραύσματα και συμπληρωμένη. Δεν έχει ξεχωριστό χείλος αλλά ενιαίο περίγραμμα από το χείλος μέχρι το σημείο της ένωσης με το πόδι. Οι παραστάσεις που φέρει είναι με λευκές και ιώδεις εγχάρακτες λεπτομέρειες. Στο εσωτερικό του το αγγείο είναι μελανό και στο κέντρο του μικρού μεγέθους μετάλλιο διακοσμείται με μια σειρήνα που πετά, η οποία αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα ενώ εξωτερικά το αγγείο κοσμεί ανά πλευρά ένα ζευγάρι πελώριων αποτροπαϊκών οφθαλμών. Ανάμεσα τους εικονίζεται μια γυναικεία μορφή. Κάτω από τις λαβές και στα πλάγια από αυτές παρατηρούνται κλαδιά αμπέλου με βότρες που γεμίζουν τον χώρο.

Χρονολογείται το 540-480 π.Χ.

CVA London, British Museum 2, IIIHe.8, πίν. 4 A-B. BAPD 11795.

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1922-0512-1

Κύλ.2 (Πίν.1)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987, Πανεπιστήμιο British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου, αρ. P384. Τομή 87/2- Στρώμα: 2, Χώμα από ζεμπίλι: 21

Πρόκειται για τμήματα του στελέχους του αγγείου και του μετάλλιου από μια **μελανόμορφη κύλικα τύπου Α**. Φέρει μια ταινία στην ένωση του σώματος και του στελέχους. Το στέλεχος είναι καλυμμένο με γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά. Στο εσωτερικό της κύλικας απεικονίζεται Γοργόνειο, πιο συγκεκριμένα διατηρείται το μισό,

η αριστερή πλευρά του. Οι λεπτομέρειες της γλώσσας και της μύτης αποδίδονται με επίθετο κόκκινο χρώμα. Εξωτερικά φέρει εξηρημένη ταινία.

525-500 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 71. BAPD 44760

ΣΙΑΝΝΩΝ

Κύλ.3 (Πίν. 1)

Göttingen, Georg-August-Universität K343

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, από τον Böhlau κατά τις ανασκαφές του 1906.

Ύ: 5,0 – Πλ: 7,9 – ΜΔ (περ.): 18, – Πάχ. τοιχ.: 3,0 εκ.

Πρόκειται για δύο θραύσματα από **μελανόμορφη κύλικά τύπου Σιάννων** με διακόσμηση σε δύο ζώνες, που συγκολλήθηκαν και συμπληρώθηκαν το 2005. Σώζεται τμήμα του χείλους και του σώματος. Φέρει δύο αποκρούσματα στο χείλος και ένα πάνω από το σχηματοποιημένο ανθέμιο που απεικονίζεται στην ζώνη της παράστασης του σώματος. Στη ζώνη του χείλους απεικονίζεται κέρας με μελανό χρώμα. Διαφαίνονται ίχνη μελανής λεπτής ταινίας στο χείλος όπως και στο σημείο μετάβασης από το χείλος στο σώμα μια δεύτερη αντίστοιχη ταινία. Διατηρείται λευκό και κόκκινο χρώμα. Εσωτερικά το αγγείο φέρει μελανό στιλπνό γάνωμα.

Αποδίδεται στην πρώιμη περίοδο του Ζωγράφου του Γρύπα (Griffin Bird Painter).

560- 550 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 115-116, Παράρτημα: 13.5, πίν. 65.5. BAPD 9032643

ΤΑΙΝΙΩΤΕΣ

Κύλ.4 (Πίν. 1)

Göttingen, Georg-August-Universität K366

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, από τον Böhlau κατά τις ανασκαφές του 1906.

Ύ: 5,3- Πλ.: 6,0 – ΜΣΔ.: 19,2 – Πάχ. τοιχώματος: 0,2- 0,3

Το θραύσμα της **μελανόμορφης κύλικας ταινιωτού τύπου** συμπληρώθηκε το 2005. Στο εσωτερικό του το θραύσμα καλύπτεται από μελανό γάνωμα. Στην εξωτερική επιφάνεια το χείλος φέρει μελανή ταινία. Στο τμήμα του σώματος κάτω από την ταινία στα δεξιά, διακρίνεται ανθέμιο που εδράζεται σε ελικοειδείς βλαστόσπειρες, πυρήνας του οποίου φέρει κόκκινο επίθετο χρώμα. Στα αριστερά διακρίνεται η ουρά ενός πτηνού.

550-525 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 124, παράρτημα 14.6, πίν. 70.4. BAPD 9032662

Κύλ.5 (Πίν. 1)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά τις ανασκαφές του 1988 στην Κάτω πόλη - Ανατολικά δωμάτιο 2, Επίπεδο 22- Επίπεδο 16

(α) ΜΣΔ: 5,9 – Πάχ. τοιχ.: 0,3

(β) ΜΣΔ: 10,7- Πάχ. τοιχ.: 0,3

Δύο θραύσματα από τμήμα χείλους και τμήμα σώματος από μια **ταινιωτή κύλικα** με επιγραφή. Εσωτερικά η βαφή είναι μελανή, ενώ εξωτερικά το χείλος που είναι ελαφρώς έξω νεύον φέρει μελανή βαφή, παρακάτω μια ζώνη που είναι από το ύψος των λαβών και μια ζώνη με μελανή βαφή πιο κάτω. Στο θραύσμα α) στη ζώνη της λαβής είναι χαραγμένα τρία γράμματα 'ΤΛΕ', που μπορούν να συμπληρωθούν ως το ΤΛΕ[ΣΟΝ]. Στο θραύσμα (β) είναι χαραγμένο ένα τμήμα από το γράμμα όμικρον και στη συνέχεια το ρήμα ΕΠΟΙΕΣΕ. Το θραύσμα (α) και το θραύσμα (β) είναι συνανήκοντα αλλά δεν είναι συγκολλώμενα. Έχουν μια απόσταση μεταξύ τους αλλά μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα πως η υπογραφή του καλλιτέχνη είναι η εξής: ΤΛΕΣΟΝ ΗΟ ΝΕΑΡΧΟ ΕΠΟΙΕΣΕ, «Ο Τλήσων γιός του Νεάρχου με έφτιαξε».

Περίπου 550- 530 π.Χ.

Schaus 2017, 289, αρ. 49.

Κύλ.6 (Πίν. 1)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά τις ανασκαφές του 1988 στην κάτω πόλη με αριθμούς ευρημάτων P1

ΜΣΔ: 7, – Πάχ.: 0,2

Τμήμα χείλους και σώματος από **ανθεμωτή ταινιωτή κύλικα**. Εξωτερικά το αγγείο φέρει ελάχιστα απολεπίσματα κατά τόπους στην επιφάνεια του. Το χείλος φέρει ταινία μελανής βαφής. Κάτω από το χείλος, διακοσμητική ταινία με εγγεγραμμένα ανθέμια και ενδιάμεσα τους άνθη λωτού. Στο κεντρικό φύλλο και στον πυρήνα του κάθε ανθεμίου έχει προστεθεί επίθετο κόκκινο χρώμα, ενώ επίθετο λευκό χρώμα έχει προστεθεί για τα μπουμπουκία του λωτού και στις σειρές με στιγμές επάνω από τον πυρήνα των ανθεμίων. Στα ανθέμια παρατηρούνται εγχάρακτες λεπτομέρειες. Η χρήση επίθετου χρώματος και εγχάρακτων λεπτομερειών, υποδεικνύει ένα προγενέστερο τύπο κύλικας.

Περίπου 525- 500 π.Χ.

Schaus 2017, 290, αρ. 53.

Κύλ.7 (Πίν. 1)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987, Πανεπιστήμια British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου- Αριθμός κεραμικής: P405. Τομή 86/12- Στρώμα: 5- Χώμα από το ζεμπίλι: 17

Πρόκειται για ένα **θραύσμα από μικρογραφική ταινιωτή κύλικα μελανόμορφης τεχνικής** που φέρει ίχνη καύσης. Εσωτερικά είναι γραπτό και στο εξωτερικό μέρος του απεικονίζεται τμήμα φυτικού πλοχμού, με εγγεγραμμένα σε τόξα ανθέμια που πατούν σε αλυσίδα, μέσα στους κρίκους της οποίας ζωγραφίζονται επιπλέον με λευκές στιγμές. Κάτω από το τμήμα φυτικού πλοχμού μια παχιά μελάνη ταινία.

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 77. BAPD 44755

Κύλ.8 (Πίν. 2)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τόπος Εύρεσης- Χώρος: Μυτιλήνη, Οικόπεδο Ασύλου Ανιάτων

Θραύσμα από **μικρογραφική ταινιωτή μελανόμορφη κύλिका** που απεικονίζει ζώα.

530 π.Χ.

AA 28.2 (2) 1973, πίν. 484 Ε.. BAPD 1990.

Κύλ.9 (Πίν. 2)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη στο οικόπεδο Ασύλου Ανιάτων στο χώρο των τ. Π-Ξ1, κατά την ανασκαφή των φρεατίων το 1973

Δχ: -Υ: 7,8- ΥΠ: 3,5

Μικρογραφική υψίποδη ταινιωτή μελανόμορφη κύλिका με οριζόντιες κυλινδρικές λαβές και κυλινδρικό πόδι. Πρόκειται για θραύσματα δύο ομάδων (104,106) που εντοπίστηκαν σε βάθος 2,87-3,20 μ. από την επιφάνεια του εδάφους και συγκολλήθηκαν. Η εσωτερική επιφάνεια είναι καλυμμένη με γάνωμα μελανού χρώματος και φέρει μια μικρή ταινία κάτω από το χείλος στο χρώμα του πηλού (Υ. 0,7- 0,2). Η εξωτερική επιφάνεια καλύπτεται σχεδόν εξ ολοκλήρου με μελανό γάνωμα, εξαιρουμένης μιας οριζόντιας ταινίας στο ύψος των λαβών η οποία είναι στο χρώμα του πηλού και δε φέρει τη χαρακτηριστική για τη θέση περίτεχνη μικρογραφική διακόσμηση (Υ 1,4).

575-525 π.Χ.

AA 28.2 (2) 1973, πίν. 486, Α. Χατζή – Βαλλιάνου 2018 Α' Μέρος Μελετήματα 2014-2015. BAPD 1989

ΤΥΠΟΥ KASSEL

Κύλ.10 (Πίν. 2)

Göttingen, Georg-August-Universität K371

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, από τον Böhrlau κατά τις ανασκαφές του 1906.

Υ: 2,9 - Πλ: 6,2- Πάχ. τοιχ.: 0,3 -0,4

Το θραύσμα *μελανόμορφης κύλικας τύπου Kassel* συντηρήθηκε το 2005. Πρόκειται για το τμήμα σώματος από το ύψος κοντά στο στέλεχος της κύλικας. Στο άνω τμήμα απεικονίζονται φύλλα μυρτιάς σε διάταξη ψαροκόκαλου και από κάτω τρεις μελανές γραμμές που το πλαισιώνουν. Στο κατώτερο τμήμα ακτινωτή διακόσμηση.

540- 510 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 125, πίν. 70, αρ. 10. BAPD 9032667

Κύλ.11 (Πίν. 2)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη στην κάτω πόλη κατά τις ανασκαφές του 1987, Πανεπιστήμιο British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου- με αριθμό ευρήματος P419- Τομή 13, Επίπεδο 8

ΜΣΔ: 5,8.- Πάχ.: 0,2 – Δχ: (περ.)12,0

Πρόκειται για τμήμα από το χείλος και *τμήμα σώματος από κύλικα τύπου Kassel*. Το χείλος δεν ξεχωρίζει από το σώμα. Στην εσωτερική όψη φέρει μελανή βαφή, εκτός από μια γραμμή στο χρώμα του πηλού στο χείλος, είναι η γραμμή που άφηναν για να υπολογίζουν την ποσότητα του κρασιού που μπορούσε να προστεθεί στο αγγείο. Στην εξωτερική όψη μια μελανή γραμμή στην άκρη του χείλους, και από κάτω διακοσμητική ζώνη με εναλλασσόμενα γλωσσίδια, μελανού και κόκκινου χρώματος. Το κάτω μέρος της διακοσμητικής ζώνης ακολουθούν τρεις γραμμές μελανού χρώματος. Στην ζώνη της λαβής στεφάνι μυρτιάς μελανού χρώματος.

530-520 π.Χ.

Schaus 2017, 290, αρ. 52.

ΧΕΙΛΕΩΤΗ ΚΥΛΙΚΑ

Κύλ.12 (Πίν. 2)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη στην κάτω πόλη κατά τις ανασκαφές του 1989 με αριθμό ευρήματος P377- Τομή 12, Δυτικό δωμάτιο, επίπεδο 1

ΜΣΔ: 4,7 – Πάχ: 0,25

Πρόκειται για *χειλεωτή κύλικα* που φέρει ζώνη με ψευδοεπιγραφή. Εσωτερικά το θραύσμα καλύπτεται με μελανή βαφή, ενώ στην εξωτερική επιφάνεια φέρει στη ζώνη στο ύψος των λαβών μια σειρά με γράμματα. Τα γράμματα είναι λάμδα (Λ), γιώτα (Ι), όμικρον (Ο), άλφα (Α), λάμδα (Λ), ωμέγα (Ω), άλφα (Α) (;) (ΛΙΟΑΛΩΑ). Τα γράμματα δε βγάζουν κάποιο νόημα, τέτοιες περιπτώσεις είναι σύνηθες φαινόμενο σε χειλεωτές κύλικες.

Schaus 2017, 289, αρ. 50.

ΑΠΟΛΕΣ ΚΥΛΙΚΕΣ

Κύλ.13 (Πίν. 2)

Göttingen, Georg-August-Universität K372

Εντοπίστηκε στην Πύρρα από τον Böhlau κατά τις ανασκαφές του 1906.

Ύ: 2,5 – Πλ: 3,3- ΜΣΔ: 15,2- Πάχ. τοιχ.:0,2 -0,3

Το θραύσμα από το χείλος της **μελανόμορφης άποδης κύλικας** συντηρήθηκε το 2005. Κατά τόπους στην επιφάνεια του φέρει απολεπίσματα. Στο εσωτερικό του φέρει καστανόμαυρο γάνωμα. Στην εξωτερική επιφάνεια στο χείλος φέρει ταινία μελανού χρώματος. Στη ζώνη της λαβής διακρίνεται σχηματοποιημένο ανθέμιο και άνθος λωτού που φέρει λευκό επίθετο χρώμα στην απόληξη του.

500-475 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 125-126, παράρτημα 14.9, πίν. 70.11. BAPD 9032668

Κύλ.14 (Πίν. 2)

Göttingen, Georg-August-Universität K373

Εντοπίστηκε στην Πύρρα από τον Böhlau κατά τις ανασκαφές του 1906.

Ύ: 4,7- Πλ: 8,8 – Πάχ. τοιχώματος.:0,3 – 0,4

Συντηρήθηκαν και συγκολλήθηκαν πέντε όστρακα μιας **μελανόμορφης άποδης κύλικας**. Το θραύσμα εσωτερικά φέρει μελανό γάνωμα. Στην εξωτερική επιφάνεια στην ζώνη των λαβών, σχηματοποιημένα ανθέμια που εναλλάσσονται με άνθη λωτού. Πατούν πάνω σε σχηματοποιημένο φυτικό πλοχμό που φέρει επίθετο λευκό χρώμα. Κάτω από την ζώνη με τα ανθέμια ακολουθεί μια μελανή ταινία και πιο κάτω στην άκρη του θραύσματος μια ακόμη μελανή ταινία.

500- 475 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 126, πίν. 70, αρ. 12. BAPD 9032669

ΧΩΡΙΣ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΤΥΠΟ

Κύλ.15 (Πίν. 2)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987- Αριθμός κεραμικής: P476
ΜΣΔ.: 0,4- Πάχ: 0,3-0,5

Πρόκειται για θραύσμα που προέρχεται από το *σώμα μια μελανόμορφης κύλικας*. Το θραύσμα γίνεται παχύτερο προς τα κάτω, όσο πλησιάζει κανείς στο στέλεχος. Στην εξωτερική πλευρά του απεικονίζεται προς τα δεξιά σε κατατομή το γυμνό πόδι ενός άνδρα. Το πόδι διαπερνά μια μαύρη γραμμή, ίσως πρόκειται για δόρυ. Αριστερά από το ανδρικό πόδι, απεικονίζεται ουρά ζώου. Αν πρόκειται για ουρά λιονταριού, πιθανόν να απεικονίζεται σκηνή του Ηρακλή που φορά λεοντή.

540-510 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 70. BAPD 44759

Κύλ. 16 (Πίν. 2)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1986- Αριθμός κεραμικής: P205
ΜΣΔ: 3,8- Πάχ.: 0,3

Θραύσμα από το σώμα *μελανόμορφης κύλικας*. Διακρίνεται πιθανόν το πόδι ενός σάτυρου. Το πόδι φέρει εγχάρακτες λεπτομέρειες και ζεύγη μικρών βραχέων εγχάρακτων γραμμών. Απεικονίζεται με αυτό τον τρόπο είτε το τριχωτό δέρμα ενός σάτυρου είτε το στενό ένδυμα (αναξυρίδα) που φορούσαν οι Πέρσες, Σκύθες και άλλοι λαοί της Ανατολής οι τοξότες. Εξωτερικά το θραύσμα είναι γραπτό.

540-520 π.Χ.

Schaus 1992, πίν .84, αρ. 69. BAPD 44761

Κύλ.17 (Πίν. 3)

Göttingen, Georg-August-Universität K327 α-δ

Εντοπίστηκε στην Πύρρα

ΜΔ.: 13,4 - Ύβ: 2,1 – Πάχ. λαβής: 0,4-0,5- Πάχ. τοιχώματος: 0,2-0,3

(4) Ύ: 3,5 – Πλ: 3,5

(5) Ύ: 4,7- Πλ: 5,2

(6) Ύ: 4,7 – Πλ: 6,2

(7) Ύ: 3,1- Πλ: 8,3

Πρόκειται για επτά θραύσματα από μια **μελανόμορφη κύλικα**, τα οποία συντηρήθηκαν το 2005 (τα τέσσερα από αυτά συγκολλήθηκαν). Είναι θραύσματα από το κάτω τμήμα του σώματος του αγγείου και τμήμα σώματος που συνεχίζει έως το στόμιο τμήμα της λαβής. Οι ακμές τους είναι έντονα σπασμένες, και το γάνωμα σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης. Τα θραύσματα 6-7 παρουσιάζουν γκρι χρώμα λόγω των συνθηκών θερμοκρασίας κατά τη διαδικασία του ψησίματος. Στο 4 α) απεικονίζεται ανδρική αγένεια μορφή ενδεδυμένη πιθανόν με χιτωνίσκο που αποδίδεται το σώμα της κατ' ενώπιον αλλά το κεφάλι της προς τα αριστερά, πάνω από το κεφάλι της οποίας διατηρείται τμήμα της διακοσμητικής ταινίας που έφερε με φύλλα κισσού. Τα μαλλιά του νεαρού άνδρα είναι αποδοσμένα με κόκκινο χρώμα, όπως με κόκκινο χρώμα αποδίδονται και κάποιες ταινίες από το ένδυμα του. Στο 5 β) 2 σειρές από διακοσμητική ταινία με μοτίβο με φύλλα κισσού και από κάτω διακρίνεται ένα προτεταμένο χέρι και τμήμα κεφαλιού. Στο 6 γ) τα πόδια ενός άνδρα που κινείται προς τα αριστερά ενώ διακρίνεται η άκρη ενός ενδύματος, και τμήμα της μελανής ταινίας που ακολουθεί τη ζώνη της παράστασης. Στα δεξιά του θραύσματος διαφαίνεται μαύρο στοιχείο που ίσως να είναι τμήμα ενός ενδύματος (:). Στο 7 δ) το σημείο αποτελεί το τμήμα που βρίσκεται κάτω από την λαβή, στο επάνω μέρος διακρίνεται ταινία με με φύλλα κισσού που ορίζουν το πάνω όριο της παράστασης. Η παράσταση εικονίζει έναν άνδρα ενδεδυμένο από την μέση και κάτω που πατά πάνω σε μελανή ταινία έδρασης. Το χέρι και το κεφάλι που φαίνεται στο θραύσμα 5 β) πιθανόν να ταιριάζουν με το 7 δ).

510-500 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 104, Παράρτημα 12.2, πίν. 59, αρ. 4-7. BAPD 9032630

ΚΥΑΙΚΕΣ

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΕΣ

Κύλ.18 (Πίν. 3)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο

Εντοπίστηκε στην Άντισσα, στο γέμισμα εντός του αψιδωτού κτιρίου στη βόρεια βάση της Ακρόπολης.

Πρόκειται για θραύσμα από μια *ερυθρόμορφη κύλικα* από το σημείο του μεταλλίου στο εσωτερικό της. Διακρίνεται ένα ανθρώπινο πέλμα που εκτελέστηκε με ανάγλυφη γραμμή Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.

Lamb 1931/1932, 41-67.- Photograph(S) In The Beazley Archive: 1 (I). BAPD 9055393

ΛΗΚΥΘΟΙ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΕΣ ΛΗΚΥΘΟΙ

Λήκ. 1 (Πίν. 4)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987, Πανεπιστήμιο British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου- Τομή 86/17- Στρώμα: 10- Χώμα από ζεμπίλι: 33

ΜΣΔ: 6,2 - Πάχ.: 0,4

Θραύσμα σώματος και ώμου από **μελανόμορφη λήκυθο**. Ο ώμος είναι σχεδόν επίπεδος και απότομα καμπυλώνει προς το ελαφρώς κυρτό σώμα. Φέρει ακτινωτή διακόσμηση και μια μελανή γραμμή στο σημείο μετάβασης μεταξύ ώμου και σώματος. Το σώμα διακοσμείται με ταινία με απλό μαϊάνδρο που ορίζει το άνω μέρος της παράστασης. Διακρίνεται ένα γυναικείο κεφάλι που αποδίδεται με λευκό χρώμα. Ακόμη αποδίδεται σχηματοποιημένο κλαδί κισσού.

Ανήκει στην κατηγορία των Αθηνών 581, ενώ τεχνοτροπικά παραπέμπει σε ληκύθους του Ζ. του Αίμωνος στον τύπο του Αίμωνος.

490 – 480 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 60. BAPD 44620

Λήκ. 2 (Πίν. 4)

Göttingen, Georg-August-Universität K287

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, από τον Böhlau κατά τις ανασκαφές του 1906.

ΜΣΥ.: 6,2- ΔΣ: 42 – Δ λαιμού 0,9 – Ύβ: (περ.) 0,7-Δχ: 0,4-5 – Λαιμός: 0,2-0,4

Πρόκειται για τρία (3) θραύσματα **μελανόμορφης ληκύθου** που συγκολλήθηκαν και συντηρήθηκαν το 2005. Το σώμα είναι επικλινές με ελαφρώς κυρτά τοιχώματα, ενώ ο λαιμός στενεύει απότομα. Απολεπισμένο σε μεγάλο βαθμό, στο σημείο του μοτίβο των ματιών στο κέντρο της παράστασης του αγγείου. Στο κατώτερο μέρος διακρίνεται μελανή φαρδιά ταινία και από πάνω της μια λεπτότερη ταινία κόκκινου χρώματος. Λίγο πιο χαμηλά από το μάτι, μια αρκετά αχνή κόκκινη γραμμή και μια στο λαιμό του αγγείου που περιτρέχει την διάμετρο. Κάτω από το δεξιό οφθαλμό διακρίνονται δύο κύκλοι που

παραπέμπουν σε κάποιο μοτίβο. Η ίριδα του ματιού και το κεντρικό σημείο της κόρης του ματιού ως στιγμή, αποδίδονται με επίθετο λευκό χρώμα.

Κοντά στην Ομάδα του Μικρού λιονταριού (Little Lion Group) που πιθανόν αποτελεί έργο του ο Ζωγράφου της Σαπφούς.

510-500 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 78, πίν. 45, αρ. 4-6. BAPD 9032587

Λήκ.3

BE7559

Εντοπίστηκε κατά την διαπλάτυνση αγροτικής οδού στην Ντάπια, Μήθυμνα, όπου αποκαλύφθηκε τμήμα του αρχαϊκού νεκροταφείου της αρχαίας Μήθυμνας. Ανασκάφθηκαν πέντε τάφοι σε πήλινες σαρκοφάγους με κτερίσματα του β' μισού του 6^{ου} αι. π.Χ.

Πρόκειται για **μελανόμορφη λήκυθο** με παράσταση μάχης οπλιτών ανάμεσα σε ιματιοφόρους νέους.

Β' μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.

AA 42 Χρονικά 1987, πίν. 289 γ, 482. BAPD 43507

Λήκ.4 (Πίν. 4)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο

Πρόκειται για **μελανόμορφη λήκυθο** με διβαθμιδωτή βάση. Το λαιμό διακοσμεί ακτινωτή διακόσμηση. Το άνω τμήμα της παράστασης ορίζει διακοσμητική ταινία με στιγμές που βρίσκεται ανάμεσα σε δύο μελανές γραμμές άνω και κάτω. Στην παράσταση στα αριστερά απεικονίζεται ένας νεαρός αγένειος ηνίοχος πάνω σε δίφρο άρματος. Έμπροσθεν του ηνίοχου κρυμμένος, πίσω από τα πόδια των αλόγων ένας πάνοπλος πολεμιστής με δόρυ. Η παράσταση πατά πάνω σε μια μελανή ταινία έδρασης και ακριβώς από κάτω μια μελανή ταινία. Έργο της τεχνοτροπίας του ζωγράφου του Αίμονα.

480- 470 π.Χ.

Para, 275. BAPD 351800

Λήκ.5 (Πίν. 5)

BE 7557

Τόπος Εύρεσης - Χώρος: Εντοπίστηκε κατά την διαπλάτυνση αγροτικής οδού στην Ντάπια, Μήθυμνα, όπου αποκαλύφθηκε τμήμα του αρχαϊκού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης. Ανασκάφθηκαν πέντε τάφοι σε πήλινες σαρκοφάγους που απέδωσαν ευρήματα του Β' μισού του 6^{ου} αι. π.Χ.

Πρόκειται για **μελανόμορφη οφθαλμοτή λήκυθο**.

Β' μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.

AA 42 Β' Μέρος Χρονικά 1987, πίν. 289 Γ, 2.3. BAPD 43508

Λήκ.6 (Πίν. 5)

Ιδιωτική Συλλογή Α. Κυριακού, E78

Μήθυμνα, Αρχαϊκός τάφος Α 43/43^α (1,200 μ. μακριά από πύλη (;) της αρχαίας πόλης)
Υ: 10,4 – Δ: 5,5- Δβ: 2,5 - Πλ. Χείλους: 0,8 - ΕΔΣ: 2,5

Πρόκειται για μια ακέραια σωζόμενη **μελανόμορφη λήκυθο** με αποκρούσεις και απολεπίσματα στην επιφάνεια της. Εικονίζονται δύο ιματιφόρες μορφές, πιθανόν γυναικείες, που είναι δυσδιάκριτες εξαιτίας της κακής κατάστασης διατήρησης. Ακόμη πιο δεξιά σκηνή μονομαχίας, και δύο ανδρικές μορφές σε κίνηση προς τα αριστερά με υψωμένο το δεξί τους χέρι. Τον ώμο του αγγείου ίσως να κοσμούσε μαίανδρος που δεν είναι διακριτός.

530 π.Χ.

Buchholz 1975, 104, πίν. 19 α,β., αρ. E78.

Λήκ.7 (Πίν. 5)

Ιδιωτική Συλλογή Κυριακού, E79

Εντοπίστηκε στη Μήθυμνα.

Υ: 16,7- Δ.: 9,7.- Δβ: 5,2- Δ Αγγείου: 9,7

Ερυθρός ανοιχτός πηλός

Μελανόμορφη λήκυθος που σώζεται ακέραια και με έντονα αποελεπισμένη επιφάνεια.

Οι μορφές που απεικονίζονται πατούν επάνω σε ταινία έδρασης μελανού χρώματος. Απεικονίζεται μια ανθρώπινη μορφή ενδεδυμένη με ιμάτιο που είναι στραμμένη προς τα δεξιά και έχει τεντωμένα τα χέρια της. Στο κέντρο διακρίνεται ένα καλά σχεδιασμένο λιοντάρι στραμμένο προς τα δεξιά. Φαίνεται πως επιτίθεται σε ένα άλογο (;), τα

μπροστινά πόδια του οποίου διακρίνονται. Στα δεξιά του μια ανδρική μορφή που τρέχει βιαστικά προς τα δεξιά (μοτίβο *εν γούνασι δρόμου*), από τον αριστερό βραχίονα του οποίου κρέμεται η άκρη ενός διπλωμένου ιματίου. Οι μορφές που απεικονίζονται έχουν ύψος 6 εκ. Στον ώμο της ληκύθου απεικονίζεται ένα χταπόδι ανάμεσα σε δύο ιματιοφόρες μορφές. Η δεξιά μορφή ίσως να είναι γενειοφόρος άνδρας (;). Χρήση χάραξης στα περιγράμματα των μορφών όπως και επίθετου κόκκινου χρώματος για την απόδοση λεπτομερειών. Ο συνδυασμός θηρομαχίας (λιοντάρι-ίππος) και ανθρώπινων μορφών ίσως να παραπέμπει σε μυθικό επεισόδιο. Το χταπόδι στον ώμο του αγγείου υποδεικνύει πως το μοτίβο επιβιώνει έως τον 6^ο αι. π.Χ., παρότι χρησιμοποιούνταν κυρίως στην μινωική και γεωμετρική περίοδο.

6^ο αι. π.Χ.

Buchholz 1975, 104, πίν. 18, αρ. E79.

Λήκ.8 (Πίν. 5)

Αρχαιολογικό Μουσείο, Μυτιλήνη, 26353

Οδός Ναυμαχίας Έλλης, Βόρεια Νεκρόπολη, Μυτιλήνη.

Ύ: 24,0 - ΜΔ: 10,0

Πρόκειται για **μελανόμορφη κυλινδρική λήκυθο** που είναι ακέραιη και συγκολλημένη, με μαύρο γάνωμα στο καλυκωτό χείλος, στην ταινιωτή κάθετη λαβή, στο κάτω μέρος του αγγείου και στην επιφάνεια της δισκοειδούς βάσης. Στο κάτω μέρος του λαιμού γλωσσωτό κόσμημα, ο ώμος του αγγείου διακοσμείται με τρία σχηματοποιημένα ανθέμια, δύο σχηματοποιημένα άνθη λωτού και στιγμές μεταξύ των ανθεμίων. Μια μελανή γραμμή μεταξύ του ώμου και του σώματος ορίζει την παράσταση στο άνω μέρος. Η κεντρική παράσταση κοσμείται με διονυσιακό θέμα, στα δεξιά ο Διόνυσος γενειοφόρος ανακεκλιμένος, τον οποίο πλησιάζει ιματιοφόρα γυναικεία μορφή. Οι πτυχώσεις των ενδυμάτων και τα περιγράμματα των μορφών αποδίδονται με χάραξη. Ανάμεσα στις μορφές σχηματοποιημένη κληματίδα, ενώ τις δύο κεντρικές μορφές πλαισιώνουν δύο γενειοφόροι σάτυροι. Το κάτω μέρος της παράστασης ορίζει μελανή ταινία, πάνω στην οποία πατούν οι μορφές. Πιθανόν να πρόκειται για έργο του Ζωγράφου της Γέλας.

Αρχή 5^{ου} αι. π.Χ.

Τριανταφυλλίδης κ.α. 2015, 29.

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΕΣ ΛΗΚΥΘΟΙ

Λήκ.9 (Πίν. 6)

Μυτιλήνη Αρχαιολογικό Μουσείο, 588

Πρόκειται για *ερυθρόμορφη λήκυθο* δευτερεύοντος τύπου. Η λήκυθος σώζεται σχεδόν ακέραιη και το σώμα της στενεύει προς τα κάτω, ο λαιμός είναι κυλινδρικός και η βάση είναι στο τύπο του εχίνου. Το καλυκόσχημο στόμιο καλύπτεται με μελανό γανώμα, στο κάτω μέρος του λαιμού ακτινωτό μοτίβο ενώ στο σημείο της ένωσης του ώμου με το σώμα διακρίνεται μια λεπτή μελανή γραμμή. Ακριβώς από κάτω μια διακοσμητική ταινία με σχηματοποιημένα γλωσσίδια. Στην παράσταση απεικονίζεται μια γυναικεία μορφή που βαδίζει προς τα δεξιά και έχει στραμμένο το κεφάλι της προς τα αριστερά. Η κόμη της μορφής είναι επιμελημένη. Φορά ιμάτιο *υπέρ την κεφαλήν* που καλύπτει τα χέρια της. Η αφηρημένη στο χρώμα του πηλού γραμμή έδρασης περιτρέχει όλη την λήκυθο. Φαίνεται να είναι έργο του Ζωγράφου του Reading 50 X 4.

450- 425 π.Χ.

ARV², 740.1. BAPD 209159

Λήκ.10 (Πίν. 6)

Göttingen, Georg-August-Universität F4036.

Δανεισμένο από το Βερολίνο αποκτήθηκε από τον A. Conze από δωρεά του 1884. (E80 Buchholz)

Εντοπίστηκε στην Μήθυμνα στον τάφο 19 γ.

Ύ: 21,7- 21,9 – ΜΔ: 4,7 – Πλ. χείλους: 0,7 – Δ λαιμού: 1,9 – Δ ώμου: 8,1- Δβ: 5,– Πλ. λαβής: 1,7 – Δ λαβής: 0,6- 0,8 – Β: 34,2 κ.

Πρόκειται για μια *ερυθρόμορφη λήκυθο* δευτερεύοντος τύπου που διατηρείται ακέραιη και συντηρήθηκε το 2008. Η βάση είναι δισκοειδής, του τύπου του ανεστραμμένου εχίνου. Η λήκυθος φέρει μια ρωγμή στο λαιμό της, απολεπίσματα κατά τόπους στην επιφάνεια της, και αποκρούσεις στο χείλος και στον ώμο. Μελανό βερνίκι καλύπτει το σώμα, το πόδι και το καλυκωτό στόμιο κάλυκα κατά σημεία θαμπό λόγω των συνθηκών όπτησης. Στον ώμο του αγγείου διακοσμητικό μοτίβο με γλωσσίδες και από κάτω πέντε ανθήμια (με το κεντρικό ανεστραμμένο). Στην ζώνη της παράστασης διακρίνεται όρθιος ιματιοφόρος άνδρας, γενειοφόρος και στραμμένος προς τα αριστερά, να κρατά στο δεξί του χέρι βακτηρία. Το αριστερό του χέρι είναι κρυμμένο κάτω από το ιμάτιο. Στο άνω

μέρος η παράσταση ορίζεται από διακοσμητική ταινία με μαϊάνδρο που ορίζεται πάνω και κάτω από δύο μελανές γραμμές.

450-460 π.Χ.

Buchholz 1975, πίν. 19 C, (CAT E80). *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 4, 49-50, Παράρτημα 4.2, πίν. 11, αρ. 6-9. BAPD 20025

Λήκ.11 (Πίν. 6)

Gotha, Schlossmuseum, J2572

Υ: 19,4

Πρόκειται για *ερυθρόμορφη αρυβαλλοειδή λήκυθο* που φέρει απολεπίσματα και αποκρούσεις κατά τόπους στην επιφάνεια του, στο λαιμό και στο σώμα. Το αγγείο καλύπτεται από στιλπνό μελανό γάνωμα. Τον λαιμό περιτρέχει γλωσσωτό μοτίβο. Στην παράσταση στο σώμα του αγγείου απεικονίζεται, νεαρός ιματιφόρος άνδρας στραμμένος προς τα αριστερά με ταινία στο κεφάλι του, που πιθανόν να είναι ο Απόλλωνας. Στο δεξί του χέρι κρατά ένα κλαδί. Απέναντι του μια πεπλοφόρος γυναικεία μορφή, τον πλησιάζει κρατώντας στο αριστερό της χέρι μια φιάλη και στο δεξί μια οينوχόη. Πιθανόν να πρόκειται για μούσα. Οι δύο μορφές πατούν πάνω σε ζώνη με αμελώς εκτελεσμένο ιωνικό κυμάτιο.

Αποδίδεται στον Πολιώνα.

Περ. 420 π.Χ.

*ARV*², 1172.20. *ARV*¹, 798.16. *CVA* Gotha, Schlossmuseum 2, 17, πίν. 65.1-2. BAPD 1004820

ΛΗΚΥΘΟΙ ΛΕΥΚΟΥ ΒΑΘΟΥΣ

Λήκ.12 (Πίν. 6)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1989 – Αριθμός κεραμικής: P279. Τομή 89/5 – Στρώμα: 9 – Χώμα από ζεμπίλι 62

ΜΣΔ: 4,8- Πάχ: 0,4

Θραύσμα *μελανόμορφης ληκύθου με λευκό βάθος*, με έντονα φθαρμένη επιφάνεια. Στην εξωτερική όψη απεικονίζεται πιθανόν πόδι άνδρα (;), ένα κλαδί, ουρά αλόγου και ένα ακόμη πόδι. Η ουρά καλύπτεται με επίθετο κόκκινο χρώμα. Στο κάτω μέρος ταινία μελανού χρώματος.

Α΄ μισό 5^{ου} αι. π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 61. BAPD 44619

ΑΜΦΟΡΕΙΣ

ΑΜΦΟΡΕΙΣ ΜΕ ΛΑΙΜΟ

Αμφ.1 (Πίν. 7)

Göttingen, Georg-August-Universität K227

Εντοπίστηκε στην Πύρρα κατά την ανασκαφή του Böhrlau το 1906.

(Α) Ύ: 4,4- Πλ: 5,7 – Πάχ. τοιχ. : 0,4- 0,5

(Β) ΜΣΔ: 16,4 – Πάχ. Χείλους: 1,4 – Ύ: 9,4 – Πλ: 12,1 – Πάχ. τοιχ. λαιμού: 0,6

Θραύσματα από *μελανόμορφο αμφορέα με λαιμό* που συντηρήθηκαν το 2005. Διατηρείται τμήμα του χείλους, του λαιμού και του ώμου. Φέρει απολεπίσματα κατά τόπους στην επιφάνεια του και αποκρούσεις στο χείλος και τον ώμο. Στο άνω τμήμα του θραύσματος α) διαφαίνεται διακοσμητική ταινία με γλωσσίδες εναλλάξ μελανού και κόκκινου επίθετου χρώματος και από κάτω του ανεστραμμένο σχηματοποιημένο ανθέμιο μελανού χρώματος, με βλαστόσπείρα στο άνω μέρος του. Πιθανόν να μη πρόκειται για σπείρα αλλά για σχηματική απόδοση οφθαλμού. Το θραύσμα (β) στο χείλος φέρει μελανό γάνωμα και από κάτω μια λεπτή μελανή ταινία. Ο λαιμός διακοσμείται με διπλή σειρά ανθεμίων (κανονικά τοποθετημένα στην πάνω και ανεστραμμένα στην κάτω σειρά) που συνδέονται μεταξύ τους με αλυσιδωτό πλοχμό, ενώ μεταξύ των ανθεμίων διακρίνονται άνθη λωτού με επίθετο κόκκινο χρώμα στον πυρήνα τους.

520-510 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 41, Παράρτημα 3.4, Πίν. 26.5-7.BAPD 9032506

ΕΝΙΑΙΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ

Αμφ.2 (Πίν. 7)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Τομή 89/3 προέκταση L7, αρ. P27

ΜΣΔ: 7,1 – Πάχ.: 0,9

Το θραύσμα από τον λαιμό του *μελανόμορφου ενιαίου αμφορέα* είναι μελανό στο άνω τμήμα του ενώ από κάτω διακρίνεται κόκκινη αραιή γραμμή που ορίζει τη ζώνη με το μοτίβο με τα άνθη λωτού και τα ανθέμια.

540-510 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 50. BAPD 44987

Αμφ.3 (Πίν. 7)

Εντοπίστηκε στη Μυτιλήνη, Κάτω πόλη κατά τις ανασκαφές του 1990 στην κάτω πόλη με αριθμό ευρήματος 157- Τομή DB/90/3

Δ χείλους (εκτιμάται): 19,0 – Ύ χείλους: 3,2 – Πάχ. τοιχ.: 0,5

Πρόκειται για χείλος και λαιμό από *μελανόμορφο ενιαίο αμφορέα*. Κατά τόπους φέρει απολεπίσματα στην επιφάνεια του. Είναι αμφορέας με ψηλό χονδρό χείλος, ενώ διακρίνεται και η γένεση της μιας λαβής στη μέση του λαιμού. Εξωτερικά στο χείλος φέρει σειρά από εγχάρακτους ρόδακες με πολλά πέταλα και από κάτω μια λεπτή γραμμή. Στο σημείο της μετάβασης από το χείλος στο λαιμό, μια πιο χονδρή μελανή ταινία. Στα αριστερά στην ζώνη του λαιμού διακρίνονται φτερό και ουρά αετού (διαφαίνονται τα ίχνη του). Στα φύλλα του ρόδακα και στην ουρά του αετού έχει προστεθεί επίθετο ιώδες χρώμα.

Πιθανόν πρόκειται για έργο του Σοφίλου και του κύκλου του.

Περίπου 580 π.Χ.

Schaus 2017, 287, αρ. 44.

ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΙ ΑΜΦΟΡΕΙΣ

Αμφ.4 (Πίν. 7)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά τις ανασκαφές του 1988 στην κάτω πόλη με αριθμούς ευρημάτων P96- P100- P104- Ανατολικό δωμάτιο 2, Επίπεδο 13

(α) ΜΣΔ : 12,3 – Πάχ. τοιχ.: 0,5

(β) ΜΣΔ : 12,7 – Πάχ. τοιχ.: 0,5

(γ) ΜΣΔ: 5,0 – Πάχ. τοιχ.: 0,5

Πρόκειται για τρία θραύσματα πιθανόν από *παναθηναϊκό αμφορέα*. Στο θραύσμα (α) οχτώ (8) οπίσθια πόδια και οπλές αλόγων. Τα τέσσερα (4) άλογα φαίνεται να καλύπτουν εξαιτίας του κενού χώρου μπροστά, όπου θα περίμενε κανείς τα μπροστινά τους πόδια εφόσον βρίσκονται σε στάση από τα άλογα. Πάνω από τη μελανή ταινία δύο λεπτές γραμμές με επίθετο κόκκινο χρώμα. Στο θραύσμα (β) στα δεξιά σώμα ενός αλόγου και ο λαιμός ενός δεύτερου αλόγου. Στο θραύσμα (γ) το ανοιχτό στόμα ενός αλόγου και η άκρη του λαιμού του. Κόκκινο επίθετο χρώμα φέρει η χαίτη του αλόγου και τα οπίσθια του αλόγου. Από το χώρο που απαιτείται για να χωρέσει η παράσταση που απεικονίζεται, κατανοούμε ότι πρόκειται για κλειστό αγγείο πιθανόν για *παναθηναϊκό αμφορέα*.

530 – 520 π.Χ.

Schaus 2017, 289, αρ. 51, Εικ. 8.

ΚΡΑΤΗΡΕΣ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΟΙ

ΚΙΟΝΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ

Κρ.1 (Πίν. 8)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο

Εντοπίστηκε στην Άντισσα, κάτω από το νότιο αποσπασματικό πολυγωνικό τοίχο των αψιδωτών κτιρίων.

Θραύσμα από *μελανόμορφο κιονωτό κρατήρα*, που στο εσωτερικό του καλύπτεται με γάνωμα. Εξωτερικά απεικονίζεται πιθανόν το κεφάλι του σατύρου και από επάνω του γλωσσωτό κόσμημα εναλλάξ κόκκινου και μαύρου χρώματος.

Αποδίδεται στο Ζωγράφο του Λούβρου F 6.

2^ο τέταρτο 6^{ου} αι. π.Χ.

ABV 124.18. Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 9. BAPD 300914

Κρ.2 (Πίν. 8)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά τις ανασκαφές του 1988 στην Κάτω Πόλη με αριθμό ευρήματος P70- Ανατολικά δωμάτιο 2, Επίπεδο 16

ΜΣΔ: 6,8- Πάχ. τοιχ. : 0,35

Πρόκειται για τμήμα σώματος από ανοιχτό αγγείο, πιθανόν από *κιονωτό κρατήρα μελανόμορφο*. Το τοίχωμα του θραύσματος είναι αρκετά λεπτό, αλλά έχει μεγάλη διάμετρο και ίχνη από γένεση λαβής. Εσωτερικά καλύπτεται από μελανό γάνωμα ενώ διακρίνονται κατά τόπους και γραμμές κόκκινου χρώματος. Στο άνω τμήμα, στον ώμο, γλωσσωτό κόσμημα και από κάτω δύο λεπτές μελανές γραμμές που ορίζουν την διακοσμητική ταινία. Στα αριστερά κεφάλι αλόγου πιο ελεύθερα αποδοσμένο που φέρει και επίθετο κόκκινο χρώμα. Μπροστά του διακρίνεται το σώμα ενός ηνίοχου (;) λυγισμένο έντονα προς τα εμπρός.

Τέλη 3^{ου}- αρχές 4^{ου} τετάρτου του 6^{ου} αι. π.Χ.

Schaus 2017, 288-289.

Κρ. 3 (Πίν. 8)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987 Πανεπιστήμια British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου, Τομή 5- Στρώμα: 10- Χώμα από ζεμπίλι: 50

Θραύσμα από το σώμα ενός *μελανόμορφου κιονωτού κρατήρα* στο οποίο απεικονίζεται πρόσωπο πιθανόν άνδρα και ώμος και λαιμός από άλλον έναν άνδρα.

525-500 π.Χ.

Schaus 1992, πίν.83, αρ. 55. BAPD 44625

Κρ.4 (Πίν. 8)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987, Τομή 87/7- Στρώμα: 22- Χώμα από ζεμπίλι: 44

Θραύσμα από ανοιχτό *αγγείο μελανόμορφο (Κιονωτός κρατήρας)*. Εικονίζεται πόδι από άνδρα που βρίσκεται σε έντονη κίνηση. Οι μύες του ποδιού αποδίδονται εγχάρακτα.

560-530 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 54. BAPD 44626

Κρ.5 (Πίν. 8)

Μύρινα, Αρχαιολογικό Μουσείο Λήμνου 5 MM 9303- 14 MM 24212

Βρέθηκαν στην Άντισσα

Τα τρία θραύσματα μάλλον προέρχονται από το ίδιο αγγείο, δηλαδή από έναν *μελανόμορφο κιονωτό κρατήρα* και βρέθηκαν μέσα στην επίχωση του μεταγενέστερου αψιδωτού κτιρίου και στο πλακόστρωτο, που ερμηνεύεται ως ναός.

αρ. 5= Στο επάνω μέρος του θραύσματος γλωσσωτό κόσμημα ορίζει την παράσταση. Ακριβώς κάτω στα δεξιά το κεφάλι του Διόνυσου και στα αριστερά το κεφάλι ενός άνδρα. Εσωτερικά το θραύσμα καλύπτεται από γάνωμα.

αρ. 10= Απεικονίζει σάτυρο με κόκκινη γενειάδα. Εσωτερικά καλυμμένο με γάνωμα. Οι μύες αποδίδονται εγχάρακτα.

αρ. 14= Εντοπίστηκε στο πλακόστρωτο. Απεικονίζει το κεφάλι γενειοφόρου άνδρα ενώ διακρίνονται και φαίνονται και δύο δόρατα. Σύμφωνα με τον Beazley ίσως να πρόκειται για σκηνή αναχώρησης πολεμιστή.

Και τα 3 θραύσματα λέγεται πως ανήκουν στο Ζωγράφο του Ευφιλήτου

Τελευταίο τέταρτο 6^{ου} αι. π.Χ.

ABV 323.25. Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 5, αρ. 10, αρ. 14. BAPD 301711. Kathariou 2025.

Κρ.6 (Πίν. 8)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά τις ανασκαφές του 1987, Πανεπιστήμιο British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου- στην Κάτω Πόλη, Τομή 2, επίπεδο 49

ΜΣΔ: 8,3- ΜΣΠΧ:1,8

Πρόκειται για θραύσμα *μελανόμορφου κιονωτού κρατήρα*. Φέρει απολεπίσματα στην επιφάνεια του. Κεφαλή μιας μορφής προς τα αριστερά, με στεφάνι με κόκκινο επίθετο χρώμα, κυματιστούς βοστρύχους στο μέτωπο με κόκκινο επίθετο χρώμα. Πιθανόν να πρόκειται για γυναικεία μορφή.

Περίπου 560- 540 π.Χ.

Schaus 2017, 288, αρ. 47.

ΕΛΙΚΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ

Κρ.7 (Πίν. 8)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987- Αριθμός κεραμικής: 622.

Τομή 86/12 – Στρώμα: 17- Χώμα από ζεμπίλι 36

ΜΣΔ: 8,3- ΜΠ: 0,9

Το δεύτερο ή κατώτερο τμήμα από το κοίλο του *μελανόμορφου ελικωτού κρατήρα* που σχηματίζει γωνίωση στο λαιμό. Στα αριστερά αποδίδονται το κεφάλι και δύο πόδια ενός αλόγου, η χαίτη του αποδίδεται με κόκκινο χρώμα. Μπροστά από το κεφάλι του αλόγου γυναίκα που κρατά με το χέρι της το ιμάτιο που φορά (μοτίβο του *ανακαλύπτεσθαι*). Το πρόσωπο και τα πόδια της γυναικείας μορφής αποδίδονται με λευκό χρώμα. Στα δεξιά της ανδρική μορφή που είναι ενδεδυμένη. Διακοσμητικά μοτίβα στα ενδύματα και των δύο μορφών αποδίδονται με στιγμές με κόκκινο χρώμα.

Πιθανώς ανήκει στην Ομάδα του Golvol (Golvol Group).

510-500 π.Χ.

Schaus 1992, πίν.83, αρ. 53. BAPD 44753

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΟΙ

ΚΩΔΩΝΟΣΧΗΜΟΙ- ΚΑΛΥΚΩΤΟΙ ΚΡΑΤΗΡΕΣ

Κρ.8 (Πίν. 8)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο

Εντοπίστηκε στην Άντισσα, εξωτερικά των κτιρίων.

Πρόκειται για θραύσμα από *ερυθρόμορφο κωδωνόσχημο ή καλυκωτό κρατήρα*. Σώζεται ένα μέρος του χείλους που είναι έξω νεύον και είναι διακοσμημένο με το συνηθισμένο στεφάνι. Στα δεξιά του θραύσματος απεικονίζεται ώμος, στήθος και το δεξί χέρι πιθανόν του Προμηθέα (;) να κρατά δάδα με λευκού χρώματος φλόγα στο δεξί του χέρι. Στην αριστερή μεριά του θραύσματος απεικονίζεται ένα σάτυρος με το αριστερό του χέρι υψωμένο στο κεφάλι (χαρακτηριστική χειρονομία έκπληξης) να κοιτά προς τον Προμηθέα.

Περίπου 430-420 π.Χ.

Lamb 1931/1932, 60, πίν. 24, αρ. 13. Beazley 1940, 212, Εικ. 1.

Κρ.9 (Πίν. 9)

Εντοπίστηκε στην Άντισσα στην επίχωση του εσωτερικού κτιρίου

Πρόκειται για θραύσμα από *ερυθρόμορφο κωδωνόσχημο ή καλυκωτό κρατήρα*. Στην παράσταση απεικονίζονται, στα αριστερά μια ιματιοφόρα γυναικεία μορφή που κρατά ένα αντικείμενο (στέλεχος θύρσου ;) στο κέντρο μια γυμνή ανδρική μορφή με λυγισμένο πίσω το δεξί του πόδι σε χορευτική κίνηση. Στα δεξιά ακόμη μια γυναικεία ιματιοφόρα μορφή σε στάση βηματισμού. Με λεπτές γραμμές αποδίδονται οι πτυχώσεις των ενδυμάτων των γυναικείων μορφών. Την παράσταση στο κάτω μέρος ορίζει διακοσμητική ταινία με μαιάνδρους που εναλλάσσονται με τετράγωνα με αβακωτά μοτίβα (διακρίνεται ένα). Θα μπορούσε να είναι παράσταση μαινάδων και σατύρου.

Τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.

Lamb 1931/1932, 60, πίν. 24, αρ. 17.

ΚΩΔΩΝΟΣΧΗΜΟΙ

Κρ.10 (Πίν. 9)

Εντοπίστηκε στην Άντισσα σε επίχωση έξω από τα κτίρια

Πρόκειται για θραύσμα από έναν *ερυθρόμορφο κωδωνόσχημο κρατήρα*. Η εσωτερική πλευρά του θραύσματος καλύπτεται εξ ολοκλήρου με μελανό γάνωμα. Στην παράσταση απεικονίζεται κεφάλι γυναικείας μορφής με σάκο, από τον οποίο ξεφεύγουν κάποιοι βόστρυχοι και τμήμα θύρσου.

520 π.Χ.

Lamb 1931/1932, 59, πίν. 24, αρ. 12.

Κρ.11 (Πίν. 9)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη Μυτιλήνης, Τομή 1, Πάσα 3

Ερυθρόμορφο όστρακο από κωδωνόσχημο κρατήρα, που φέρει παράσταση νεαρού καθιστού γυμνού νέου.

Τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.

Williams C και Williams H. 1986,

ΑΙΔΙΓΝΩΣΤΟΙ ΤΥΠΟΙ ΚΡΑΤΗΡΩΝ

Κρ.12 (Πίν. 9)

Εντοπίστηκε στην Βόρεια πλαγιά της Ακρόπολης της Μήθυμνας

Πάχ. τοιχ.: 1

Το ερυθρόμορφο θραύσμα *πιθανόν ανήκει σε κρατήρα*. Εσωτερικά είναι καλυμμένο με μελανό γάνωμα. Στο κάτω μέρος του θραύσματος διακοσμητική ταινία αποτελούμενη από τετράγωνα μαιάνδρου και από πάνω διακρίνονται πόδια κατ'ενώπιον αποδοσμένα και η απόληξη ενός γυναικείου ιματίου. Όστρακο της ίδιας περιόδου έχει βρεθεί στην Άντισσα, είναι ο κρατήρας Κρ.8, Beazley 1940, 212, Εικ. 1.

430-420 π.Χ.

Buchholz 1975, πίν. 20 Α, αρ. Ε83. BAPD 20020

Κρ.13 (Πίν. 9)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο.

Εντοπίστηκε στην Αρχαία Άντισσα.

Πρόκειται για *ερυθρόμορφο θραύσμα κρατήρα*, χωρίς να μπορεί να αναγνωρισθεί ο τύπος του. Σώζεται τμήμα της παράστασης με τον Τριπτόλεμο και τη Δήμητρα.

460-450 π.Χ.

Χατζή 1972, πίν. 531, δ. BAPD 3093

ΠΕΛΙΚΕΣ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΕΣ

Πελ.1 (Πίν. 10)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο (α) P404, (β) P391,

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Τομή 86/17- Στρώμα: 6 – (α) Χώμα από ζεμπίλι: 22- (β) Χώμα από ζεμπίλι: 20

ΜΣΔ: (α) 4,6, (β) 5,4, Πάχ.: 0,4

Δύο θραύσματα *μελανόμορφης πελίκης* που δε συγκολλούνται μεταξύ τους και φέρουν ίχνη καύσης. Στο θραύσμα (α) παρουσιάζεται μια ανδρική κεφαλή με κράνος αττικού τύπου με λευκές λεπτομέρειες στα δύο άκρα του και τμήμα της οπλιτικής ασπίδας, που κρατούσε. Στο θραύσμα (β) το επάνω μέρος είναι καλυμμένο με μελανό γάνωμα και ακριβώς από κάτω αλυσίδα με κρεμάμενα άνθη λωτού που συνδέονται ανά δύο μεταξύ τους και με στιγμές στα διάκενα. Διακρίνεται το άκρο ενός υπερυψωμένου δόρατος και το κράνος αττικού τύπου από άλλον πολεμιστή με λοφίο που αποδίδεται με λευκό χρώμα. 520-500 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 52. BAPD 44956

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΕΣ

Πελ.2 (Πίν. 10)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 592

Περιγραφή: Πρόκειται για *ερυθρόμορφη πελίκη* με κάθετες λαβές που τη καλύπτει το φαρδύ, κρεμάμενο χείλος, με σφαιρικό σώμα και διβαθμιδωτή βάση. Στην κύρια όψη απεικονίζεται μια γυναικεία προτομή σε κατατομή προς τα αριστερά, απέναντι της παριστάνεται ένας ιματιφόρος νέος, του οποίου τα άνω και τα κάτω άκρα καλύπτονται εξ ολοκλήρου από το ιμάτιο. Μεταξύ των δύο μορφών ένα φυτικό κόσμημα που σχηματίζεται από βλαστόσπειρες που φαίνεται να εκφύονται από το έδαφος. Στο άνω τμήμα στο ύψος του μετώπου της γυναικείας προτομής, ένα κυκλικό αντικείμενο. Η παράσταση ορίζεται πάνω και κάτω με ιωνικό κυμάτιο Στην δευτερεύουσα όψη του αγγείου απεικονίζεται ιματιφόρος αγένειος με ιωνικό κυμάτιο πάνω και κάτω.

Ζωγράφος του Rodin 1060.

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

ARV² 1444.4. BAPD 218139

Πελ.3 (Πίν. 10)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 589

Πρόκειται για *ερυθρόμορφη πελίκη* με κάθετες λαβές που καλύπτονται από το χείλος, σώμα σφαιρικό και βάση διβαθμιδωτή. Το περιχέιλωμα διατρέχει κόσμημα ιωνικού κυματίου. Στην κύρια όψη, απεικονίζεται προτομή αμαζόνας σε κατατομή προς τα δεξιά. Το πρόσωπο της αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα. Οι λεπτομέρειες του προσώπου έχουν απολεπιστεί. Φορά περιδέραιο. Στα δεξιά της μορφής σε δεύτερο επίπεδο, απεικονίζεται προτομή αλόγου. Την παράσταση άνω και κάτω ορίζει ταινία με αμελώς εκτελεσμένο ιωνικό κυμάτιο. Στη δευτερεύουσα όψη απεικονίζονται αντωπά δύο, ιματιοφόροι νέοι. Ο ένας από τους δύο που βρίσκεται στα δεξιά κρατά στλεγγίδα. Ζωγράφος της Αμαζόνας.

Β' μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

ARV² 479.31. BAPD 230473

Πελ.4 (Πίν. 10)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο BE 590

Πρόκειται για *ερυθρόμορφη πελίκη* με κάθετες λαβές που δεν ακουμπούν στο περιχέιλωμα. Το σώμα είναι σφαιρικό και ο λαιμός ψηλός και αμφικωνικός. Η βάση της πελίκης είναι διβαθμιδωτή. Φέρει απολεπίσματα και στις δύο όψεις. Στο περιχέιλωμα φέρει ιωνικό κυμάτιο. Στην κύρια όψη του αγγείου οριζόμενη από δύο ταινίες με ιωνικό κυμάτιο, απεικονίζεται γυναικεία προτομή σε κατατομή προς τα δεξιά με φρυγικό σκούφο που κοσμεύεται με μαύρες στιγμές και βρίσκεται ανάμεσα σε γρύπα στα αριστερά και προτομή αλόγου στα δεξιά. Όλη η σύνθεση είναι στραμμένη προς τα δεξιά. Οι λεπτομέρειες στο άλογο και τον γρύπα είναι αποδοσμένες με μελανό χρώμα. Στην δευτερεύουσα όψη δύο αντωπές ανδρικές νεανικές, ιματιοφόρες μορφές. Η αριστερή μορφή κρατά δίσκο ή τύμπανο. Μεταξύ των δύο μορφών κυκλικό αντικείμενο με μελανή στιγμή στο κέντρο. Η παράσταση ορίζεται πάνω και κάτω με ιωνικό κυμάτιο.

Ομάδα της Μυτιλήνης 590.

4^{ος} αι. π.Χ.

Πελ.5 (Πίν. 11)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 41838

Εντοπίστηκε στη Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης, εντός του ταφικού μνημείου K17.

Ύ: 30,3- Δχ: 15,6- Δ σωμ.: 22,7- Δβ: 15,1- ΜΣΔ: 21,0

Ερυθρόμορφη πελίκη σχεδόν ακέραιη, με εξώ νεύον χείλος, κυλινδρικό λαιμό, ταινιωτές λαβές, σφαιρικό σώμα, και μια άβαφη βάση με κοίλη επιφάνεια έδρασης. Η κύρια όψη της πελίκης απεικονίζει δύο αντωπές ανδρικές ιματιοφόρες μορφές σχεδόν ισοϋψείς. Οι πτυχώσεις στα ιμάτια αποδίδονται με λεπτές γραμμές μελανού χρώματος. Στα δεξιά η μορφή κρατά βακτηρία, η αριστερή μορφή έχει καλυμμένο το χέρι και ελαφρώς προτεταμένο κάτω από το ιμάτιο. Το ιμάτιο που φορά η αριστερή μορφή καλύπτει ολόκληρο το σώμα μέχρι ψηλά στο λαιμό. Το αγένειο πρόσωπο και τα μακριά μαλλιά δείχνουν πως πρόκειται για νεαρό άτομο. Στη δευτερεύουσα όψη απεικονίζεται μια μορφή στο κέντρο της πελίκης, για την οποία χρησιμοποιείται ο ίδιος εικονογραφικός τύπος με εκείνον της δεξιάς μορφής της κύριας όψης. Στο επάνω μέρος και των δύο όψεων οι παραστάσεις ορίζονται με ιωνικό κυμάτιο και το κάτω από μελαμβαφή ταινία με σχηματοποιημένα φύλλα κισσού.

Ζωγράφος της Φλωρεντίας.

470-460 π.Χ.

Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 560-563. BAPD 9041422

Πελ.6 (Πίν. 11)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 41639

Εντοπίστηκε στη Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης.

Ύ.: 20,7- Δχ : 13- Δ σωμ.: 13,9- Δβ: 9,2

Η **Ερυθρόμορφη πελίκη**, έχει βρεθεί ακέραιη, αλλά έχει αρκετά διαβρωμένη επιφάνεια λόγω επικαθίσεων και αλάτων και οι μορφές δεν είναι εύκολα διακριτές. Έχει σφαιρικό σώμα, κυλινδρικές λαβές και σώμα με οριζόντιο περιχέιλωμα. Στην κύρια όψη του αγγείου δύο ιματιοφόρες μορφές. Η αριστερή μορφή πιθανόν να είναι γυναίκα που κρατά στο ύψος των προσώπων ένα αντικείμενο κυκλικού σχήματος με διακόσμηση καστανού χρώματος. Ανάμεσα τους δύο μορφές ένα αντικείμενο που έχει ταυτιστεί από κάποιους μελετητές με βωμό, όρο, ή στήλη αλλά δεν είναι διακριτό εξαιτίας της διάβρωσης που

έχει υποστεί το αγγείο. Η παράσταση πλαισιώνεται στην επάνω και την κάτω μεριά από ιωνικό κυμάτιο. Στη δευτερεύουσα όψη εικονίζεται μια ανδρική ιματιοφόρα μορφή που είναι στραμμένη προς τα δεξιά και πλαισιώνεται πάνω και κάτω με ιωνικό κυμάτιο.

Γύρω στο 375 π.Χ.

Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 564-565. BAPD 9041424

Πελ.7 (Πίν. 11)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 41844

Εντοπίστηκε στη Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης, στο εσωτερικό του ταφικού μνημείου K16 με διαστάσεις 3,19 x 2,70 εκ.

Υ: 19,3- Δ: 12,4 – Δσώμ.:14,1- Δβ: 9,3

Η *ερυθρόμορφη πελίκη* έχει έξω νεύον πεπλατυσμένο χείλος, κυλινδρικό λαιμό, ταινιωτές λαβές και σφαιρικό σώμα. Στην α' όψη απεικονίζονται δύο αγένειοι ιματιοφόροι νέοι. Έχουν και οι δύο προτεταμένο το δεξί τους χέρι, σε χειρονομία σπονδής ή χαιρετισμού. Μεταξύ των μορφών απεικονίζεται σπείρα που εκφύεται από το έδαφος, και στο ύψος των ώμων κυκλικό αντικείμενο που χαρακτηρίζεται από πολλούς ως αρύβαλλος. Η παράσταση ορίζεται άνω και κάτω με αμελές ιωνικό κυμάτιο. Στην β' όψη στο κέντρο του αγγείου ιματιοφόρος νέος στραμμένος προς τα δεξιά. Ορίζεται η παράσταση άνω και κάτω με αμελώς εκτελεσμένο ιωνικό κυμάτιο.

370–360 π.Χ.

Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 563-564, Εικ. 4. BAPD 9041433

Πελ.8 (Πίν. 11)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 41637

Εντοπίστηκε στην Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης, στην οδό Καβέτσου αρ. 28 εντός του ορθογώνιου κιβωτιόσχημου τάφου (ΤΦ X)

Δχ: 11,9- Δσώμ.: 12,8- Δβ: 7,5

Ερυθρόμορφη πελίκη ακέραια σωζόμενη σε σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης. Στην α' όψη εικονίζεται μια προτομή Αμαζόνας σε κατατομή προς τα αριστερά, η οποία φορά φρυγικό σκούφο διακοσμημένο με μελανές στιγμές. Το πρόσωπο της Αμαζόνας αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα ενώ οι λεπτομέρειες που είναι αποδοσμένες με καστανοκίτρινες γραμμές τονίζουν το στρογγυλεμένο πηγούνι και τα σαρκώδη χείλη και τα εκφραστικά μάτια. Ένα άλογο στο ίδιο επίπεδο με την προτομή εικονίζεται στα

αριστερά. Τα περιγράμματα των μορφών και της χαίτης του αλόγου αποδίδονται με παχιές μελανές και καστανές γραμμές. Η παράσταση ορίζεται πάνω και κάτω με αμελώς εκτελεσμένο ιωνικό κυμάτιο, ιωνικό κυμάτιο κοσμεί και το περιχέλωμα του χείλους. Στην β' όψη απεικονίζονται δύο μορφές που είναι ιματιοφόρες.

Ομοιάζει με την τεχνοτροπία της Ομάδας των Γρυπών.

Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 567, Εικ. 7. BAPD 9041436

Πελ.9 (Πίν. 12)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο BE 31032

Εντοπίστηκε στη Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης, στη συμβολή οδών Παπαδιαμάντη, Μητρέλια και Μολίνου σε μεγάλη απόσταση από τα τείχη της πόλης. Προέρχεται από μια τετράγωνη θήκη με τη συμβατική ονομασία IV με διαστάσεις 0,55 x 0,57 και ύψος 0,65 μ. Στη ΒΑ γωνία εντοπίστηκε η ερυθρόμορφη πελίκη, ενώ στη ΒΔ γωνία της θήκης εντοπίστηκε μια τεφροδόχος χάλκινη υδρία (BE 18473), 'Υ 57 εκ., και μία σιδερένια στλεγγίδα (BE 18751).

Ύ: 28,3- Δχ: 15,4- Δσώμ.: 16,1- Δβ: 9,7

Η **ερυθρόμορφη πελίκη** σώζεται ακέραιη και εμφανίζει απολεπίσματα κατά τόπους. Έχει ψηλό αμφικωνικό λαιμό, ταινιωτές λαβές που ακουμπούν στο χείλος και σώμα ωοειδές και πιο σφαιρικό στο κάτω μέρος με διπλή δαχτυλιόσχημη βάση. Στην α' όψη στο κέντρο απεικονίζεται γυναικεία προτομή σε κατατομή προς τα αριστερά, στα αριστερά της στο ίδιο ύψος μια προτομή αλόγου και στα δεξιά προτομή γρύπα που κοιτούν προς την ίδια κατεύθυνση. Το άλογο φέρει λεπτομέρειες με μελανό χρώμα, ενώ η γυναικεία προτομή και η προτομή του γρύπα πιθανόν να ήταν καλυμμένες με επίθετο λευκό χρώμα που έχει απολεπιστεί και για το λόγο αυτό δεν είναι διακριτά τα χαρακτηριστικά τους. Η παράσταση πλαισιώνεται από αμελώς εκτελεσμένο ιωνικό κυμάτιο. Στην β' όψη δύο νεαροί ιματιοφόροι άνδρες, αυτός στα δεξιά με προτεταμένο το δεξί του χέρι (χαιρετισμού ή σπονδής). Αυτός στα αριστερά κρατά δισκοειδές αντικείμενο. Μεταξύ των δύο μορφών αποδίδεται πιθανόν βωμός ή αγωνιστικό τέρμα και πάνω από αυτό ένα κυκλικό αδιάγνωστο αντικείμενο (αρύβαλλος ;). Επάνω και κάτω η παράσταση ορίζεται με αμελώς εκτελεσμένο ιωνικό κυμάτιο. Διακοσμημένο με ιωνικό κυμάτιο είναι και το περιχέλωμα πελίκης.

Θυμίζει την ομάδα Β της Ομάδας των Γρυπών.

Γ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.

Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 568-569, Εικ. 8. BAPD 9041437

Πελ.10 (Πίν. 12)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 45830

Εντοπίστηκε στη Νότια Νεκρόπολη στη νότια πλευρά, εντός ταφικής κατασκευής που πήρε τη συμβατική ονομασία ΤΦΧΧVII. Ήταν καλυμμένη με στρογγυλή κεραμίδα πάχους 0,03 μ. και διάμετρο 0,14 μ. Στο εσωτερικό του αγγείου εντοπίστηκαν καμένα οστά και χώμα που παραπέμπουν στη χρήση του ως τεφροδόχο αγγείο.

Υ: 31,1- Δχ: 18,1- Δσώμ: 19,6- Δβ: 12,6

Η *ερυθρόμορφη πελίκη* εντοπίστηκε σε αποσπασματική μορφή και συγκολλήθηκε. Έχει διμερές λοξότμημο χείλος, λαβές κάθετες με τριγωνική νεύρωση εξωτερικά, σφαιρικό σώμα και μια τριβαθμιδωτή βάση. Στην κύρια όψη της οποία διατηρείται μεγάλο τμήμα, απεικονίζεται σκηνή Αμαζονομαχίας, με μια έφιππη Αμαζόνα να επιτίθεται με το δόρυ που κρατά στο δεξί της χέρι σε έναν άνδρα πολεμιστή που είναι πεσμένος στο έδαφος. Ο αντίπαλος της προσπαθεί να αμυνθεί κρατώντας στα χέρια του σπαθί και ασπίδα. Την παράσταση πλαισιώνουν ένας δεύτερος γυμνός πολεμιστής και μια ακόμη Αμαζόνα, το άλογο της οποίας πληγώνει ο πολεμιστής με το δόρυ του. Λευκό επίθετο χρώμα χρησιμοποιήθηκε τα πρόσωπα των Αμαζόνων, στο άλογο και στην ασπίδα. Οι Αμαζόνες φορούν χειριδωτό χιτώνα και αναξυρίδες με στικτή διακόσμηση και φρυγικό σκούφο. Το κάτω μέρος της παράστασης πλαισιώνει ιωνικό κυμάτιο που λειτουργεί παράλληλα ως γραμμή έδρασης των μορφών της παράστασης στο άνω μέρος αμελές ιωνικό κυμάτιο και ταινία με σχηματοποιημένο μαίανδρο από πάνω ιωνικό κυμάτιο. Το χώρο κάτω από τις λαβές κοσμούν ανθέμια. Οι μορφές αποδίδονται με έντονα περιγράμματα καστανού χρώματος και οι λεπτομέρειες με στιγμές, λεπτές πινελιές και επίθετο λευκό και κόκκινο χρώμα.

Ομάδα των Γρυπών (Group G)

Β΄ μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Κουρτζέλλης και Πανάτση 2019, 565-566, Εικ. 6. BAPD 9041434

Πελ.11 (Πίν. 12)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, BE 41634

Οδός Καβέτσου, Νότια Νεκρόπολη Μυτιλήνης.

Υ:21,0 - ΜΣΔ:14,5

Πρόκειται για *ερυθρόμορφη πελίκη* που σώζεται ακέραιη. Έχει οριζόντιο χείλος και λοξότμημο περιχείλωμα, κυλινδρικό λαιμό, κάθετες ταινιωτές λαβές με νεύρωση εξωτερικά, σφαιρικό σώμα και δακτυλιόσχημη, διβαθμιδωτή βάση. Στην κύρια όψη, μια γυναικεία μορφή που πιθανόν είναι Αμαζόνα, πάνω σε άρμα με δύο άλογα (συνωρίδα), ένα από τα οποία αποδίδεται με λευκό επίθετο χρώμα. Στη δευτερεύουσα όψη, δύο αντωπές ιματιοφόρες μορφές, με βωμό ανάμεσα τους. Οι μορφές κρατούν δίσκους με προσφορές. Το χώρο κάτω από τις λαβές κοσμούν ανθέμια. Άνω και κάτω τις παραστάσεις ορίζει ιωνικό κυμάτιο που επαναλαμβάνεται και στο περιχείλωμα. Ζωγράφος των Αμαζόνων.

Β΄ μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Τριανταφυλλίδης κ.α. 2015, 32-33.

Πελ.12 (Πίν. 12)

Μυτιλήνη, Βόρειο Νεκροταφείο

Πρόκειται για ερυθρόμορφη πελίκη με κυλινδρικό σώμα, ψηλό λαιμό και δισκοειδής βάση. Στην παράσταση της κύριας όψης, απεικονίζονται αντωπά δύο γυναικείες κεφαλές, πιθανόν Αμαζόνων με σάκκο στο κεφάλι τους. Στο άνω τμήμα ορίζει την παράσταση πρόχειρα εκτελεσμένο ιωνικό κυμάτιο, το οποίο περιτρέχει και το χείλος της πελίκης.

Πιθανόν της Ομάδας των Γρυπών (Group G)

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου 1999, 83.

ΣΚΥΦΟΙ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΟΙ

Σκύφ.1 (Πίν. 13)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης κατά την ανασκαφή του 1987 (Πανεπιστήμιο British Columbia, υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου). Τομή 86/12 – Στρώμα 17 – Χώμα από ζεμπίλι 37B. αρ. 87-P4461.

ΜΣΔ: 4,7- Πάχ.: 0,3

Πρόκειται για θραύσμα από το σώμα ενός *μελανόμορφου πιθανόν σκύφου*. Στο εσωτερικό το θραύσμα καλύπτεται με γάνωμα. Στην εξωτερική πλευρά του απεικονίζεται το κεφάλι και το στήθος ενδεδυμένης άνδρα γενειοφόρου (;) ανδρικής μορφής, ένα τσαμπί σταφύλια σε κλαδί και ίσως και πόδια ζώου πιθανώς αγριόχοιρου. Με κόκκινο χρώμα αποδίδονται κάποιες πτυχές.

500 - 475 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 67. BAPD 44614

Σκύφ.2 (Πίν. 13)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης κατά την ανασκαφή του 1987. Τομή 86/12- Στρώμα: 19- Χώμα από ζεμπίλι: 39B, 87-P469

ΜΣΔ: 3,2- Πάχ.: 0,2

Θραύσμα από το σώμα του *μελανόμορφου σκύφου (;)* με ίχνη καύσης. Το εσωτερικό του θραύσματος καλύπτεται με γάνωμα, ενώ εξωτερικά φέρει ταινία και γραμμή μελανού χρώματος. Πιθανών απεικονίζεται ανδρικό κεφάλι (;) και ένα αντικείμενο που ίσως είναι ελικοειδής βλαστός (;), ή ουρά από αιλουροειδές.

Ύστερος 6^{ος} – πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 67.- BAPD: 44615

Σκύφ.3 (Πίν. 13)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1989- Αριθμός κεραμικής: 114. Τομή 89/5- Στρώμα:9 – Χώμα από ζεμπίλι: 48

Θραύσμα *μελανόμορφου σκύφου*, το εσωτερικό του οποίου είναι καλυμμένο με γάνωμα. Εξωτερικά φέρει ταινία στο χείλος και σχηματοποιημένο ανθέμιο στο ύψος της λαβής.

500-475 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 75. BAPD 44756

Σκύφ.4 (Πίν. 13)

Göttingen, Georg-August-Universität K333

Εντοπίστηκε στην Πύρρα κατά τις ανασκαφές του Böehlau 1906.

Ύ: 3,4- Πλ: 3,7 – Πάχ. τοιχ.: 0,3 – ΜΣΔ: (περ.) 16,6

Πρόκειται για θραύσμα από **μελανόμορφο σκύφο** που συντηρήθηκε το 2005. Σώζεται το χείλος και τμήμα του σώματος. Εσωτερικά το θραύσμα φέρει μελανό στιλπνό γάνωμα. Το χείλος καλύπτεται με πλατιά μελανή μαύρη ταινία και κάτω από αυτή υπάρχει μια έντονη αυλάκωση. Απεικονίζονται τρία μεγάλα φύλλα και ελικοειδής βλαστός από σχηματοποιημένο ανθέμιο. Τα ανθέμια απαντούν στην κατηγορία των σκύφων τύπου A και των τύπων FP.

520 π.Χ

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 107-108, Παράρτημα 12.8, πίν. 62.6. BAPD 9032635

Σκύφ.5 (Πίν. 13)

Göttingen, Georg-August-Universität K336

Εντοπίστηκε στην Πύρρα κατά τις ανασκαφές του Böehlau το 1906.

Ύ: 6,6 – Πλ: 4,5 – ΜΣΔ: (περ.) 16,0 – 17,0 – Πάχ. τοιχ.: 0,3– 0,4

Είναι ένα **θραύσμα από μελανόμορφο σκύφο**, πιο συγκεκριμένα τμήμα του χείλους και του σώματος, που συντηρήθηκε το 2005. Φέρει απόκρουση και απολέπιση στην επιφάνεια του. Ο πηλός φαίνεται να έχει αποχρωματιστεί και έχει γίνει ερυθρό-γκρι. Μια μελανή φαρδιά ταινία περιτρέχει το χείλος και ορίζει την κεντρική παράσταση. Στην παράσταση απεικονίζεται γυναικεία μορφή που φορά χιτώνα, το δεξί της χέρι είναι κοντά στο σώμα, ενώ το αριστερό είναι τεντωμένο και λυγισμένο. Φαίνεται να είναι μια μαινάδα που κρατά κροτάλα στο αριστερό χέρι. Ο χιτώνας φέρει εγχάρακτες πτυχωσεις και λεπτομέρειες με επίθετο λευκό χρώμα και κουκίδες κόκκινου χρώματος. Έχει πολύ λεπτά πόδια και φαίνεται πως κινείται προς τα δεξιά με χορευτική κίνηση. Στο βάθος της παράστασης πίσω από τη μορφή διακρίνονται τέσσερα κλαδιά με πυκνά φύλλα, που πιθανόν πρόκειται για κισσό. Στα δεξιά φαίνεται μια γραμμή που ίσως πρόκειται για το

χέρι μιας άλλης μορφής. Η παράσταση πλαισιώνεται στο κάτω μέρος με μελανή ταινία στην οποία πατά η μορφή.

Θυμίζει έργο του Ζωγράφου του Αίμονα.

480-460 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 109, Παράρτημα 12.10, πίν. 63.3. BAPD 9032638

Σκύφ.6 (Πίν. 13)

Göttingen, Georg-August-Universität K337

Εντοπίστηκε στην Πύρρα κατά τις ανασκαφές του Böhlau το 1906.

Υ: 45- Πλ: 7,5 - Δβ: (περ.) 11,4- Πάχ. τοιχώματος: 0,3- 0,5

Το θραύσμα **μελανόμορφου σκύφου** συντηρήθηκε το 2005. Πρόκειται για τμήμα της βάσης και του σώματος σε καλή κατάσταση διατήρησης. Κατά τόπους παρουσιάζει αποκρούσεις. Το κάτω μέρος του σώματος και η βάση φέρουν μελανό γάνωμα. Η παράσταση πατά πάνω σε μελανή γραμμή έδρασης. Απεικονίζονται τα λεπτά πόδια μιας ανδρικής μορφής από τα πέλματα έως τα γόνατα. Δεξιά και αριστερά από τα πόδια, σχηματοποιημένοι βλαστοί και φύλλα κισσού. Στα δεξιά της παράστασης, έλικες σχηματοποιημένου σπειροειδούς ανθεμίου. Πιθανόν το θραύσμα να συνανήκει με το Σκύφ.5, Πανεπιστήμιο Göttingen, αρ. K336.

Ζωγράφος του Αίμονα.

480- 460 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 109-110, Παράρτημα 12.10, πίν. 63.4. BAPD 903263

Σκύφ.7 (Πίν. 13)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987, Πανεπιστήμιο British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου–Αριθμός κεραμικής: 196. Τομή: 86/17- Στρώμα 9- Χώμα από ζεμπίλι: 30

ΜΣΔ: 3,2- Πάχ.: 0,3

Θραύσμα από το σώμα μελανόμορφου σκύφου (;) που στο εσωτερικό του καλύπτεται από μελανό γάνωμα. Εξωτερικά διακοσμείται με σειρά υδρόβιων πουλιών και σχηματοποιημένα κλαδιά κισσού στο φόντο. Με κόκκινο χρώμα μια γραμμή στο φτερό

του πουλιού και με λευκό χρώμα στιγμές τυχαίες στην κόκκινη γραμμή όπου πατά το πτηνό.

525-500 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 66. BAPD 44616

Σκύφ.8 (Πίν. 13)

Εντοπίστηκε στη Μυτιλήνη εντός του ελλειψοειδούς κτιρίου στα στρώματα P2- P3

Τμήμα *μελανόμορφου σκύφου* με παράσταση σφιγγών εκατέρωθεν Πήγασου στη ζώνη μεταξύ των λαβών. Οι μορφές είναι αποδοσμένες με έντονη χάραξη και λευκό επίθετο χρώμα στο κεφάλι και στο στήθος των σφιγγών αλλά και στο κεφάλι και στο λαιμό του Πήγασου. Στο πλάι κάθε σφίγγας ένα σχηματοποιημένο ανθέμιο.

6^{ος} αι. π.Χ.

Χατζή-Βαλλιάνου 2018, 222, 225, Εικ. 104.

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ

Σκύφ.9 (Πίν. 14)

K 680 α. β.

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, κατά τις ανασκαφές του Böhlau το 1906.

(α) ΜΣΔ: 5,3 – Πλ.: 5,9 – Πάχ. τοιχώματος: 0,3

(β) Ύ: 4,3 – Πλ: 5,0 – Πάχ. τοιχώματος: Στην πάνω πλευρά: 0,3 και 0,6 στην κάτω πλευρά.

Δβ: 11,7

Πρόκειται για δύο θραύσματα από *ερυθρόμορφο σκύφο τύπου Α* που συντηρήθηκαν το 2008. Το θραύσμα (α) πρόκειται για τμήμα βάσης και τμήμα σώματος, με αποκρούσεις απόκρουσμα και απολεπίσματα στην εξωτερική όψη του. Έχει δισκοειδής βάση με τοιχώματα που στενεύουν προς την βάση. Φέρει διακόσμηση με βλαστόσπειρες και από κάτω του μια ταινία αφημένη στο χρώμα του πηλού. Το θραύσμα (β) φέρει βλαστόσπειρες, φύλλο από ανθέμιο και από κάτω μια μελανή ταινία.

400-375 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 4, 86, παράρτημα 9.11, πίν. 31.14. BAPD 9032971

Σκύφ.10 (Πίν. 14)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5.

Πρόκειται για *θραύσμα από ερυθρόμορφο σκύφο* και πιο συγκεκριμένα για τμήμα της βάσης.

480 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, πίν. 23, αρ. 1. BAPD 9056010

Σκύφ.11 (Πίν. 14)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5.

Πρόκειται για θραύσμα από *ερυθρόμορφο σκύφο* και πιο συγκεκριμένα για τμήμα της βάσης.

480 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, πίν.23, αρ. 2 BAPD 9056011

Σκύφ.12 (Πίν. 14)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5.

Πρόκειται για θραύσμα από *ερυθρόμορφο σκύφο* και πιο συγκεκριμένα για τμήμα της βάσης.

480 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, πίν.23, αρ. 3. BAPD 9056012

Σκύφ.13 (Πίν. 14)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5.

Πρόκειται για θραύσμα από *ερυθρόμορφο σκύφο* και πιο συγκεκριμένα για τμήμα της βάσης.

480 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, πίν. 23, αρ. 6. BAPD 9056013

ΠΙΝΑΚΙΑ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΑ

Πιν.1 (Πίν. 15)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1989- Αριθμός κεραμικής: 226.

Τομή :89/11 Feature 4 Λάκκος: 2 – Στρώμα: 1- Χώμα από ζεμπίλι: 17

ΜΣΔ: 2,9- Πάχ.: 0,5

Πρόκειται για *μελανόμορφο αβαθές πινάκιο*, καλυμμένο με καστανό γάνωμα στον πυθμένα. Στο εσωτερικό απεικονίζεται με μελανό χρώμα το πίσω πόδι από αιλουροειδές και κάτω από το πόδι μια σειρά εναλλασσόμενων στιγμών.

Ζωγράφος του Πόλου.

575 – 550 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 64. BAPD 44617

ΛΕΚΑΝΙΔΕΣ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΕΣ ΛΕΚΑΝΙΔΕΣ

Λεκ.1 (Πίν. 15)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987- Αριθμός Κεραμικής: 385. Τομή 87/7 – Στρώμα: 28- Χώμα από ζεμπίλι: 59

ΜΣΔ: 5,7- Πάχ.: 0,4

Θραύσμα από *μελανόμορφη λεκανίδα με πώμα*. Στην εσωτερική όψη του το θραύσμα καλύπτεται με μελανό γάνωμα. Εξωτερικά, κάτω από την παραπληρωματική ζώνη με το γλωσσωτό κόσμημα διακρίνονται κεφάλι και πτερό από σφίγγα και μια άκρη από την ουρά του πετεινού. Επίθετο κόκκινο χρησιμοποιείται στο γλωσσωτό κόσμημα και με στο πρόσωπο της σφίγγας και μια στιγμή στο φτερό της.

550 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 62. BAPD 44618

Λεκ.2 (Πίν. 15)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά τις ανασκαφές του 1988 στην κάτω πόλη με αριθμό ευρήματος P99- Δυτικό δωμάτιο, επίπεδο 8

ΜΣΔ: 8,2 – Πάχ. τοιχώματος: 0,45- Πάχ. χείλους: 1,2

Θραύσμα από μελανόμορφη λεκανίδα. Διατηρείται το τμήμα του λαιμού και του σώματος. Εσωτερικά καλύπτεται εξ ολοκλήρου από γάνωμα ενώ στο χείλος διακρίνεται μια γραμμή από επίθετο κόκκινο χρώμα. Εξωτερικά το τμήμα που υποδεχόταν το πώμα καλύπτεται από γάνωμα. Στο τμήμα των τοιχωμάτων που ακολουθεί πάνω από την παράσταση διακρίνεται διακοσμητική ταινία με μοτίβα που θυμίζουν τελικό σίγμα (s). Μελανή ταινία στο όριο της ρίζας της λαβής, και στα αριστερά στο τμήμα του σώματος τμήμα από παράσταση που απεικονίζει κεφάλι και ουρά σειρήνας.

Ζωγράφος ΚΧ.

580- 570 π.Χ.

Schaus 2017, 288, αρ. 45, Εικ. 6.

Λεκ.3 (Πίν. 15)

Parma, Museo Nazionale di Antichità C78, (Έπειτα από ανταλλαγή με το Βρετανικό Μουσείο το 1965)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη

Θραύσμα από **μελανόμορφη λεκανίδα (;)** πιθανόν από το πώμα, το οποίο φέρει στην επιφάνεια του κατά τόπους απολεπίσματα. Στο επάνω μέρος του θραύσματος δύο παράλληλες μελανές ταινίες. Κάτω από τις ταινίες εικονίζεται μια σκηνή μάχης. Στα δεξιά το άνω τμήμα ενός πολεμιστή που φορά θώρακα και κορινθιακό κράνος με λοφίο. Κρατάει δόρυ και ασπίδα και μάχεται με έναν πολεμιστή που βρίσκεται μπροστά του, από τον οποίο σώζεται μόνο τμήμα της ασπίδας του και η άκρη του δόρατος του. Στα αριστερά του πολεμιστή, ένας πολεμιστής που φορά κάλυμμα κεφαλής (κάτω από το κράνος) ενώ έχει υψωμένο ένα του χέρι και πάνω από το χέρι φαίνεται να κρατούσε δόρυ. 540-530 π.Χ.

CVA Parma, Museo Nazionale di Antichità 1, III.H.1, Πίν. 9.1. BAPD 1644.

ΥΔΡΙΕΣ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΑ

Υδρ.1 (Πίν. 16)

Εντοπίστηκε στην Άντισσα.

Πιθανόν θραύσμα από τον ώμο *μελανόμορφης υδρίας*. Η παράσταση απεικονίζει κεφάλι ανδρικής μορφής, πάνω από την οποία βρίσκονται δύο μελανές γραμμές, και μια κάτω από το κεφάλι. Εφόσον πρόκειται για σκηνή με πολεμιστές οι γραμμές αυτές αντιστοιχούν σε δόρατα. Φέρει αποκρούσεις και απολεπίσματα.

Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.

Lamb 1931/1932, πίν. 24, αρ. 6.

Υδρ.2 (Πίν. 16)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987 Πανεπιστήμιο British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου,- Αριθμός κεραμικής: 393. Τομή 87/7- Στρώμα: 27- Χώμα από ζεμπίλι: 58

ΜΣΔ: 3,3- Πάχ.: 30

Θραύσμα από το σώμα μελανόμορφης υδρίας. Απεικονίζεται κεφάλι αλόγου προς τα δεξιά και το κάθετο όριο της μετόπης με κλαδί κισσού μεταξύ τριών ταινιών .

Ομάδα του Λεάγρου (Leagros Group)

Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 57. BAPD 44623

Υδρ.3 (Πίν. 16)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987- Αριθμός κεραμικής: 368.

Τομή 86/12- Στρώμα: 15- Χώμα από ζεμπίλι: 31

ΜΣΔ : 9,1- Πάχ. 0,5 – ΕΔ: 13

Θραύσμα από *μελανόμορφη υδρία*. Διατηρείται τμήμα του χείλους και του λαιμού που σε όχι ιδιαίτερα καλή κατάσταση διατήρησης. Έχει έξω στρέφον και παχύ χείλος. Στο εσωτερικό του φέρει γραμμή στο χείλος και σειρά από μεγάλους εγχάρακτους ρόδακες και πιο κάτω καλύπτεται με γάνωμα. Στο εξωτερικό μέρος φέρει μια μαύρη ταινία στο χείλος και ζωφόρο με κεφάλι ανθρώπου, πτερό από σειρήνα με κόκκινη λεπτομέρεια στο πάνω μέρος του και σχηματοποιημένους ρόδακες στο φόντο.

Κοντά στο Ζωγράφο του Πόλου (Schaus)

590-580 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 56. BAPD 44624

Υδρ.4 (Πίν. 16)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. 87.390.

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987, Πανεπιστήμιο British Columbia υπό την αιγίδα του Αρχαιολογικού Καναδικού Ινστιτούτου αρ. 390

ΜΣΔ: 5,7- Πάχ. 0,4

Θραύσμα από το σώμα *μελανόμορφης υδρίας ή αμφορέα (;)*. Απεικονίζεται τμήμα άρματος (διακρίνεται ο τροχός). Ακριβώς από κάτω όρθια παραπληρωματική ζώνη με άνθη λωτού που συνδέοντα ανά δύο μεταξύ τους και στιγμές στα διάκενα.

Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 51. BAPD 44955

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΕΣ

Υδρ.5 (Πίν. 16)

Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο, E252.2

Εντοπίστηκε στη Μυτιλήνη.

Ερυθρόμορφο θραύσμα από *υδρία* που απεικονίζει το θάνατο του Ορφέα και λύρα.

450 π.Χ.

ARV² 588. 89. BAPD 206822

ΟΙΝΟΧΟΕΣ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΕΣ

Οιν.1 (Πίν. 16)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1986- Αριθμός κεραμικής: P213. Τομή 86/12- Στρώμα: 4- Χώμα από ζεμπίλι: 39

ΜΣΔ: 5,5

Μελανόμορφο θραύσμα οينوχόης σε σχήμα κεφαλής (πλαστικό αγγείο). Στο άνω άκρο του θραύσματος διακρίνεται η αρχή διαμόρφωσης του λαιμού του αγγείου. Διακρίνονται τμήμα του μετώπου του προσώπου και ένα μελανό φρύδι, μέρος των κυματιστών μαλλιών και κάλυμμα μελανού χρώματος. Με λευκό χρώμα αποδίδεται το στεφάνι κισσού.

490-480 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 59. BAPD 44621

Οιν.2 (Πίν. 16)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1987- Αριθμός κεραμικής: 394. Τομή 86/12- Στρώμα: 2- Χώμα από ζεμπίλι: 4

ΜΣΔ: 3,8- Πάχ.: 0.3

Μελανόμορφο θραύσμα οينوχόης με στενή ταινία καστανού χρώματος στην μετάβαση μεταξύ ώμου και λαιμού. Στο επάνω μέρος σχηματοποιημένο γλωσσωτό κόσμημα. Στο τμήμα της παράστασης που ακολουθεί από κάτω διακρίνεται μια μορφή που κρατά δόρυ.

530-520 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 58. BAPD 44622

ΟΛΠΕΣ

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΕΣ

Όλπ.1 (Πίν. 17)

Göttingen, Georg-August-Universität K273

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, κατά τις ανασκαφές του Böhlau το 1906.

ΜΣΔ: 4,9 - Πλ: 0,4-0,3

Πρόκειται για θραύσμα από **μελανόμορφη όλπη**. Σε σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης (συντηρήθηκε το 2005). Χρήση επίθετου κόκκινου και λευκού χρώματος για την απόδοση των λεπτομερειών. Στα δεξιά διακρίνεται το κάθετο πλαίσιο της μετόπης του σώματος με το σχηματοποιημένο γραμμικό που είναι χαρακτηριστικό για τις όλπες. Η παράσταση απεικονίζει την Αθηνά να φορά αττικό κράνος, με λόγχη στο δεξί της χέρι. Πίσω από την Αθηνά δύο σχηματοποιημένα κλαδιά αμπέλου. Γλωσσωτό κόσμημα στο πάνω όριο της παράστασης.

Ζωγράφος της Αθηνάς

500-490 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 67-70, πίν. 41.7. BAPD 9032572

Όλπ.2 (Πίν. 17)

Göttingen, Georg-August-Universität K276

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, κατά τις ανασκαφές του Böhlau το 1906.

ΜΣΔ: 6,4 -Πλ: 0,4- 0,3

Πρόκειται για δύο θραύσματα από **μελανόμορφη όλπη** τα οποία συγκολλήθηκαν μετά από συντήρηση το 2005. Στο επάνω μέρος ορίζει την παράσταση διακοσμητική ταινία με γλωσσωτό κόσμημα εναλλάξ μελανού και κόκκινου χρώματος. Στα δεξιά το κάθετο πλαίσιο της μετόπης αποτελούμενο από σχηματοποιημένο κλαδί κισσού ανάμεσα σε λεπτές γραμμές. Η παράσταση απεικονίζει ανδρική ενδεδυμένη μορφή στραμμένη προς τα δεξιά, με το ένα χέρι του τεντωμένο και υψωμένο προς τα εμπρός. Επίθετο κόκκινο και λευκό χρώμα σε λεπτομέρειες της κόμης, στο χέρι και στο ένδυμα.

Περίπου το 550 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 67-70, πίν. 41.7. BAPD 9032574

Ολπ.3 (Πίν. 17)

Göttingen, Georg-August-Universität K275A-C

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, κατά τις ανασκαφές του Böhlau το 1906.

(α) ΜΣΥ: 8,5- (β) ΜΣΥ: 3,9- (γ) ΜΣΥ: 2,8- Πλ: 0,3- 0,4

Πρόκειται για τέσσερα θραύσματα από μελανόμορφη όλπη, που συντηρήθηκαν το 2005 και φαίνεται να συνανήκουν, αλλά δεν συγγκολούνται. Σε πολλά σημεία έχει απολεπιστεί η επιφάνεια. Τα θραύσματα έχουν λεπτά τοιχώματα που παραπέμπουν σε κλειστό αγγείο μικρού μεγέθους. Στο (α) θραύσμα ανδρική γυμνή μορφή σε έντονη κίνηση (εν γούνασι δρόμος) προς τα δεξιά. Μπροστά της διακρίνεται μικρότερο τμήμα μιας δεύτερης γυμνής ανδρικής μορφής. Ίσως πρόκειται για σκηνή κώμου που περιλάμβανε μουσική, τραγούδι και χορό προς τιμήν του θεού Διονύσου. Στο (β) θραύσμα απεικονίζεται το κεφάλι και κορμός σώματος νεαρού αγένειου άνδρα στραμμένου προς τα αριστερά, με τα χέρια σχετικά κοντά στο σώμα. Απέναντι του διακρίνεται χέρι υψωμένο σε χειρονομία συνομιλίας. Στο (γ) θραύσμα απεικονίζεται κεφάλι νεαρού αγένειου άνδρα στραμμένου προς τα δεξιά που μπορεί να συνανήκει με ένα από τα δύο σώματα στο θραύσμα (α).
Ζωγράφος του Ταλείδη

550-540 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 70-7, πίν. 42.1. BAPD 9032575

Ολπ.4 (Πίν. 17)

Göttingen, Georg-August-Universität K280

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, κατά τις ανασκαφές του Böhlau το 1906.

Υ: 3,2- Πλ: 5,7– Δ: (περ.) 9,9

Πρόκειται για τμήμα σώματος και χείλους από **μελανόμορφη όλπη**, συντηρημένο το 2005. Στο σώμα σώζεται μικρό τμήμα από μια διακοσμητική ζώνη με μοτίβα μαιάνδρου και από επάνω δύο στενές μελανές γραμμές ως πλαίσιο. Το χείλος διακοσμείται με τρεις σειρές από παχιές τελείες.

500- 490 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 73. πίν. 42.7. BAPD 9032578

ΛΕΒΗΣ

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ

Λέβ.1 (Πίν. 18)

Εντοπίστηκε στην νεκρόπολη της Άντισσα μέσα σε έναν αποσπασματικά σωζόμενο αμφορέα.

Ερυθρόμορφο θραύσμα από τον ώμο ενός λέβητα. Στο τμήμα της παράστασης που σώζεται, διακρίνεται το κεφάλι ενός νέου άνδρα που φορά μια ταινία γύρω από το κεφάλι. Από επάνω η παράσταση ορίζεται με διακοσμητική ταινία με το χαρακτηριστικό για τη θέση γλωσσωτό μοτίβο.

430 – 420 π.Χ.

Lamb 1931/1932, 59, πίν. 24, αρ. 12.

ΑΣΚΟΣ

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ

Ασκ.1 (Πίν. 18)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης

Αττικός ερυθρόμορφος ασκός με παράσταση γρυπών. Σώζεται κατά το ήμισυ. Ο γρύπας εικονίζεται ξαπλωμένος προς τα δεξιά. Με αραιή βαφή αποδίδονται τα φτερά και με στιγμές τα πούπουλα στα φτερά τους.

Τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.

Williams C. και Williams H. 1988, πίν. 4.

ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΑΔΙΑΓΝΩΣΤΑ

ΕΡΥΘΡΟΜΟΡΦΑ

Αδ. Όστρ.1 (Πίν. 19)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5

Πρόκειται για *ερυθρόμορφο θραύσμα*, στο οποίο απεικονίζεται ένα ανθρώπινο χέρι. 500-450 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.4. BAPD 9056006.

Αδ. Όστρ.2 (Πίν. 19)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5

Πρόκειται για *ερυθρόμορφο θραύσμα*, στο οποίο απεικονίζεται ένα ανθρώπινο χέρι. 500-450 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.5. BAPD 9056007.

Αδ. Όστρ.3 (Πίν. 19)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5.

Πρόκειται για *ερυθρόμορφο θραύσμα* που απεικονίζει δύο ιματιοφόρους. Τα ενδύματα παρουσιάζουν έντονη πτυχολογία. Ο ένας εκ των οποίων στηρίζεται σε βακτηρία. 500- 450 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.7. BAPD 9056004.

Αδ. Όστρ.4 (Πίν. 19)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5.

Πρόκειται για *ερυθρόμορφο θραύσμα* που φέρει τμήμα παράστασης το οποίο είναι αδιάγνωστο σύμφωνα με τη συγγραφέα. 450-400 π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.8. BAPD 9056009

Αδ. Όστρ.5 (Πίν. 19)

Εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές στη Μυτιλήνη στο οικόπεδο του Ασύλου Ανιάτων στους τ.Ρ4 και τ.Ρ5.

Πρόκειται για *ερυθρόμορφο θραύσμα* με παράσταση ιματιοφόρου άνδρα με βακτηρία. 425-375 π.Χ.

Χατζή-Βαλλιάνου 2018, 163, Εικ. 23.9. BAPD 9056008

ΜΕΛΑΝΟΜΟΡΦΑ

Αδ. Όστρ.6 (Πίν. 19)

Μυτιλήνη Αρχαιολογικό Μουσείο

Εντοπίστηκαν στην Μυτιλήνη στο οικόπεδο Ασύλου Ανιάτων κατά την ανασκαφή των φρεατίων. Διάσπαρτα στο χώρο μεταξύ του ελλειψοειδούς κτιρίου Α και του τείχους ΣΤ. Σώζονται 5 όστρακα από μελανόμορφο αγγείο τα οποία συγκολλούνται και προέρχονται από αγγείο μεγάλου μεγέθους, πιθανόν κρατήρα. Απεικονίζονται ανδρική και γυναικεία μορφή σε άρμα που κινείται προς τα δεξιά. Αριστερά, ανδρική μορφή που κρατά τα ηνία, ενώ η γυναικεία με το αριστερό της χέρι κρατά την άκρη του ιματίου της (ιμάτιο *υπέρ την κεφαλήν* πιθανότατα). Πίσω από τα άλογα διακρίνεται η μορφή του Απόλλωνα που παίζει κιθάρα με επτά χορδές και πίσω του σε δεύτερο επίπεδο σχηματοποιημένοι κλάδοι κισσού. Πίσω από τα σώματα των αλόγων στραμμένη προς το θεό μια γυναικεία μορφή που κρατά δύο δάδες. Τα χέρια των γυναικείων μορφών αποδίδονται με λευκό επίθετο χρώμα, και το πρόσωπο της δεύτερης αποδίδονται με λευκό επίθετο χρώμα, όπως επίσης και το ένα άλογο και ο σκελετός της κιθάρας. Οι πτυχώσεις των ενδυμάτων, οι λεπτομέρειες του προσώπου, τα ηνία, τα μαλλιά είναι εγχάρακτα αποδοσμένα. Έμπροσθεν της γυναικείας μορφής στα δεξιά υπάρχει η γραπτή επιγραφή ΤΥΣΘΥΣ (;). Η παράσταση αυτή παραπέμπει σε γαμήλια πομπή με θεϊκό άρμα, με τη συνοδεία του Απόλλωνα ως κιθαρωδού. Τέτοιου είδους παραστάσεων ξεκίνησαν να απεικονίζονται μετά τις δημιουργίες των Εργότιμου Κλειτία και του Σοφίλου (αγγείο Francois).

Τελευταίο τρίτο του 6^{ου} αι. π.Χ.

Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 246-247, Εικ. 143. BAPD 1988

Αδ. Όστρ.7 (Πίν. 19)

Μυτιλήνη, Αρχαιολογικό Μουσείο

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη στο οικόπεδο Ασύλου Ανιάτων κατά την ανασκαφή των φρεατίων το 1973.

Θραύσμα από **μελανόμορφο αγγείο** στο οποίο απεικονίζονται τρεις γυναικείες μορφές στραμμένες προς τα δεξιά. Διακρίνονται τα κατώτερα τμήματα των ενδυμάτων τους και τα πέλματα τους.

Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.

ΑΑ 28.2 β' Μέρος 1973, πίν. 486 Γ. BAPD 1987

Αδ. Όστρ.8 (Πίν. 19)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1989- Αριθμός κεραμικής: 280.

Τομή 89/5- Στρώμα: 9- Χώμα από ζεμπίλι: 62

ΜΣΔ: 4,8- Πάχ.: 0,3

Θραύσμα από το σώμα μελανόμορφου μικρού μεγέθους ανοιχτού αγγείου. Εσωτερικά γανωμένο. Εξωτερικά απεικονίζονται τμήματα δύο μορφών, η αριστερή είναι ντυμένη και εγχάρακτα αποδίδονται οι πτυχώσεις του ενδύματος και δεξιά πιθανόν να πρόκειται για σάτυρο λόγω των βραχέων εγχάρακτων γραμμών που απεικονίζουν το τριχωτό δέρμα των σατύρων ή τις αναξυρίδες Ανατολίτη τοξότη που απεικονίζεται έτσι.

550- 500 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 73. BAPD 44757

Αδ. Όστρ.9 (Πίν. 20)

Εντοπίστηκε στην Ακρόπολη της Μυτιλήνης. Ανασκαφή 1989- Αριθμός κεραμικής : P381. Τομή 89/1- Στρώμα: 33- Χώμα από ζεμπίλι: 88

ΜΣΔ: 4,1- Πάχ.: 0,4

Θραύσμα από τον ώμο μελανόμορφου κλειστού αγγείου. Στο εξωτερικό μέρος του θραύσματος στο επάνω μέρος διακρίνεται για το σύνηθες για τη θέση γλωσσωτό μοτίβο. Από την παράσταση διατηρείται τμήμα της κεφαλής και του σώματος αγένειου νέου σε κατανομή προς τα δεξιά. Το χέρι που διακρίνεται από πάνω του πρέπει να ανήκει σε άλλη μορφή πίσω τους, ενώ δεξιά διακρίνεται ένα αδιάγνωστο αντικείμενο.

550- 500 π.Χ.

Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 72. BAPD 44758

Αδ. Όστρ.10 (Πίν. 20)

Göttingen, Georg-August-Universität K301

Εντοπίστηκε στην Πύρρα, κατά τις ανασκαφές του Böhlau το 1906.

ΜΣΥ: 4,9 – Πλ: 5,7

Πρόκειται για δύο (2) θραύσματα από το σώμα **μελανόμορφου κλειστού αγγείου**, (πιθανόν αμφορέα ή υδρίας) που είναι συνανήκοντα και συγκολλήθηκαν και συντηρήθηκαν το 2005. Η παράσταση απεικονίζει τμήμα άρματος με κατεύθυνση προς τα δεξιά. Διακρίνονται δύο διαφορετικά είδη ενδυμάτων, άρα λογικά εικονίζονται δύο άτομα στην παράσταση, ο ηνίοχος με το ένδυμα με τις πυκνές κόκκινες στιγμές και σε δεύτερο επίπεδο μια ακόμη μορφή με μελανό ένδυμα. Το πλαίσιο του άρματος αποδίδεται με επίθετο κόκκινο χρώμα.

540-530 π.Χ.

CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, 84, πίν. 48.4. BAPD 9032601

Αδ. Όστρ.11 (Πίν. 20)

Εντοπίστηκε στην Άντισσα στην επίχωση έξω από τα ασπιδωτά κτίρια.

Θραύσμα από μελανόμορφο ανοιχτό αγγείο. Τμήμα παράστασης που απεικονίζει γυναικεία μορφή και πολεμιστή με ασπίδα. Τα πόδια της γυναικείας μορφής φέρουν επίθετο λευκό χρώμα. Επίθετο λευκό και κόκκινο χρώμα χρησιμοποιούνται για τις λεπτομέρειες των ενδυμάτων της.

Μέσα 6^{ου} αι. π.Χ.

Lamb 1931/1932, 59, πίν. 24, αρ. 15.

Αδ. Όστρ.12 (Πίν. 20)

Εντοπίστηκε στην Μυτιλήνη κατά τις ανασκαφές του 1990 στην κάτω πόλη με αριθμό ευρήματος P201-

ΜΣΔ: 15.5 – Πάχ. τοιχώματος: 1,3 – Κυρ...: 1,2

Πρόκειται για μεγάλο θραύσμα από **μελανόμορφο ανοιχτό αγγείο** με παχιά τοιχώματα με ένα πλαστικό δαχτυλίδι κάτω από την σχηματοποιημένη σκηνή. Εμφανίζει κατά τόπους απολεπίσματα στην επιφάνεια του. Στη ζωφόρο στα αριστερά απεικονίζεται τράγος, στα δεξιά ένα μικρό αιλουροειδές (:), ίσως στο χώρο κάτω από την λαβή. Επίθετο κόκκινο χρώμα χρησιμοποιείται στο σώμα του τράγου.

Β' τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ.

Schaus 2017, 288, αρ. 46, Εικ. 7, αρ. 46.

Αδ. Όστρ.13 (Πίν. 20)

Μυτιλήνη μεταξύ του ελλειψοειδούς κτιρίου και του τείχους T (OM 485).

Πρόκειται για μελανόμορφο όστρακο με παράσταση Ηρακλή του οποίου σώζεται κεφαλή, κορμός, λεοντή και φαρέτρα. Εγγράφακες λεπτομέρειες στην παράσταση.

Γ' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ.

Χατζή-Βαλλιάνου 2018, 246, Εικ. 142.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Archontidou-Argyri, A. 1994.** “The Town of Mytilini under the Light of Excavations.” Στο *THRACIA PONTICA VI.1. La Thrace et Les Sociétés Maritimes Anciennes, 18-24 September 1994 Sozopol, Proceedings of the International Symposium*, (επίμ.) M. Lazarov and C. Angelova, 27–34. Sozopol.
- Beazley, J. D. 1929.** “Charinos”. *JHS* 49:38–78.
- Beazley, J. D. 1932.** “Little- Master Cups”. *JHS* 52:167–204.
- Beazley, J. D. 1940.** “Postscript to Prometheus”. *AJA* 44: 212.
- Beazley, J. D. 1944.** “Groups of Early Attic Black-Figure”. *Hesperia* 13: 38–57.
- Beazley, J. D. 1956.** *Attic Black-Figure Vase-Painters*. Oxford: Clarendon Press.
- Beazley, J. D., 1971.** *Paralipomena: additions to ‘Attic black-figure vase painters’ and to ‘Attic red-figure vase-painters’*, Oxford: Clarendon Press.
- Beazley, J. D. 1993.** *Η Εξέλιξη Του Αττικού Μελανόμορφου Ρυθμού*. Αναθεωρημένη. Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. Μτφ. Ανδρεάδη Ηλέκτρα.
- Bissa, M.A.E. 2013.** *Governmental Intervention in Foreign Trade in Archaic and Classical Greece*. Διδακτορική διατριβή, University College London.
- Boardman, J., και J. Hayes. 1966.** *Excavations At Tocra 1963-1965: The Archaic Deposits I*. Oxford: The British School of Archaeology at Athens Thames and Hudson.
- Boardman, J. 1974.** *Athenian Black Figure Vases: a Handbook*. London: Thames and Hudson.
- Boardman, J. 1997.** *Athenian black figure vases*. Singa: Thames and Hudson.
- Bothmer, D. Von. 1951.** “Attic Black-Figured Pelikai”. *JHS* 71:40–7.
- Bowra, C. M. 1983.** *Αρχαία Ελληνική Λυρική Ποίηση Α' τόμος Αλκάν, Σησίχορος, Αλκαίος, Σαπφώ*. Β' έκδοση. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Bresson, A. 1983.** “La Dynamique Des Cités de Lesbos.” In *La Cité Marchande*, 101–8. Pessac: Ausonius Éditions.
- Bresson, A. 2000.** *La cité marchande*. Pessac: Ausonius Éditions.
- Brun, P. 1988.** “Mytilène et Athènes au IVe Siècle Av. J.-C.” *REA* 90: 373–84.
- Buchholz, H. G. 1975.** *Methymna. Archäologische Beiträge Zur Topographie Und Geschichte von Nordlesbos. Mit Einem Beitrag Über Methymnäische Münzen von Peter Robert Franke* (επίμ.) Hans Günter Buchholz. Mainz: Philipp von Zabern.
- Bundrick, S. D. 2015.** “Athenian Eye Cups in Context”. *AJA* 119: 295–341. Doi:10.3764/aja.119.30295. Ανακτήθηκε Ιανουάριος 2025.

- Buraselis, K. 2015.** “Federalism and the Sea. The Koina of the Aegean Islands.” Στο *Federalism in Greek Antiquity*, edited by Hans Beck and Peter Funke, 358–76. Oxford: Cambridge University Press.
- Chiarini, S. 2018.** *The So-Called Nonsense Inscriptions on Ancient Greek Vases: Between Paideia and Paidia*. Leiden, Boston: Brill.
- Cohen, B. 2006.** *The Colors of Clay: Special Techniques in Athenian Vases* (επίμ.) Beth Cohen. . Los Angeles: Paul Getty Trust.
- Constantakopoulou, C. 2005.** “Proud to Be an Islander: Island Identity in Multi-Polis Islands in the Classical and Hellenistic Aegean.” *Mediterranean Historical Review* 20: 1–34.
- Constantakopoulou C. 2007.** *The Dance of the Islands Insularity, Networks, the Athenian Empire and the Aegean World*, Oxford University Press, New York.
- Cook, R.M. 1997.** *Greek Painted Pottery*. 3^η (εκδ.) (επίμ.) London and New York: Routledge.
- Dimopoulou, A. 2012.** “Lesbos.” στο *The Encyclopedia of Ancient History*, edited by R. S. Bagnall και K. Brodersen. , C. B. Champion. , A. Erskine. , και S. R. Huebner. Malden, MA: Wiley Blackwell. 1.
- Ellis-Evans, A. 2019.** *The Kingdom of Priam: Lesbos and the Troad between Anatolia and the Aegean*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Giudice, F., και G. Giudice. 2008.** “Le Grandi Rotte Della Ceramica Attica. Riflessioni Sui Punti Di Snood.” Στο *Vasi, Immagini e Collezionismo*, (επίμ.) G. Sena Chiesa, 311–34. Milano: Cisalpino.
- Giudice, F., G. Giudice, E. Giudice, F. Muscolino, and G. Chiarello, Sanfilippo. 2011.** “Attic Imports to Anatolia: The Construction of a Reference Framework.” Στο *SOMA 2009 Proceedings of the XIII Symposium on Mediterranean Archaeology, Selcuk University of Konya, Turkey 23-24 April 2009*, (επίμ.) Hakan Oniz and Erdogan Aslan, 81–91. Oxford: BAR International Series 2200.
- Giudice, F., και G. Santagati. 2019.** “Attic Imports to the Northern Aegean: The Construction of a Reference Framework*.” Στο *Η Κεραμική Της Κλασικής Εποχής Στο Βόρειο Αιγαίο Και Την Περιφέρεια Του (480-323/300 π.Χ.) / Proceedings of the International Archaeological Conference, Thessaloniki, 17–20 May 2017*, (επίμ.) Ε. Μανακίδου και Α. Αβραμίδου, 157–64. Θεσσαλονίκη: University studio press.

- Green, J. R., και R. K. Sinclair. 1970.** “Athenians in Eretria.” *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*. 515-527.
- Harissis, H. 2017.** “The Location of the Euripus of Pyrrha in the Works of Aristotle and Strabo.” *ACTA CLASSICA* 60:113–44.
- Heesen, P. 2011.** *Athenian little-master cups*. Amsterdam: Drukkerij ter Burg Offset.
- Heesen, P. 2016.** “Meaningless, But Not Useless! Nonsense Inscriptions on Athenian Little-Master Cups*.” Στο *Epigraphy of Art: Ancient Greek Inscriptions and Vase-Paintings*, (επίμ.) D. Yatromanolakis, 91–118. Oxford: Archaeopress Archaeology.
- Hoppin, J. C. 1924.** *A Handbook Of Greek Black-Figured Vases. With a Chapter on the Red Figured Southern Italian Vases*. Paris: Libreria M. T. Cicerone.
- Immerwahr H., A 2009.** *Corpus of Attic Vase Inscriptions (CAVI)*.
- Jaquemin, A. 1984.** “*Céramique des époques Archaique, Classique et Hellénistique*”, BCH Suppl. 9, 27-155.
- Kárpáti, A. 2012.** “*A Satyr-Chorus With Thracian Kithara: Toward an Iconography of the Fifth- Century New Music Debate*”. *Phoenix* 66: 221–46.
- Kathariou, K. 2009.** *A New Red-Figure Dinos and a New Painter in the Manner of the Dinos Painter*. *NAC* 38: 11-25.
- Kathariou, K. 2021.** Attic Vases go Places: “The Vases of the Group G as a Case Study”, στο: I. Τζαμτζής – Χρ. Σταυράκος – Π. Αντωνόπουλος (επιμ.), *APETHN THN KALLISTHN. Σύμμεικτα προς τιμήν Καλλιόπης (Κέλλυς) Α. Μπουρδάρα*, Αθήνα, 1447-1462.
- Kathariou, K. 2025.** “(Re)Defining the Trade Routes and the Distribution Patterns of a Significant Attic Pottery Workshop of the Late Archaic Period.” Στο *Over Land and Sea: The Long-Distance Trade, Distribution and Consumption of Ancient Greek Potter*, (επίμ.) A. Garés-Molero, D. Rodríguez-Pére, και A. Diez-Castillo. 49-60 Oxford: BAR Publishing.
- Kilmer, M. F., και R. Develin. 2001.** “Sophilos” Vase Inscriptions and Cultural Literacy in Archaic Athens”. *Phoenix* 55: 9–43.
- Koldewey, R. 1890.** *Die Antiken Baureste Der Insel Lesbos : Im Auftrage Des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts Untersucht Und Aufgenommen*. Berlin: Reimer G.
- Kourtzellis, Y. 2019.** “The Sanctuaries on the Island of Lesbos from an Architectural and Topographical Perspective.” Στο *Listening to the Stones: Essays on Architecture and*

- Function in the Ancient Greek Sanctuaries in Honour of Richard Alan Tomlinson*, (επίμ.) E. C. Partida και B. Schmidt-Dounas, 162–81. Oxford: Archaeopress.
- Kurtz, D. C. 1975.** *Athenian White Lekythoi: Patterns and Painters*. Oxford: Clarendon Press.
- Labarre, G. 1994.** “Κοινόν Λεσβίων.” *REA* 96: 415–46.
- Lamb, W. 1931.** “Antissa”. *BSA* 31: 166–78.
- Lamb, W. 1932.** “Antissa”. *BSA* 32:41–67.
- Lamb, W. 1932.** “Grey Wares from Lesbos”. *JHS* 52: 1–12.
- Levang, K. R. 1972.** *Studies in the History of Lesbos*. Διδακτορική διατριβή, University of Minnesota.
- Macdonald, B. R. 1982.** “The Import of Attic Pottery to Corinth and the Question of Trade during the Peloponnesian War”. *JHS* 102: 113–23.
- Mason, H. 1987.** “Πλίνιος ο Πρεσβύτερος Και Οι Πόλεις Της Λέσβου.” In *Λεσβιακά Τόμος Ι΄ : Δελτίον Της Εταιρείας Λεσβιακών Μελετών*, 176–85. Μυτιλήνη.
- Mason, H. 1995.** “The End of Antissa”. *The American Journal of Philology* 116: 399–410.
- Mason, H. 2001.** “Lesbia Oikodomia: Aristotle, Masonry, and the Cities of Lesbos”. *Mouseion* 35: 31–53.
- Moore, M. B. and M. Z. Philippides 1986.** *Attic Black-Figured Pottery. Athenian Agora XXIII*. New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Moore, M. B. 1997.** *Attic Red-Figured and White-Ground Pottery*. New Jersey: *The Athenian Agora* 30:ii–149.
- Noble, J. V. 1965.** *The Techniques of Painted Attic Pottery* Ed. J.V. Noble. 1η έκδ. New York: Watson-Guptill.
- Paleothodoros, D. 2007.** “Commercial Network in the Mediterranean and the Diffusion of Early Attic Red- Figure Pottery (525-490 BCE).” *Mediterranean Historical Review* 22: 165–82.
- . **2022.** “Greek and Etruscan Vases: Shapes and Markets – An Introduction.” In *Archaeology and Economy in the Ancient World: Proceedings of the 19th International Congress of Classical Archeology Cologne/ Bonn, 22-26 May 2018* (επίμ.) Paleothodoros D., 1–7. Heidelberg: Propylaeum.

- Reger, G. 1997.** “Islands with One Polis versus Islands with Several Poleis.” Στο *The Polis as an Urban Centre and as a Political Community Symposium August, 29-31 1996*, (επίμ.) M. H. Hansen, 450–92. Copenhagen: Munksgaard.
- Rice, P. M. 2006.** *Pottery Analysis: A Sourcebook Encyclopedia of Archaeology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Roberto, J., και P. Gomes. 2019.** “The Island of Lesbos, the Foundation Myths and the Emergence of the Border Poleis.” *NEArco:Revista Eletrônica de Antiguidade*: 77–94.
- Rouse, W. H. D. 1895.** “Lesbos.” *BSA* 2: 145–54.
- Royal Society of Literature (Great Britain) 1866.** *Transactions of the Royal Society of Literature of the United Kingdom*. Vol viii. London: London : J. Murray.
- Schaus, G. P. 1992.** “Archaic Imported Fine Wares from the Acropolis, Mytilene.” *Hesperia* 61: 355- 374.
- . **2012.** “Eresos.” *The Encyclopedia of Ancient History*. Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444338386.wbeah14097>: Ανακτήθηκε 23 Μαΐου 2025.
- Schaus, G. P. 2017.** “Archaic imported fine wares from the lower town site at Mytilene, Lesbos”. Στο *From Maple to Olive: A Colloquium to Celebrate the 40th Anniversary of the Canadian Intsitute in Greece. Athens, 10-11 June 2016*, (επίμ.) D. W. Rupp και J. E. Tomlinson, 265–302. Athens: Publications of the Canadian Institute in Greece.
- Schaus, G. P., και J. Parish. 1996.** “An Archaeological Field Survey at Eresos, Lesbos.” *Echos Du Monde Classique: Classical Views* 15: 27–74.
- Schaus, G. P., και N. Spencer. 1994.** “Notes on the Topography of Eresos.” *AJA* 98: 411–30.
- Scheibler, I. 2010.** *Ελληνική Κεραμική: Παραγωγή, Εμπόριο και Χρήση των Αρχαίων Ελληνικών Αγγείων* Μτφ Ε. Μανακίδου. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Schreiber, T. 1999.** *Athenian Vase Construction: A Potter's Analysis*. Malibu, California: J. Paul Getty Museum.
- Shields, E. L. 1917.** *The cults of Lesbos*. Διδακτορική διατριβή.
- Shapiro, H. A. 1989.** *Art and Cult under the Tyrants in Athens*. Mainz am Rhein: P. von Zabern.
- Sparkes, B. A. 1996.** *The Red and the Black: Studies in Greek Pottery* Επιμ. Brian A. Sparkes. Μτφρ Δ. Τσιαφάκη. New York: Routledge.
- Spencer, N. 1995a.** *A Gazetteer of Archaeological Sites in Lesbos*. Oxford: BAR publishing.

- . 1995b. “Early Lesbos between East and West: A ‘Grey Area’ of Aegean Archaeology.” *BSA* 90: 269–306.
- Spencer, N. 1995c.** “Respecting your Elders and Betters: Ancestor Worship at Antissa, Lesbos”. *Echos du monde classique /Classical Views* 14: 45–60.
- . 2008. “Exchange and Stasis in Archaic Mytilene.” Στο *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*, Επίμ. R. Brock και S. Hodkinson, 68–81. New York: Oxford University Press.
- Volioti, K. 2014.** “Dimensional standardization and the use of Haimonian lekythoi”, στο *Understanding Standardization and Variation in Mediterranean Ceramics: Mid 2nd to Late 1st Millennium BC*. επιμ. A. Kotsonas, 149-168. Leuven: Paris: Walpole, MA: Peeters.
- Wachter, R. 2004.** “Drinking Inscriptions On Attic Little-Master Cups: A Catalogue (AVI 3)”. *Kadmos* 42: 141–89. Doi: <https://doi.org/10.1515/kadm.42.1-2.141> : Ανακτήθηκε 29 Ιουνίου 2025.
- Watrous V. 2007.** “Harbors as Agents of Social Change in Ancient Greece.” Στο *Krinoi Kai Limenes*. Studies in Honor of Joseph and Maria Shaw, Επίμ. P. P. Betancourt, M. Nelson, and H. Williams. Philadelphia: INSTAP Academic Press.
- Whitley, J. 2001.** *The archaeology of Ancient Greece* Επίμ. James Whitley. Cambridge University Press.
- Williams, H., και C. Williams. 1986.** “Excavations on the Acropolis of Mytilene, 1985”. *Echos du monde Classique: Classical views* 30: 141–54.
- Williams, C., και H. Williams. 1988.** “Excavations at Mytilene (Lesbos), 1987”. *Echos du monde Classique: Classical news and views* 32: 135–49.
- Williams H. 2007.** “The Harbors of Ancient Lesbos.” Στο *Krinoi Kai Limenes. Studies in Honor of Joseph and Maria Shaw*, Επίμ. P. P. Betancourt, M.C. Nelson, and H. Williams, 107–16. Philadelphia: INSTAP Academic Press.
- Yazgi, A. 2018.** “Reasons for the Aeolian Colonization Movements from Archaic Period Lesbos Island to the Territories of Troad.” Στο *International Symposium of Propontis and the Surrounding Cultures -From Pre-History to the End of Antiquity – Abstracts Booklet*. 2018.
- Αβραμίδου, Α., και Δ. Τσιαφάκη 2015.** *Αττική Κεραμική: Συμβολή Στις Επαφές Αθήνας Και Θράκης*, Θεσσαλονίκη. E-Textbook. <http://dx.doi.org/10.57713/kallipos-646> : Ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2025

Αρχοντίδου, Ε. 2017. *Ναύκρατις: Χρονολογικά Ζητήματα Σχετικά Με Την Ίδρυση Της Πόλης*. Μεταπτυχιακή εργασία ειδίκευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Αρχοντίδου-Αργύρη, Α. 2016. Τα Λιμάνια Της Αρχαίας Πόλης Της Μυτιλήνης. Σκέψεις Μετά Τα Νέα Δεδομένα Στο *Ήχάδιν Ι: Τιμητικός Τόμος Για Τη Στέλλα Δρούγγου*, Επίμ. Μ. Γιαννοπούλου και Χ. Καλλίνη, 166–76. Αθήνα: Ταμείο αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων.

Αρχοντίδου, Α., και Θ. Κυριακοπούλου 1999. *Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης*. Μυτιλήνη: ΥΠΠΟ Κ' Εφορεία προϊστορικών και κλασικών αρχαιοτήτων

Αχειλαρά, Α. 2012. “Τα Γκριζόχρωμα Αγγεία Από Το Αρχαϊκό Νερκοταφείο Της Μυτιλήνης: η Περίπτωση Του Οικοπέδου Χ. Κρικλάνη- Δ. Κουτσοβίλη.” Στο *Η Κεραμική Της Αρχαϊκής Εποχής Στο Βόρειο Αιγαίο Και Την Περιφέρεια Του (700-480 π.Χ.)*, Επίμ. Μ. Τιβέριος, Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου, Ε. Μανακίδου, και Α. Αρβανιτάκη, 55–68. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Μακεδονικών και Θρακικών Σπουδών.

Βουτυράς, Μ., και Α. Βουτυρά Γουλάκη 2011. *Η Αρχαία Ελληνική Τέχνη Και η Ακτινοβολία Της*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Γεωργιάδης, Ε. 1849. *Τα Λεσβιακά: Ήτοι Ιστορία Της Νήσου Λέσβου/ Μεταφρασθέντα Εκ Του Λατινικού, Επαυξηθείσα Μετά Διαφόρων Προσθηκών, Και Εκδοθείσα Υπό Ευσταθίου Γεωργιάδου..* Αθήνα: Τύποις Αλεξάνδρου Κ. Γκαρπολά. <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/9/d/b/metadata-1364475971-347564-7475.tkl> :

Ανακτήθηκε Ιανουάριος 2025

Γονιδέλλης, Α. Ε. 2012. *Ιστορία Της Αρχαίας Λέσβου: Από Τα Προϊστορικά Μέχρι Τα Πρωτοχριστιανικά Χρόνια*. Μυτιλήνη: Αιολίδα.

Δημοπούλου-Πηλιούνη, Α. Αρ. 2015. *ΛΕΣΒΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ: Πολίτευμα, Θεσμοί Και Δίκαιο Των Πόλεων Της Λέσβου [Αρχαϊκοί, Κλασικοί, Ελληνιστικοί, Ρωμαϊκοί Χρόνοι]* . Αθήνα: Ευρασία.

Ζάχος, Γ. 2012. “Αρχαϊκή Κεραμική Από Την Ερεσό Της Λέσβου.” Στο *Η Κεραμική Της Αρχαϊκής Εποχής Στο Βόρειο Αιγαίο Και Την Περιφέρεια Του (700-480 π.Χ.)*, Επίμ. Μ. Τιβέριος, Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου, Ε. Μανακίδου, και Α. Αρβανιτάκη, 305–19. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Μακεδονικών και Θρακικών Σπουδών.

Θεοδούλου, Θ., και Γ. Κουρτζελλής. 2011. “Λιμάνια Και Ναυτικοί Δρόμοι Στην Αρχαία Λέσβο.” Στο *Λεσβιακό Ημερολόγιο 2011: Γράμματα, Τέχνες, Πολιτισμός*, 129–47. Λέσβος: Εκδόσεις Αιολίδα.

Καθάριου, Κ. 2000. ‘Το εργαστήριο του Ζωγράφου του Μελεάγρου και η εποχή του: Παρατηρήσεις στην αττική κεραμική του πρώτου τετάρτου του 4ου αι. π.Χ.’ Θεσσαλονίκη, University Studio Press.

Καθάριου, Κ. και Τρακοσοπούλου Ε. 2019. “Αττική ερυθρόμορφη πελίκη της Ομάδας των Γρυπών από το νεκροταφείο της αρχαίας Ακάνθου» στο Ε. Μανακίδου - Α. Αβραμίδου (επιμ.), *Η κεραμική της κλασικής εποχής στο Βόρειο Αιγαίο και την περιφέρειά του (480-323/300 π.Χ.)*, Θεσσαλονίκη, 491-505

Καθάριου, Κ. 2023. “Ταξιδεύοντας από τον αττικό Κεραμεικό στη Λήμνο της ύστερης αρχαϊκής περιόδου”. Στο *Πολύτροπος: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νικόλαο Χρ. Σταμπολίδη*, Επίμ. Μ. Ι. Στεφανάκης, Μ. Γιαννοπούλου, και Μ. Αχιολά, 347–59. Ρέθυμνο: Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία.

Κουμαριανού, Α., Τ. Παπουτσάνης, και Α. Νάβαρη 1989. “Χαρτογράφηση Του Ελληνικού Παράλιου Και Νησιωτικού Χώρου/ Cartography of the Shores and Islands of Greece.” Στο *Ελληνική Εταιρεία Χαρτογραφίας-7^{ος} Διεθνές Συμπόσιο 1989 Αθήνα Εθνική Πινακοθήκη 12 Σεπτεμβρίου-8 Οκτώβριο 1989*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Χαρτογραφίας. 1-84.

Κουρτζέλλης, Γ. 2018. “Η Επίδραση Του Φυσικού Περιβάλλοντος Στη Δημιουργία Του Λεσβιακού Πολιτισμού.” Στο *Λεσβιακό Ημερολόγιο 2018: Γράμματα, Τέχνες, Πολιτισμός*, 377–92. Μυτιλήνη: Μύθος εκδόσεις.

Κουρτζέλλης, Γ., και Θ. Θεοδούλου 2019. *Ενάλια Λέσβος: Το Αρχαίο Λιμενικό Δίκτυο/ Lesbos Underwater: The Ancient Harbour Network*. Μυτιλήνη: Δημοτικό Λιμενικό ταμείο Λέσβου.

Κουρτζέλλης, Γ., και Α. Πανάτση 2019. “Ερυθρόμορφες πελίκες από τη Νότια Νεκρόπολη της Μυτιλήνης*”. Στο *Η κεραμική της κλασικής εποχής στο βόρειο Αιγαίο και την περιφέρεια του (480-323/300 π.Χ.)*, Επίμ. Ε. Μανακίδου και Α. Αβραμίδου. Θεσσαλονίκη: University studio press.

Κουρτζέλλης, Γ., και Α. Πανάτση. 2020. “Παραδείγματα της Ύστερης Φάσης της Αττικής Εικονογραφίας με Απεικόνιση Κεφαλών Γυναικείων Μορφών που Αποδίδονται Αυθύπαρκτες σε Ερυθρόμορφες Πελίκες από τις Νεκροπόλεις της Μυτιλήνης”. Στο *10η Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Θεσσαλονίκη 10-14 Μαρτίου 2020. Ρωμαϊκή Αγορά, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Περιλήψεις*, 63. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κουρτζέλλης Γ. 2024. “Λέσβος-Πύρρα.” *Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο*. <https://limenoscope.ntua.gr/ports/view/lesvos-pyrra>:Ανακτήθηκε Ιανουάριο 2025

- Λατσίνογλου, Α. 2020.** “Λατρείες Στη Λέσβο Κατά τος Αρχαϊκούς και Κλασικούς Χρόνους.” Μεταπτυχιακή Διπλωματική, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Λουϊζίδης, Κ. 2003.** *Η Βυζαντινή Λέσβος (330-1355)*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Μανακίδου, Ε. 1993.** “Παραστάσεις με Άρματα από τον 8ο Μέχρι τον 5ο αι. π.Χ. σε Ειρηνικά Συμφραζόμενα: Παρατηρήσεις στην Εικονογραφία τους”. Θεσσαλονίκη, University Studio Press.
- Μπαϊράμη, Κ. 2004.** “Πελίκες Ρυθμού Κέρτς με Παράσταση Αμαζονομαχίας από τη Ρόδο”. *ΑΔ* 55 (2000), Μελέτες Α΄: 193–212.
- Παλαιοθόδωρος, Δ. 2022.** “Η Αττική Κεραμική Στο Μεσογειακό Χώρο, 600-300 π.Χ.” In *AtticPOT Αττική Γραπτή Κεραμική Στην Αρχαία Θράκη (6ος – 4ος Αι. π.Χ.). Νέες Προσεγγίσεις Και Ψηφιακά Εργαλεία*, Επιμέλεια από Δ. Τσιαφάκη, Α. Αβραμίδου, Ν. Μιχαηλίδου, Γ. Μούρθος, και Μ. Καρτά. Ξάνθη: Αθηνά – Ερευνητικό Κέντρο Καινοτομίας στις Τεχνολογίες της Πληροφορίας, των Επικοινωνιών και της Γνώσης. 342-380.
- Πετράτος, Α. 2008.** *Ιωνική Χίος Και Αιολική Λέσβος. Μια Απογραφή Των Αρχαιολογικών Δεδομένων Των Ιερών Των Δύο Νήσων*. Μεταπτυχιακή Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Πλάτωνος, Μ.-Γ. 2004.** “Έρυθρόμορφος Κρατήρας από τις Αχαρνές”. *ΑΔ* 55 (2000):113–42.
- Ρούγγου, Κ. 2013.** *Η Λατρεία Της Κυβέλης Στο Βορειοανατολικό Αιγαίο: Λέσβος, Χίος, Λήμνος*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Ρούγγου, Κ., Ν. Δουλουμπέκης, Ε. Στεφάνου, Γ. Κοσσυφίδου, Α. Σαμαρτζίδου, Δ. Πίτσιου, και Γ. Λαγουτάρης. 2014.** *Αιολικό Ιερό Κλοπεδής Λέσβου*. Μυτιλήνη: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού και Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.
- Σαριπανίδη, Β. 2016.** “Πήλινα Αγγεία”. Στο Σίνδος II: Το Νεκροταφείο, Ανασκαφικές Έρευνες 1980-1982. Πήλινα, Γυάλινα και Φαγεντιανά Αγγεία, Πήλινοι Λύχνοι, Μεταλλικά Αγγεία, Πήλινα Ειδώλια και Πλαστικά Αγγεία, Νομίσματα, επιμ. Α. Δεσποίνη, 31-243. Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 307. Αθήνα: ‘Η έν Αθήναις Αρχαιολογική Έταιρεία
- Τάξης, Σ.Γ. 1909.** *Συνοπτική Ιστορία Και Τοπογραφία Της Λέσβου*. Κάϊρο: Εκ του Τυπογραφείου Ι. Πολίτου.

- Τζιμής, Στρ., Β. Γιαννάκας, Π. Παρασκευαΐδης, Β. Κοουρβανιού, Β. Κωμαΐτης, και Γ. Διγιδίκης. 1995.** *Ιστορία Της Λέσβου*. Μυτιλήνη: Σύνδεσμος Φιλολόγων Ν. Λέσβου.
- Τζιμής, Στρ., Β. Γιαννάκας, Π. Παρασκευαΐδης, Κουρβάντου, Β. Κωμαΐτης, και Λιγιδίκης. 2001.** *Ιστορία Της Λέσβου*. Μυτιλήνη: Σύνδεσμος Φιλολόγων Ν. Λέσβου.
- Τιβέριος, Μ.Α. 1988.** *Προβλήματα Της Μελανόμορφης Αττικής Κεραμικής* Επίμ. Μιχάλης Α. Τιβέριος. . Θεσσαλονίκη: Τελλόγλειο Ίδρυμα.
- Τζουβάρα-Σούλη, Χ. 1981.** *Τεχνική και σχήματα αττικών αγγείων 6^{ου}–4^{ου} π.Χ. αι.* Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.
- Τριανταφυλλίδης, Π., Μ. Τακτικού, Δ. Τσολάκη, Α. Φρατζόγλου, και Έ. Χίτσιου. 2015.** *Νέα περιοδική έκθεση στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Μυτιλήνης: Λεσβία γη Ξενία γη* Επίμ. Παύλος Τριανταφυλλίδης. Μυτιλήνη: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού Εφορεία Αρχαιοτήτων Λέσβου.
- Τσιαφάκη, Δ. 1998.** *Η Θράκη στην Αττική Εικονογραφία του 5ου αι. π.Χ.: Προσεγγίσεις στις Σχέσεις Αθήνας και Θράκης*. Κομοτηνή: Μορφωτικός Όμιλος Κομοτηνής-Κέντρο Θρακικών Μελετών.
- Τσονάκα, Κ. 2008.** *Χρήσεις Αττικών Αγγείων Κατά τους Αρχαϊκούς και Κλασικούς Χρόνους με Βάση την Εικονογραφική και Γραπτή Παράδοση*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χατζή-Βαλλιάνου, Δ. 2018.** ‘Μυτιλήνη Αρχαϊκή. Ανασκαφή Ελλειψοειδούς Κτιρίου και άλλων Αρχαϊκών και ΥΓ Κτισμάτων Ιερό Ήρας - «Αιολής Θεού» (;)*’. *ΑΑ* 69-70 (2014-2015) (Μέρος Α μελέτες):145–280.

Corpus Vasorum Antiquorum

CVA Göttingen, Georg-August University 3
CVA Gotha, Schlossmuseum 2
CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3
CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 4
CVA Athens, National Museum, 4
CVA Leiden, Rijksmuseum Van Oudheden 4
CVA Munich, Museum Antiker Kleinkunst 2
CVA Adolphseck, Schloss Fasanerie
CVA Copenhagen, National Museum 8
CVA London, British Museum 2
CVA Parma, Museo Nazionale di Antichità 1

Αρχαιολογικά Δελτία

AA 42 Χρονικά 1973
AA 42 Χρονικά 1987
AA 41 Χρονικά 1990
AA 69-70 Α' Μέρος Μελετήματα 2014-2015.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

ΑΘΗΝΑΙΟΣ: Δειπνοσοφισταί

KAIBEL, G. 1890. Athenaei Naucratis deipnosophistarum libri XV, vol. III. Λειψία: Teubner (ανατύπ. 1966).

ΑΛΚΑΙΟΣ: 18, 20

ΑΡΡΙΑΝΟΣ

Αλεξάνδρου Ανάβασις: 2.1.

ΓΑΛΗΝΟΣ

Περί συνθέσεως των φαρμάκων των κατά γένη: 1.8

ΔΙΟΔΩΡΟΣ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ

FISCHER, K. T., BEKKER, I., DINDORF, L. & VOGEL, F. 1888-1906. Diodori bibliotheca historica, I-V. 3η έκδ. Λειψία: Teubner (ανατύπ. 1964).

ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΗΣ: Περί ύλης ιατρικής (βιβλίο Ε΄)

Pedanii Dioscuridis Anazarbei De materia medica libri quinque Ed. by Max Wellmann. Berolini: Apud Weidmannos, 1907-1914 (ανατύπ. 1958, 1999).

ΗΡΟΔΟΤΟΣ

WILSON, N. G. 2015. Herodoti Historiae, I-II. Οξφόρδη: Oxford University Press.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ

JONES, H. S. & POWELL, J. E. 1942. Thucydidis historiae, vol. 1. Οξφόρδη: Clarendon Press (ανατύπ. 1970).

ΟΜΗΡΟΣ: *Ιλιάδα*

ALLEN, T. W. 1931. Homeri Ilias, vol. 2-3. Οξφόρδη: Clarendon Press

ΟΜΗΡΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΑΠΟΛΛΩΝΑΝ

ALLEN, T. W., HALLIDAY, W. R. & SIKES, E. E. 1936. The Homeric hymns. 2η έκδ. Οξφόρδη: Clarendon Press.

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

SPIRO, F. 1903. Pausaniae Graeciae descriptio, I-III. Λειψία: Teubner (ανατύπ. 1967).

ΠΛΙΝΙΟΣ Ο ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ: *Naturalis Historia*

RACKHAM, H. 1940. Natural History, Volume III: Books 8-11. Loeb Classical Library 353. Cambridge, MA: Harvard University Press.

ΣΤΡΑΒΩΝ

MEINEKE, A. 1877. Strabonis geographica, I-III. Λειψία: Teubner.

ΦΙΛΟΔΗΜΟΣ

DAVID SIDER 2007, The Epigrams of Philodemus, Oxford University Press).

ΨΕΥΔΟΣΚΥΛΑΚΑΣ (ΣΚΥΛΑΞ Ο ΚΑΡΔΙΝΕΥΣ

Περίπλους τῆς θαλάσσης τῆς οἰκουμένης Εὐρώπης καὶ Ἀσίας καὶ Λιβύης: 114, 97

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

<i>AA</i> :	Αρχαιολογικό Δελτίο
<i>Addenda</i> ² :	T. H. Carpenter – T. Mannack – M. Mendonça 1989 (eds.), Beazley Addenda. Additional References to ABV, ARV2, and Paralipomena, Oxford
<i>ABL</i> :	C. H. E. Haspels 1936, <i>Attic Black-figured Lekythoi</i> , Paris
<i>ABV</i> :	J. D. Beazley 1956, <i>Attic Black-Figure Vase-Painters</i> , Oxford
<i>Agora XXIII</i> :	Moore, M. B., M. Z. Philippides, και D. Von Bothmer. 1986. <i>Attic Black-Figured Pottery. The Athenian Agora</i> (επίμ.) Mary B. Moore. Mary Zelia Philippides., και Dietrich Von Bothmer. 23ο έκδ. New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
<i>Agora XXX</i> :	Moore, M. B. 1997. 'Attic Red-Figured and White-Ground Pottery.' <i>The Athenian Agora</i> 30:ii–149.
<i>ARV</i> ² :	Beazley, J. D. 1963. <i>Attic Red-Figure Vase-Painters</i> (2nd ed.). Oxford: Clarendon Press
<i>BAPD</i> :	Beazley Archive Pottery, https://www.beazley.ox.ac.uk/carc/pottery
<i>BSA</i> :	The Annual of the British School at Athens
<i>LIMC</i> :	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
<i>Para</i> :	Beazley, J. D., 1971, <i>Paralipomena : additions to 'Attic black-figure vase painters' and to 'Attic red-figure vase-painters'</i> , Oxford.
<i>αρ.</i> :	Αριθμός
<i>Αι.</i> :	Αιώνας
<i>Πίν.</i> :	Πίνακας
<i>Υποσημ.</i> :	Υποσημείωση

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ- ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Κυλ.1:** *CVA* London, British Museum 2, IIIHe.8, πίν. 22, 4 A-B.
- Κύλ.2:** Schaus, G. P. 1992, πίν. 84, αρ. 71.
- Κύλ.3:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 65, αρ. 5, K343.
- Κύλ.4:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 70, αρ. 4.
- Κύλ.5:** Schaus 2017, Εικ 7, αρ. 49.
- Κύλ.6:** Schaus 2017, Εικ. 8, αρ. 53.
- Κύλ.7:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 77.
- Κύλ.8:** *AA* 28 1973, Μέρος Β'2- Χρονικά, πίν. 484 Ε.
- Κύλ.9:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, 262, Εικ. 154.
- Κύλ.10:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 70, αρ. 10 (K371).
- Κύλ.11:** Schaus 2017, Εικ. 8, αρ. 52.
- Κύλ.12:** Schaus 2017, Εικ. 7, Εικ. 50.
- Κύλ.13:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 70, αρ. 11 (K372).
- Κύλ.14:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 70, αρ. 12 (K373).
- Κύλ.15:** Schaus 1992, πίν. 84. αρ. 70
- Κύλ.16:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 69.
- Κύλ.17:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 59, αρ. 4, 5, 6, 7 (K327 A-D).
- Κύλ.18:** Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 7.
- Λήκ.1:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 60.
- Λήκ.2:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 45, αρ. 4, 5, 6 (K287).
- Λήκ.4:** BAPD 351800
- Λήκ.5:** *AA* 42 1987, Μέρος Β'2, πίν. 289Γ, αρ. 2.3.
- Λήκ.6:** Buchholz 1975, πίν. 19, α,β.
- Λήκ.7:** Buchholz 1975, πίν. 18, α-δ.
- Λήκ.8:** Τριανταφυλλίδης κ.α. 2015, σελ. 29.
- Λήκ.9:** BAPD 209159

Λήκ.10: CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 4, πίν. 11, αρ. 6-9.
Παράρτημα 4.2.

Λήκ.11: CVA Gotha, Schlossmuseum 2, πίν. 65, αρ. 1,2.

Λήκ.12: Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 61.

Αμφ.1: CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 26, αρ. 5,6,7
(K227).

Αμφ.2: Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 50

Αμφ.3: Schaus 2017, Εικ. 6, αρ. 44.

Αμφ.4 Schaus 2017, Εικ. 8, αρ. 51 α-γ.

Κρ.1: BAPD 300914

Κρ.2: Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 9.

Κρ.3: Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 55.

Κρ.4. : Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 54.

Κρ.5: Kathariou 2025, 13, Εικ. 1.1, 1.2, 1.3.

Κρ.6: Schaus 2017, Εικ. 7, αρ. 47.

Κρ.7: Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 53.

Κρ.8: Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 13.

Κρ.9: Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 17.

Κρ.10: Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 12

Κρ.11: Williams H., και C. Williams. 1986, πίν. 20.

Κρ.13: AA 27, Μέρος β' 2 Χρονικά 1972, πίν. 531 δ.

Πέλ.1: Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 52 α,β.

Πέλ.2: BAPD 218139

Πέλ.3: BAPD 230473

Πέλ.4 Αρχοντίδου, και Κυριακοπούλου 1999, 83. BAPD 230482

Πέλ.5: Κουρτζέλλης και Πανάτση. 2019, 562, Εικ. 3

Πέλ.6: Κουρτζέλλης και Πανάτση. 2019, 564, Εικ. 5

Πέλ.7: Κουρτζέλλης και Πανάτση. 2019, 563, Εικ. 4

Πέλ.8: Κουρτζέλλης και Πανάτση. 2019, 567, Εικ.7

Πέλ.9: Κουρτζέλλης και Πανάτση. 2019, 568, Εικ. 8

Πέλ.10: Κουρτζέλλης και Πανάτση. 2019, 565, Εικ. 6.

Πέλ.11: Τριανταφυλλίδης κ.α. 2015, σελ.32, 33

Πέλ.12: Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου 1999, 83.

- Σκύφ.1:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 68.
- Σκύφ.2:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 67.
- Σκύφ.3:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 75.
- Σκύφ.4:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 62, αρ. 6 (K333).
- Σκύφ.5:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 63, αρ. 3 (K336).
- Σκύφ.6:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 63, αρ. 4 (K337).
- Σκύφ.7:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 66.
- Σκύφ.8:** Χατζή- Βαλλιάνου 2018, 225, Εικ. 104.
- Σκύφ.9:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 4, πίν. 31, αρ. 14.
- Σκύφ.10:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, πίν. 23, αρ. 1.
- Σκύφ.11:** Χατζή -Βαλλιάνου 2018, πίν. 23, αρ. 2.
- Σκύφ.12:** Χατζή -Βαλλιάνου 2018, πίν. 23, αρ. 3.
- Σκύφ.13:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, πίν. 23, αρ. 6.
- Πίν.1:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 64.
- Λεκ.1:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 62.
- Λεκ.2:** Schaus 2017, Εικ. 6, αρ. 45.
- Λεκ.3:** *CVA* Parma, Museo Nazionale di Antichità 1, πίν. 9, αρ. 1 (C.78)
- Υδρ.1:** Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 6.
- Υδρ.2:** Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 57.
- Υδρ.3:** Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 56.
- Υδρ.4:** Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 51.
- Υδρ.5:** BAPD 206822
- Οιν.1:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 59.
- Οιν.2:** Schaus 1992, πίν. 83, αρ. 58.
- Ολπ.1:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 41, αρ. 7 (K273).
- Ολπ.2:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 42, αρ. 1 (K276).
- Ολπ.3:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 42, αρ. 2-4 (K265 A-Γ)
- Ολπ.4:** *CVA* Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 42, αρ. 7 (K280).
- Δίν.1:** Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 8.
- Ασκ.1:** Williams C. και H. Williams. 1988, πίν. 4.
- Αδ. Όστρ.1:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 23, αρ. 4.
- Αδ. Όστρ.2:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 23, αρ. 5.

- Αδ. Όστρ.3:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 23, αρ. 7.
- Αδ. Όστρ.4:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 23, αρ. 8.
- Αδ. Όστρ.5:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 23, αρ. 9.
- Αδ. Όστρ.6:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 143.
- Αδ. Όστρ.7:** AA 28 1973, Μέρος Β'2- Χρονικά, πίν. 486, Γ.
- Αδ. Όστρ.8:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 73.
- Αδ. Όστρ.9:** Schaus 1992, πίν. 84, αρ. 72.
- Αδ. Όστρ.10:** CVA Göttingen, Archäologisches Institut der Universität 3, πίν. 48, αρ. 4 (K301).
- Αδ. Όστρ.11:** Lamb 1932, πίν. 24, αρ. 15.
- Αδ. Όστρ.12:** Schaus 2017, πίν. 7, αρ. 46.
- Αδ. Όστρ.13:** Χατζή - Βαλλιάνου 2018, Εικ. 142.
- Εικόνα1:** Koldewey 1890, πίν. 31.
- Εικόνα 2:** Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2019, 89, Εικ. 36.
- Εικόνα 3:** Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου 1999, 28.
- Εικόνα 4:** Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου. 1999, 30.
- Εικόνα 5:** Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2019, 53, Εικ. 15.
- Εικόνα 6:** Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου 1999, 49.
- Εικόνα 7:** Koldewey 1890, πίν. 1-2.
- Εικόνα 8:** Αρχοντίδου και Κυριακοπούλου 1999, 32.
- Εικόνα 9:** Koldewey 1890, πίν. 4, 5.
- Εικόνα 10:** Koldewey 1890, πίν. 6.
- Εικόνα 11:** Koldewey 1890, πίν. 9.
- Εικόνα 12:** Koldewey 1890, πίν.
- Εικόνα 13:** Koldewey 1890, πίν. 12.
- Εικόνα 14:** Kourtzellis 2019, Εικ. 4
- Εικόνα 15:** Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2019, 87, Εικ. 34.
- Εικόνα 16:** Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2019, 126, Εικ. 75.
- Εικόνα 17:** Θεοδούλου και Κουρτζέλλης 2019, 135, Εικ. 84.
- Εικόνα 18:** IG XII 2,1.
- Εικόνα 19:** Royal Society of Literature (Great Britain) 1866.
- Εικόνα 20:** Giudice F. και Giudice G. 2008, 325, πίν. I

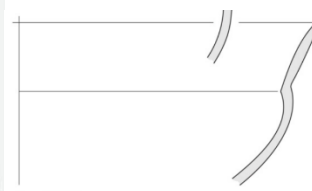

Κύλ.1

71 (7:8)

Κύλ.2

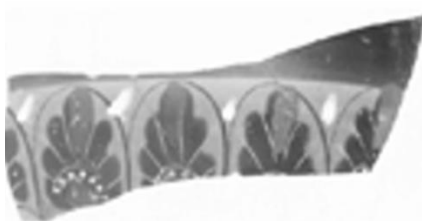
Κύλ.3

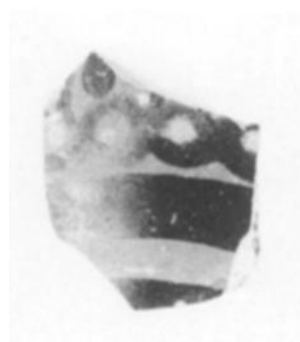
Κύλ.4

Κύλ.5

Κύλ.6

77 (7:8)

Κύλ.7

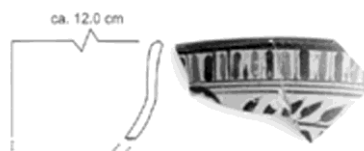
Κόλ.8

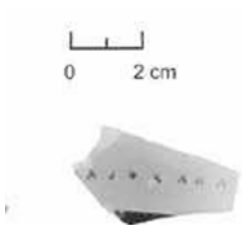
Κόλ.9

Κόλ.10

Κόλ.11

Κόλ.12

Κόλ.13

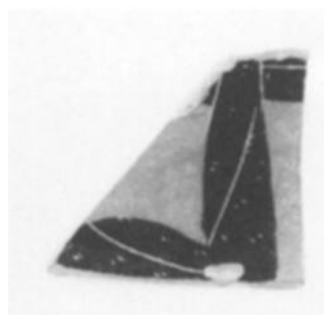

Κόλ.14

70 (7:8)

Κόλ.15

69 (ca. 4:5)

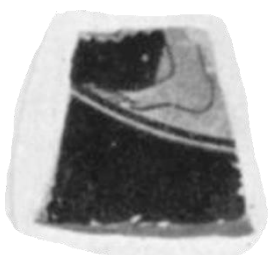
Κόλ.16

ΚΥΑΙΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κόλ.17

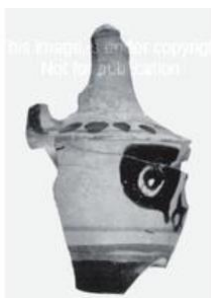

Κόλ.18

60 (ca. 7:8)

Λήκ.1

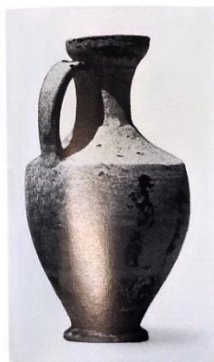
Λήκ.2

Λήκ.4

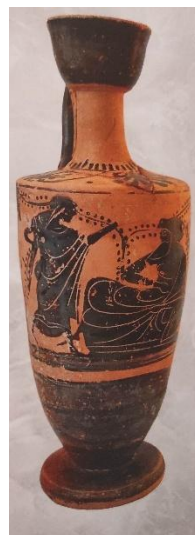
Λήκ.5

Λήκ.6

Λήκ.7

Λήκ.8

ΛΗΚΥΘΟΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

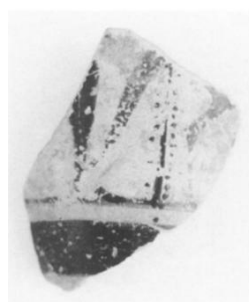
Λήκ.9

Λήκ.10

Λήκ.11

61 (ca. 1:1)

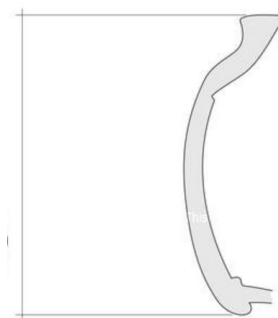
Λήκ.12

ΑΜΦΟΡΕΙΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

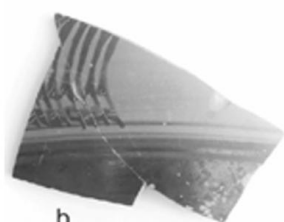
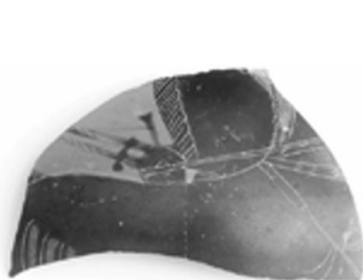
Αμφ.1

Αμφ.2

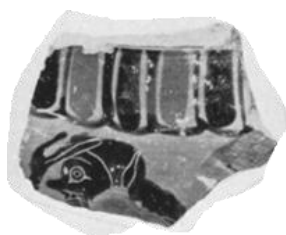
Αμφ.3

Αμφ.4

ΚΡΑΤΗΡΕΣ

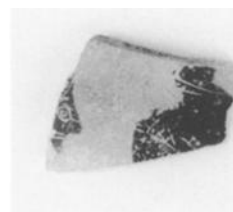
ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Κρ.1

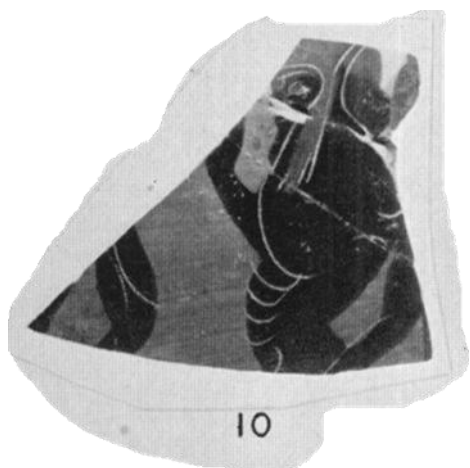
Κρ.2

55, Κρ.3

Κρ.4

Κρ.5

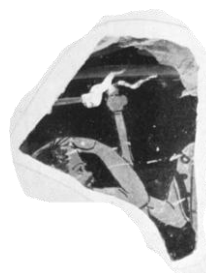

Κρ.6

53 (5:6)

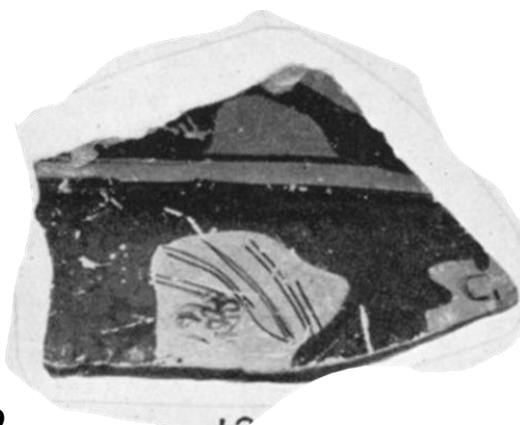
Κρ.7

Κρ.8

Κρ.9

Κρ.10

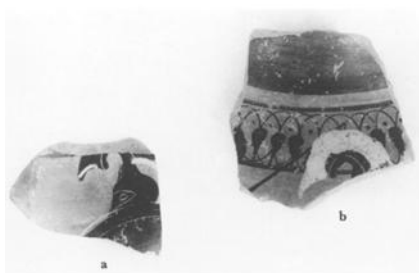
Κρ.11

Κρ.12

Κρ.13

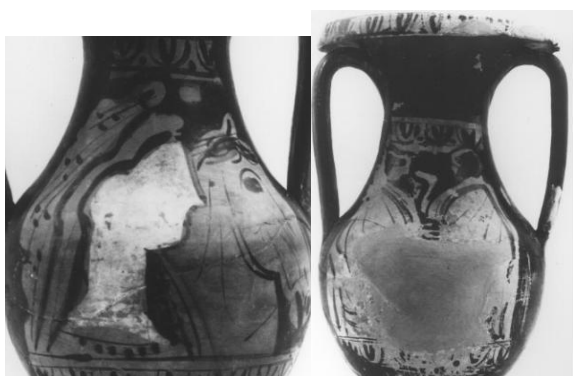

52 (7:8)

Πελ.1

Πελ.2

Πελ.3

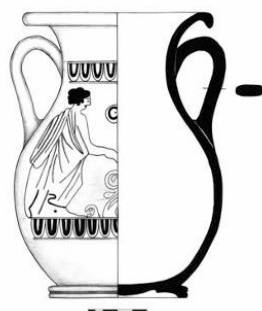
Πελ.4

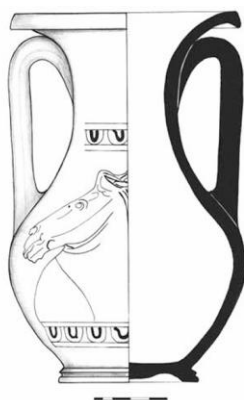
Πελ.5

Πελ.6

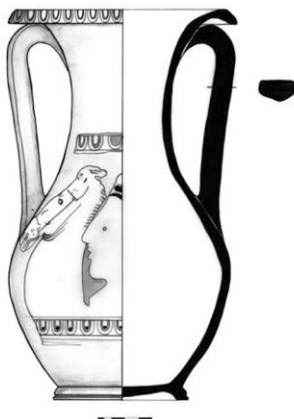
Πελ.7

Πελ.8

ΠΕΛΙΚΕΣ

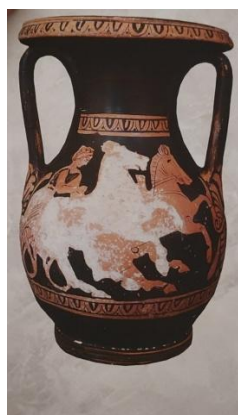
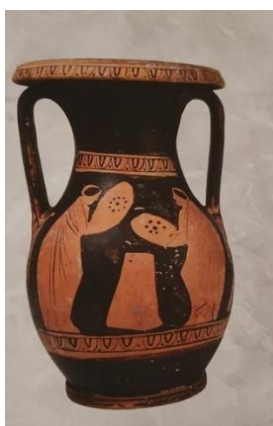
ΠΙΝΑΚΑΣ 12

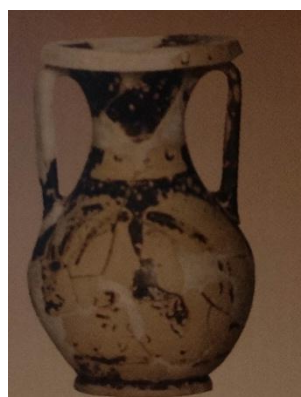
Πελ.9

Πελ.10

Πελ.11

Πελ.12

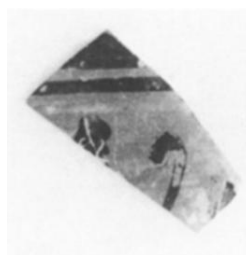
ΣΚΥΦΟΙ

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

68 (7:8)

Σκύφ.1

67 (5:6)

Σκύφ.2

75 (ca. 1:1)

Σκύφ.3

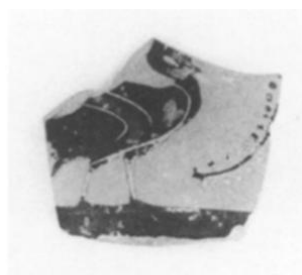
Σκύφ.4

Σκύφ.5

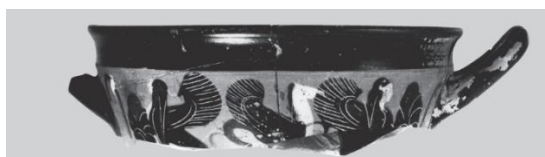

Σκύφ.6

66 (5:6)

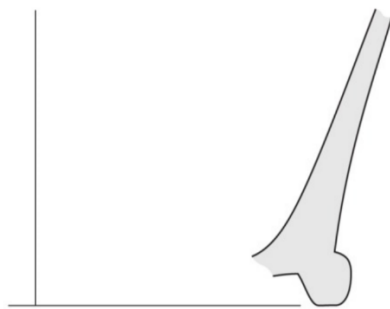
Σκύφ.7

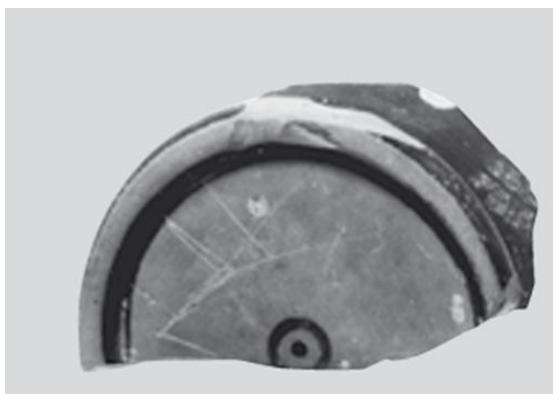
Σκύφ.8

ΣΚΥΦΟΙ

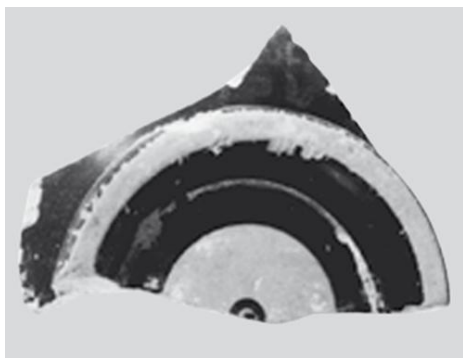
ΠΙΝΑΚΑΣ 14

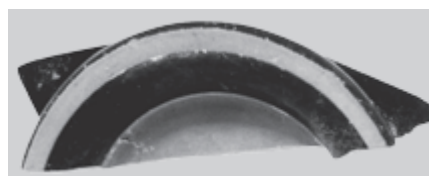
Σκύφ.9

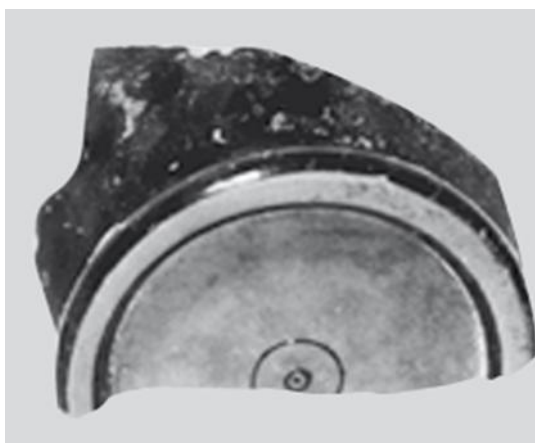
Σκύφ.10

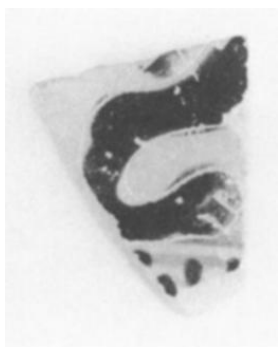
Σκύφ.11

Σκύφ.12

Σκύφ.13

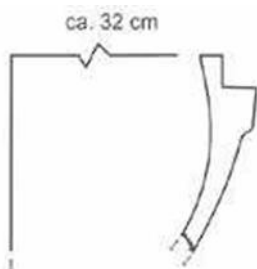
64 (1:1)

Πιν.1

62 (7:8)

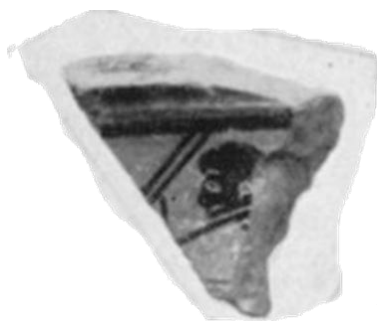
Λεκ.1

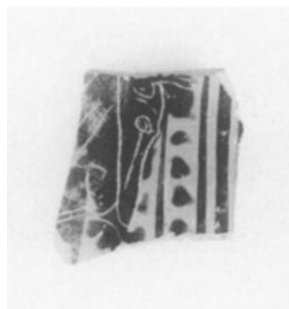
Λεκ.2

Λεκ.3

Υδρ.1

57 (7:8)

Υδρ.2

56 (7:8)

Υδρ.3

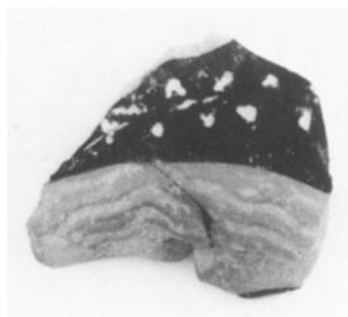

51 (7:8)

Υδρ.4

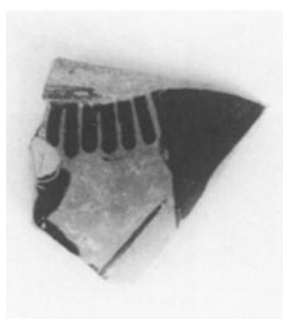

Υδρ.5

59 (4:5)

Οιν.1

58 (ca. 7:8)

Οιν.2

Ολπ.1

Ολπ.2

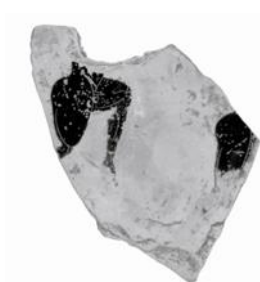
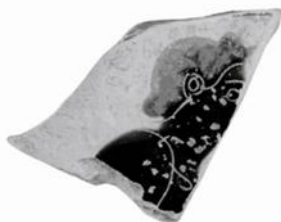

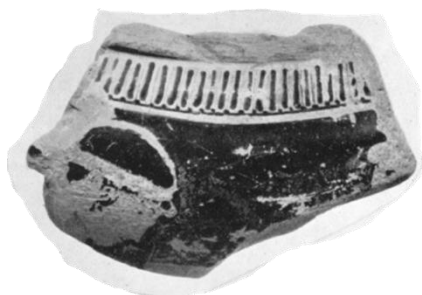
Abb. 3 K 275 a (1:1)

Ολπ.3

Ολπ.4

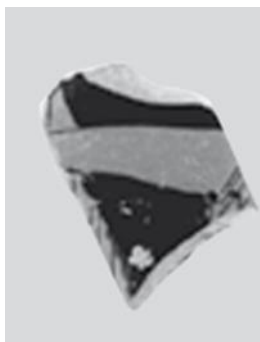
Λέβ.1

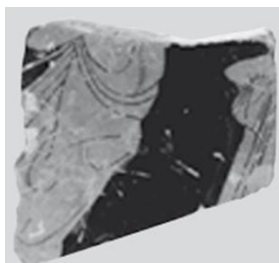
Ασκ.1

Αδ. Όστρ.1

Αδ. Όστρ.2

Αδ. Όστρ.3

Αδ. Όστρ.4

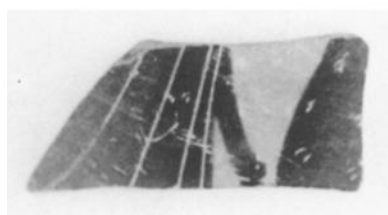
Αδ. Όστρ.5

Αδ. Όστρ.6

Αδ. Όστρ.7

73 (ca. 1:1)

Αδ. Όστρ.8

72 (1:1)

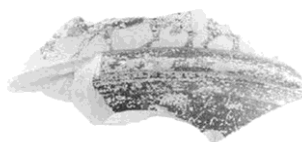
Αδ. Όστρ.9

Αδ. Όστρ.10

Αδ. Όστρ.11

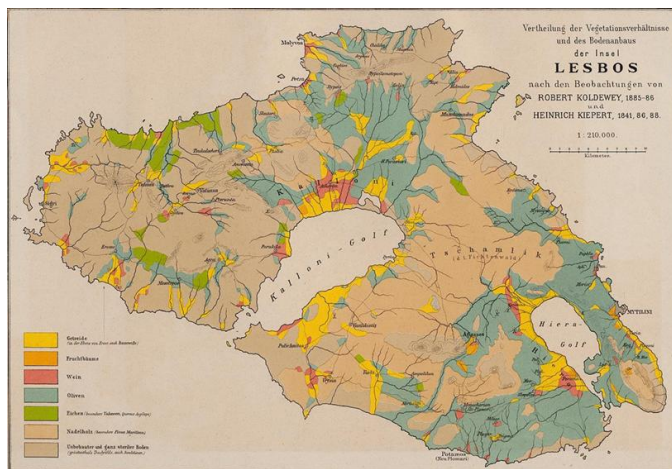

Αδ. Όστρ.12

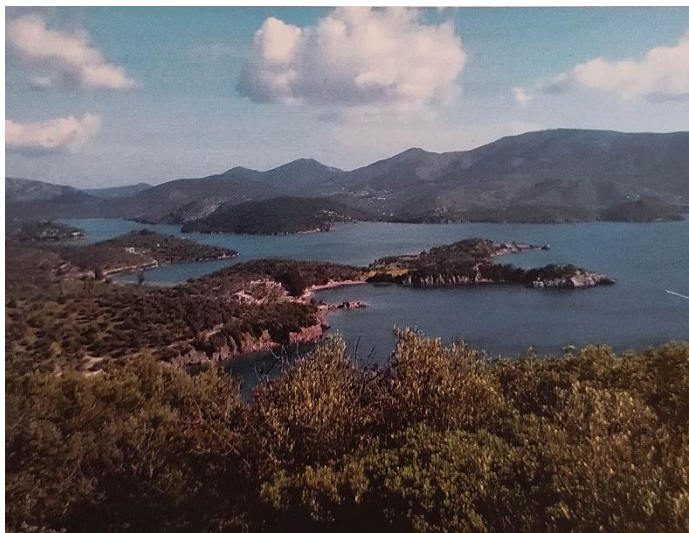

Αδ. Όστρ.13

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1 Χάρτης της Λέσβου

Εικόνα 2 Άποψη του Κόλπου της Γέρας

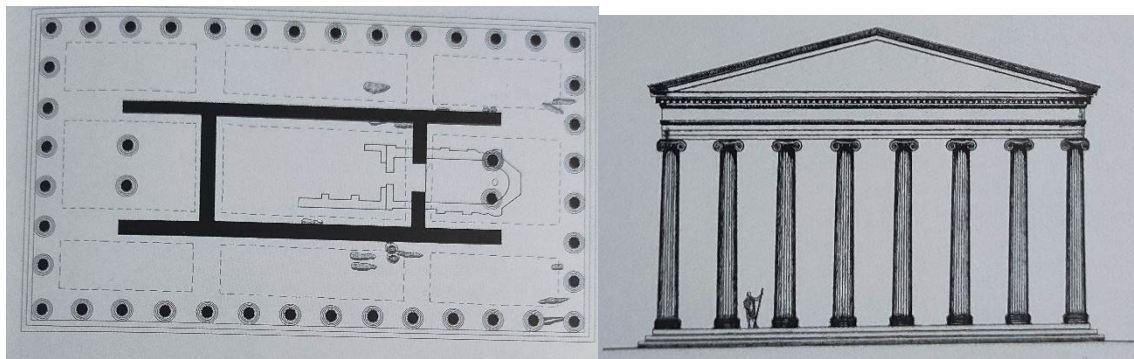
Εικόνα 3 Χάρτης πόλεων της αρχαϊκής Λέσβου

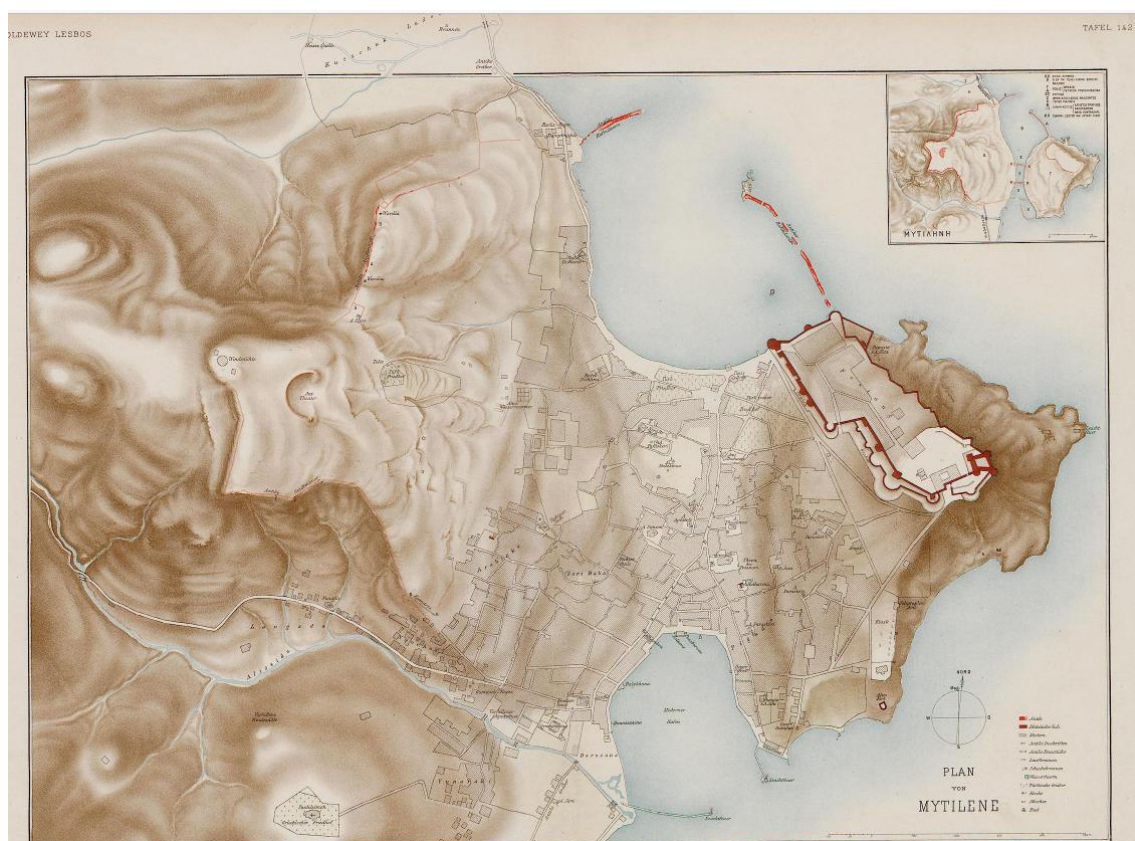
Εικόνα 4 Χάρτης με τις πόλεις της κλασικής Λέσβου

Εικόνα 5 Χάρτης της Λέσβου με τη μικρασιατική Περαία

Εικόνα 6 Κάτοψη και αναπαράσταση του ιερού του Μέσσου

Εικόνα 7 Τοπογραφική αποτύπωση της Μυτιλήνης

Εικόνα 8 Τα σημεία ενδιαφέροντος στη Μυτιλήνη

Εικόνα 9 Τοπογραφική αποτύπωση της Μήθυμνας

Εικόνα 10 Τοπογραφική αποτύπωση της Ερεσού

Εικόνα 11 Ο περίβολος της Ερέσους

Εικόνα 12 Τοπογραφική αποτύπωση της Πύρρας

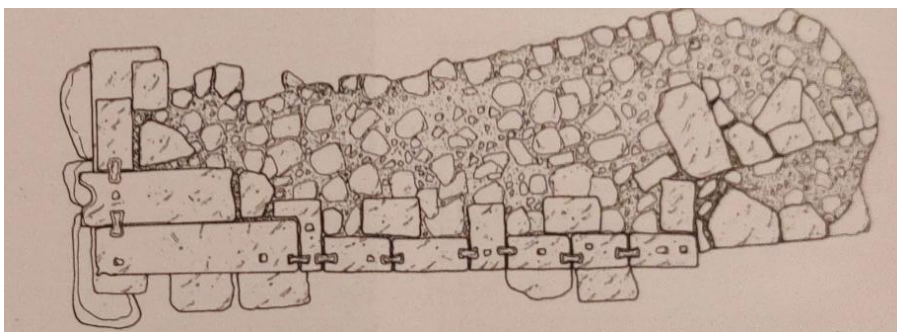
Εικόνα 13 Τείχη πόλης και τοίχος αντιστήριξης

Εικόνα 14 Καλόχτιστας Αποθήκας, με λέσβιο σύστημα δόμησης

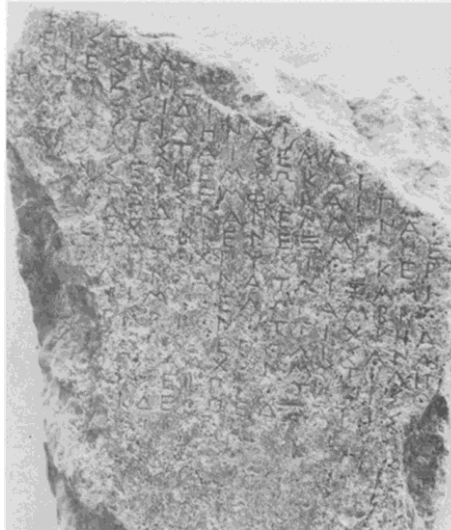
Εικόνα 15 Βόρειο λιμάνι Μυτιλήνης

Εικόνα 16 Κάτοψη του αρχαίου λιμενοβραχίονα του λιμανιού της Μήθυμνας

Εικόνα 17 Το λιμάνι της Άντισσας

Εικόνα 18 Επιγραφή για την συνθήκη μεταξύ Μυτιλήνης και Φωκαίας

Εικόνα 19 Σχεδιαστική αναπαράσταση επιγραφής

Εικόνα 20 Χάρτης διαδρομών της αττικής κεραμικής